บทที่ 4
การวิเคราะห์บทบาทความเป็นผู้นำของพระราม

ในการวิเคราะห์บทบาทความเป็นผู้นำของพระรามนั้น เป็นไปตามแนวทางในการศึกษาวิจัยความเป็นผู้นำ โดยตรงกับแนวคิดที่เน้นศึกษาในเรื่องลักษณะต่างๆของผู้นำ (Traits School) ซึ่งมุ่งศึกษาลักษณะร่วมทางบุคลิกภาพโดยรวมของบรรดาผู้นำที่มีความสามารถในอดีต เพื่อค้นหาลักษณะของความเป็นผู้นำ ผู้นำต้องมีลักษณะโดดเด่นเป็นผู้ริเริ่มให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆอันเป็นที่มาของทฤษฎีมหาบุรุษหรือบุคคลสำคัญ

แนวความคิดในกลุ่มนี้เชื่อว่า ผู้นำจะต้องมีบุคลิกภาพที่เหมาะสมเข้ากับผู้อื่นได้ดี มีความสามารถในการจูงใจ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นคุณสมบัติส่วนตัวของแต่ละบุคคล

ตามปกติแล้วทุกคนจะใช้การจูงใจ เพื่อทำให้เกิดอำนาจและการใช้อำนาจไปสู่การกระทำ แต่ขนาดและระดับของการจูงใจของแต่ละคนมีความแตกต่างกันไปในแต่ละคน ทั้งในเรื่องบุคลิกภาพ ความฉลาด คุณสมบัติส่วนตัว และวิธีการนำไปใช้ ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้ของคนที่เป็นผู้นำจะมีระดับของการจูงใจ การใช้อำนาจและการกระทำที่สูงกว่าคนปกติโดยทั่วไป

ผู้นำจำเป็นที่จะต้องมีอำนาจ เพื่อใช้อำนาจที่มีอยู่เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้ผู้นำสามารถควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาได้ ความจริงอาจจะกล่าวได้ว่า ถ้าไม่มีอำนาจเป็นเครื่องมือแล้ว ผู้นำคงไม่สามารถบังคับบัญชาผู้ใต้บังคับบัญชาได้อย่างแน่นอน ผู้นำจึงต้องสร้างตนเองให้มีอำนาจในการบังคับบัญชาผู้ใต้บังคับบัญชาให้ได้

อย่างไรก็ตามอำนาจมีที่มาจากหลายแหล่ง แต่ละแหล่งมีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมผู้ใต้บังคับบัญชาต่างกัน และการใช้อำนาจจากแหล่งที่แตกต่างกันก็มีผลต่อภาพพจน์ของผู้นำด้วยเหมือนกัน

แนวความคิดที่เกี่ยวกับภาวะความเป็นผู้นำ แม๊กซ์ เวเบอร์(Max Weber) นักสังคมศาสตร์ชาวเยอรมันได้อธิบายลักษณะของการได้รับอำนาจของผู้นำไว้ 3 ประเภท คือ

1. ผู้นำแบบธรรมเนียมประเพณี (traditional)
2. ผู้นำแบบบารมีวิสัยหรือบารมีชน (charismatic)
3. ผู้นำแบบตรรกนิตินัย (rational-legal)

ในกรณีการใช้อำนาจของพระรามนั้นซึ่งตรงกับลักษณะของอำนาจที่ผู้นำได้รับ 2 ประเภทเท่านั้น ได้แก่

อำนาจตามธรรมเนียมประเพณี (Traditional Authority)

อำนาจชนิดนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ มีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง ดังนั้นผู้ที่ปฏิบัติตามและอยู่ในกรอบของธรรมเนียมประเพณี อันเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไปย่อมจะเป็นผู้มีอำนาจ เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ ซึ่งเป็นผู้สูงอายุของหมู่บ้านจะเป็นที่เคารพเชื่อฟังหรือยำเกรงจากคนในหมู่บ้านนั้น ลักษณะของอำนาจชนิดนี้คือ

1. การเชื่อฟังและปฏิบัติตามอำนาจประเภทนี้ ขึ้นอยู่กับความศรัทธาในระบบดั้งเดิม หรือประเพณีซึ่งสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน เช่น การเคารพผู้เฒ่าในหมู่บ้าน การเคารพพระสงฆ์และความยำเกรงต่อครูบาอาจารย์ เป็นต้น

2. การเคารพเชื่อฟังอำนาจชนิดนี้ เป็นผลมาจากการรู้จัก มักคุ้นและความจงรักภักดีเป็นส่วนตัว จึงไม่เรียกผู้นำซึ่งมีอำนาจนี้ว่าเป็นผู้บังคับบัญชา แต่อาจเรียกในลักษณะอื่น เช่น “ผู้หลักผู้ใหญ่” “เจ้านาย” “ลูกพี่” เป็นต้น

3. ผู้นำที่มีอำนาจแบบนี้ อาจจะมีอำนาจในการสั่งการได้ แต่ไม่เป็นทางการ เช่น การทำบุญ สวดมนต์ หรือการสั่งให้ทำงานต่างๆโดยอาศัยอำนาจอันมาจากความยำเกรง บริวารหรือผู้ติดตามก็มักจะเป็นกลุ่มญาติกัน มีความสัมพันธ์กันโดยสายเลือด มิฉะนั้นก็เป็นผู้ที่เข้ามาเป็นพวกด้วยความสมัครใจ

4. อำนาจลักษณะนี้มีอยู่มากในสังคมประเทศด้อยพัฒนา หรือสังคมกำลังพัฒนา (สุวิน สุขสมกิจ 2524, 95)

ในองค์การทางสังคมจะกำหนดอำนาจหน้าที่ของบุคคลไว้ โดยอาจจะไม่มีการกำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ ผู้นำที่มีอำนาจแบบนี้จะเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และอยู่ในตำแหน่งที่ควรเคารพบูชา เป็นที่รวมของความศรัทธาเชื่อมั่นของบุคคลทั้งหลาย ซึ่งที่เห็นได้ง่ายก็คือ องค์พระมหากษัตริย์ โดยมีความหมายเกี่ยวข้องอยู่ทั้งทางสังคม ทางการเมือง และทางการบริหารราชการแผ่นดิน ผู้นำจะมิได้ใช้อำนาจบังคับตามตัวบทกฎหมาย แต่อำนาจต่างๆเกิดขึ้นจากแรงศรัทธาของประชาชนให้เกิดการปฏิบัติตาม แม้จะไม่ได้เรียกร้องโดยตรง ผู้นำเกิดจากอำนาจแห่งแรงศรัทธาของสมาชิกในสังคมนั้น และเกิดจากความเคารพยกย่องนับถือ ตัวอย่างเช่น กรณีที่พระรามเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองอโยธยานั้น พระองค์ได้ปกครองให้บ้านเมืองมีความสงบสุข พระองค์จึงได้รับความเคารพนับถือ ความจงรักภักดีจากกษัตริย์เมืองต่างๆและประชาชนทั้งหลาย ต่างเกรงกลัวและให้ความอ่อนน้อมต่อพระองค์เป็นอย่างมาก

อำนาจบารมี (Charismatic Authority)

คำว่า charisma บัญญัติขึ้นโดย แม็กซ์ เวเบอร์ นักวิชาการชาวเยอรมัน (ค.ศ. 1864-1920) เพื่อให้มีความหมายในทางสังคมศาสตร์ โดยมีรากศัพท์เดิมจากความคิดทางศาสนาคริสต์ gift of grace ซึ่งหมายถึงของกำนัลจากสวรรค์ หรือของประทานจากพระเจ้า ส่วนคำไทย คำว่า บารมี ซึ่งใช้ในความหมายเดียวกัน ปรากฏในงานเขียนของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ราว พ.ศ. 2512 ในทางพุทธศาสนา คำว่าบารมีคล้ายคลึงกับคำว่าวาสนา (สุวิน สุขสมกิจ 2524, 103)

คำว่า บารมี ในความหมายที่กว้าง หมายถึง ความสามารถในการดึงดูดความเคารพยำเกรง และความศรัทธาจากผู้ติดตาม โดยผู้ตามมีความรู้สึกว่าผู้นำที่มีบารมีเป็นเสมือนแหล่งอำนาจอันชอบธรรม

อำนาจบารมี ในความหมายของแม็กซ์ เวเบอร์ ใช้ในรูปที่เป็นอุดมทัศน์หรืออุดมคติ (ideal type) เป็นหุ่นจำลองที่นักทฤษฎีได้ระบุรายการต่างๆไว้ในลักษณะ

สมบูรณ์แบบ ซึ่งหุ่นจำลองนี้มิได้ใช้ในความหมายว่าดีหรือเลว หุ่นจำลองหรือภาพอุดมทัศน์มีสภาพกลางๆไม่เกี่ยวกับการแสดงออกซึ่งคุณค่าในทางบวกหรือลบแต่ประการใด

การระบุรายการหรือลักษณะต่างๆในรูปอุดมทัศน์ก็เพื่อให้มีแบบที่จะเปรียบเทียบกับสภาพที่เป็นจริงหรือสภาพที่เกิดขึ้น โดยใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เพื่อความสะดวกแก่การเข้าใจ ตัวอย่าง ได้แก่ ในการสร้างแบบอุดมคติของ "คนดี" และ "คนเลว"นั้น จะระบุลักษณะต่างๆเป็นข้อๆไป เช่น อาจกำหนดว่า "คนดี" ได้แก่ คนมีเมตตากรุณา ประกอบสัมมาอาชีพ ไม่พูดปด รักชาติ ฯลฯ และอาจกำหนดว่า "คนเลว" ได้แก่ คนอกตัญญู คนโชคร้าย คนประพฤติเสเพล ฯลฯ ซึ่งในสภาพความเป็นจริงแล้วไม่มี "คนดี" หรือ "คนเลว" ที่มีลักษระครบถ้วนดังที่กำหนดไว้เลย เพราะคนดีอาจมีลักษณะของคนเลวปนอยู่บ้าง เช่นเดียวกับคนเลวมีลักษณะมีลักษณะดีคละด้วย

เมื่อเป็นเช่นนี้ แม็กซ์ เวเบอร์จึงหันมาใช้หุ่นจำลองดังกล่าว นั่นคือ พยายามพิจารณาดูว่าคนๆหนึ่ง เช่น นาย ก. มีลักษณะ"ดี" มากกว่า"เลว" หรือ"เลว" มากกว่า"ดี"เมื่อเห็นว่ามีลักษณะใดมากกว่าอย่างอื่นแล้วก็จัดนาย ก. เข้ากับหุ่นจำลองนั้นๆ (Max Weber 1949 อ้างถึงใน จิรโชค วีระสัย 2538, 362-363)

ผู้ที่ถือว่าเป็นผู้มีอำนาจบารมี หมายถึง ผู้มีลักษณะบุคลิกภาพแตกต่างจากบุคคลธรรมดา มีลักษณะเหนือธรรมชาติ หรือหายาก โดยความคิดในแนวทางนี้เกือบทั้งหมดถือเป็นลักษณะติดตัวมาแต่กำเนิด หรือที่เรียกว่า "ชาติวุฒิ" ได้แก่ ความเป็นเจ้า หรือเชื้อพระวงศ์ ความเฉลียวฉลาด ความจำเป็นเลิศ ความหล่อ ความสวย ความงาม ความสูง ความแข็งแรงของร่างกายและจิตใจ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจสร้างสรรค์ขึ้นได้ด้วยการศึกษา อบรม หรือแสวงหามาได้ในภายหลัง (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2532, 369)

ลักษณะของอำนาจบารมี ขึ้นอยู่กับการยอมรับศรัทธาจากผู้อื่น ว่าผู้มีบารมีเป็นผู้หยั่งรู้ ผู้พยากรณ์ได้ถูกต้อง ผู้มีบารมีจะเป็นที่พึ่งทางใจของผู้ที่เชื่อถือ และถือเป็นหน้าที่ของตนในการปฏิบัติตาม หากต่อมาปรากฏว่าบารมีชน ไม่สามารถขจัดปัดเป่าโพยภัยไปได้ ก็จะทำให้ผู้ศรัทธา ถือว่าบารมีดังกล่าวได้เสื่อมลงแล้ว

ลักษณะการดำเนินงานของบารมีชนและผู้ติดตาม ไม่มีการแต่งตั้งหรือสอบคัดเลือก แต่การเข้าร่วมเป็นพรรคพวก สานุศิษย์ สาวก หรือสมุน เป็นไปด้วยความสมัครใจ โดยผู้เข้าร่วมจะถือว่าบัญชาของบารมีชน ที่มอบหมายงานตามการตัดสินของบารมีชนเป็นสิ่งที่ถูกต้อง โดยไม่มีค่าตอบแทนที่เป็นกิจลักษณะใดๆ

การดำรงชีวิตของเหล่าบริวารของบารมีชน เป็นการอยู่รวมกันอย่างง่ายๆ บารมีชนมักไม่สนใจแสวงหาความร่ำรวย หรือการเศรษฐกรรม ต่อต้านการแสวงหากำไร การดำรงอยู่ของบารมีชน อยู่ได้ด้วยลาภผลที่ผู้ศรัทธานำมามอบให้

ระบบกระบวนการยุติธรรมในอำนาจเชิงบารมีวิสัยไม่มีทั้งสิ้น การตัดสินใจวินิจฉัยเรื่องราวต่างๆอยู่ที่ตัวบารมีชนเอง คำตัดสินถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บารมีชนจึงเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง และนำเหล่าบริวารให้ปฏิบัติตามที่ตนเห็นว่าเหมาะสม แม้จะขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมก็ตาม

จะเห็นได้ว่าอำนาจบารมีมักจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การปฏิวัติ ความคิดหรือทัศนคติเก่าๆ อำนาจบารมีมักแสดงให้เห็นในช่วงที่คนต้องการที่พึ่งในยามยากลำบาก (จิรโชค วีระสัย 2538, 361-368)

ลักษณะของอำนาจบารมี

1. เป็นการแสดงความเคารพเชื่อถือต่อ "ผู้นำประเภทวีรชน (Heroism)" หรือต่อผู้นำที่มีบุคลิกลักษณะส่วนตัว น่าเสื่อมใสเป็นพิเศษหรือต่อแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติและต่อคำสั่งที่ผู้นำซึ่ง" มีบารมี"ได้สั่งการไป (Weber in Roth and Wittich 1978 อ้างถึงใน เชิญ ชวิณณ์ ศรีสุวรรณ 2542, 43)

2. เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นและคงอยู่ด้วยการยอมรับจากผู้อื่น อาจจะมีการแสดงความสามารถเป็นพิเศษเพื่อเป็นการพิสูจน์จนบุคคลอื่นยอมรับ เช่น การแสดงฤทธิ์หรือการแสดงความเป็นอัจฉริยะจนเป็นที่ประจักษ์ ผู้ที่ยอมรับอำนาจนี้จะมีความจงรักภักดีเพราะเกิดศรัทธา หรือมิฉะนั้นก็เพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ

3. เมื่อยอมรับอำนาจชนิดนี้แล้วจะเกิดความรู้สึกว่าเป็น "หน้าที่" ในการที่จะต้องปฏิบัติตามคำบงการของผู้มีอำนาจนั้น

4. ผู้ที่เข้าร่วมเป็นสาวกหรือผู้ติดตาม (Follower) เข้ามาด้วยความสมัครใจ ในทางพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นบริวารยศ คนเหล่านี้จะได้รับมอบภารกิจ (Mission) ให้ทำโดยขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้นำ และจะไม่มีค่าตอบแทนให้ จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความสมัครใจ ในขณะเดียวกันผู้นำซึ่งมีอำนาจชนิดนี้ก็จะไม่แสวงหากำไรจากการทำงานหรือรายได้กิจวัตรประจำวัน ผู้นำจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยศรัทธาจากผู้ที่นำสิ่งของมามอบให้

5. ผู้นำที่มีอำนาจชนิดนี้จะมีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง มีการตั้งกฎเกณฑ์และเรียกร้องให้บริวารปฏิบัติภารกิจ แม้ในบางอย่างอาจจะแตกต่างจากขนบธรรมเนียม หรือแบบแผนเดิมก็ตาม ดังนั้นอำนาจนี้จึงไม่อาจจะเข้าใจได้ด้วยเหตุผล และอาจจะไม่ยึดถือตัวอย่างการปฏิบัติที่มีมาก่อนแล้วตามขนบธรรมเนียมประเพณีก็ได้

6. อำนาจชนิดนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชนิดที่เรียกว่า "การปฏิวัติ" ในความคิดเห็นหรือทัศนคติเก่าๆ ผู้นำที่มีอำนาจชนิดนี้จะมีบารมีและดำรงอยู่ได้ด้วยแรงศรัทธาและการทำตนเป็นที่พึ่งในยามยากของคนอื่น อำนาจชนิดนี้จะมีอยู่ในผู้นำทางศาสนาหรือศาสดาของศาสนาต่างๆ ผู้นำในภาวะวิกฤติการณ์หรือผู้นำในการกู้ชาติ เป็นต้น

อำนาจบารมีดังกล่าวนี้ จะเป็นที่มาของผู้นำแบบใช้พระคุณ หมายถึง ผู้นำที่มีอำนาจและศิลปะในการที่จะสามารถชักจูงคนให้บุคคลทั้งหลายทั้งปวงปฏิบัติตามที่ตนประสงค์ได้ โดยเฉพาะการสนับสนุนแก่ตนเอง การปฏิบัติตามความประสงค์ของผู้นำนั้นเกิดจากความศรัธาและภาวะทางจิตใจเป็นสำคัญ ผู้นำแบบนี้มีพฤติกรรมไปในทางอ่อนโยนละเมียดละไม เห็นอกเห็นใจผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้ร่วมงาน มุ่งสร้างมนุษย์สัมพันธ์แก่ผู้ใต้บังคับและผู้เกี่ยวข้องโดยทั่วไป (สุวิน สุขสมกิจ 2524, 95-96)

โดยสรุปแล้ว ผู้นำแบบนี้จะเป็นผู้นำโดยชาติกำเนิด สามารถครองใจคนให้บุคคลทั้งหลายเชื่อฟังและยอมปฏิบัติตามคำสั่ง คำชี้ชวน หรือคำแนะนำ โดยรากฐานของความศรัทธา ความเชื่อมั่นมากกว่าจะเป็นการบีบบังคับด้วยกฎหมายที่ตนมีอยู่ มักจะมีความสามารถในการพูด การใช้สำนวนโวหารและการใช้พิธีการเพื่อดึงดูดความศรัทธาจากคนทั่วไป นอกจากนี้แล้วแรงศรัทธาของบุคคลที่มีต่อผู้นำของตนจะทำให้บุคคลเหล่านั้นเกิดความเคารพเชื่อฟังและมีผลเป็นพลังช่วยผลักดันให้เขาเหล่านั้นร่วมมือกัน ปฏิบัติกิจการตามคำแนะนำด้วยความเต็มใจอย่างพร้อมเพรียงกัน (อรทัย ชื่นมนุษย์ 2524, 56)

ในรามเกียรติ์ พระรามได้รับการยกย่องว่าเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ เป็นผู้นำของโลกมนุษย์ในยุคของพระองค์ และเป็นผู้นำในภาวะวิกฤติการณ์ เนื่องจากมีการทำสงครามระหว่างเมืองอโยธยากับเมืองลงกา พระรามมีบารมีในฐานะที่เป็นองค์พระนารายณ์ ทำให้เหล่าเทวดาและวานรได้ให้ความเคารพยกย่องและช่วยเหลือพระราม ส่วนพวกยักษ์ก็ยังยอมรับในความสามารถและคุณธรรมของพระรามด้วย นอกจากนั้นแล้วกษัตริย์เมืองต่างๆก็อ่อนน้อมและยอมสวามิภักดิ์ต่อพระราม โดยได้นำเครื่องบรรณาการมาถวายให้

พระรามมีลักษณะที่พิเศษกว่าบุคคลทั่วไป โดยอาวุธต่างๆไม่สามารถทำร้ายพระองค์ได้ ซึ่งจะเห็นได้จากตอนพระรามรบกับมังกรกัณฐ์ เมื่อมังกรกัณฐ์ยิงศรทะลุเกราะมาต้ององค์พระราม ศรนั้นก็ลอยขึ้นไปบนฟ้า ดังความว่า "ขุนมารก็แผลงศรไป ต้ององค์พระรามสุริยวงศ์ ตัดเกราะแก้วทรงเข้าไปได้ พอกระทั่งมังสาภูวไนย ก็กลับลอยไปอยู่ยังเมฆา"

ส่วนอนุชาทั้งสามของพระราม คือ พระพรต พระลักษมณ์ และพระสัตรุด ซึ่งเป็นอาวุธและบัลลังก์ของพระนารายณ์ที่มาเกิดก็เพื่อช่วยเหลือในการปราบยักษ์ โดยจักรมาเกิดเป็นพระพรต สังข์และบัลลังก์นาคเป็นพระลักษมณ์ และคทาเป็นพระสัตรุด อนุชาทั้งสามจึงใกล้ชิดและจงรักภักดีต่อพระรามเป็นอันมาก ดังจะเห็นว่าพระลักษมณ์ได้ตามเสด็จพระรามออกเดินดงและเสี่ยงอันตรายถึงชีวิตหลายครั้งในการรบกับยักษ์ พระพรตและพระสัตรุดนั้นก็ไม่ยอมครองกรุงอโยธยา

อนุชาของพระรามนี้เกิดจากอาวุธของพระนารายณ์ดังที่กล่าวมาแล้ว จึงได้รับความเคารพนับถือจากผู้ที่นับถือพระรามด้วย ดังเช่น ตอนที่หนุมานให้พระลักษมณ์ประทับบนบ่าเพื่อรบกับมูลพลัม ความว่า

บัดนั้น
น้อมเศียรกราบทูลสนองไป
มิได้ทรงราชรัถา
ไม่ควรด้วยองค์พระภูมี
เชิญเสด็จขึ้นเหนืออังสา
แล้วจึ่งต่อกรรอนราญ
หนุมานผู้มีอัชฌาสัย
ซึ่งเสด็จมาในครั้งนี้
ต่ำกว่ารถพระยายักษี
เป็นที่อัปยศแก่ขุนมาร
แห่งข้าผู้เป็นทหาร
ผลาญมันให้ม้วยชีวา
(**รามเกียรติ์** 2507, 214)

ส่วนพระพรตและพระสัตรุดก็มีความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระรามมาก ดังจะเห็นจากพระพรตไม่ยินดีที่ตนได้ครองกรุงอโยธยาแทนพระราม และยังได้ต่อว่านางไกยเกษีที่เป็นต้นเหตุให้พระรามต้องเดินป่า นอกจากนี้พระพรตและพระสัตรุดยังรักษาสัตย์ กล่าวคือ ทั้งสองให้คำสัตย์ว่า หากครบสิบสี่ปีแล้วพระรามยังไม่กลับก็จะเข้ากองไฟตาย เมื่อครบกำหนดสิบสี่ปีแล้ว พระพรตและพระสัตรุดก็เตรียมจะเข้ากองไฟตามที่กล่าวไว้ แต่หนุมานและพรานกุขันมาห้ามไว้ทัน พระพรตและพระสัตรุดต่างได้รับการยกย่องจากพระรามว่าเป็นผู้มีความจงรักภักดีอย่างยิ่ง และยังได้รับยกย่องจากฤาษีวสิทธิ์และฤาษีสวามิตรว่า "ซื่อตรงคงสัตย์กตัญญู รู้ที่ผิดชอบเบาหนัก สุจริตภักดีอารีนัก เป็นเอกอัครโมลีธพิพงศ์" (**รามเกียรติ์** 2507, 365) ฤาษีภารทวาชยกย่องว่า "สัจธรรมมั่นนักไม่หาได้ จะเป็นที่สรรเสริญจำเริญชัย ทั้งในโลกาธาตรี" (**รามเกียรติ์** 2507, 3) และฤาษีสระภังค์ยกย่องว่า "ความดีที่เจ้ากตัญญู จะเชิดชูรู้ไปทั้งไตรจักร (**รามเกียรติ์** 2507, 6)

องค์ประกอบที่เป็นรูปแบบของสัญลักษณ์เชิงบารมีของพระรามที่สำคัญมีดังนี้คือ

1) บุคลิกภาพของผู้นำ

พจนานุกรมฉบับWebster 's New World Dictionaryได้ให้ความหมายของคำว่า "บุคลิกภาพ" (personality)ไว้ว่า หมายถึง

(1) ลักษณะหรือท่าทางของบุคคล

(2) ลักษณะเฉพาะของบุคคล

(3) ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของแต่ละบุคคลที่แสดงออกมาทางกายภาพ ทางอารมณ์และทัศนคติ เป็นลักษณะที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล พิจารณาจากภาพรวม เช่น ลักษณะที่แสดงออกในกลุ่ม ในประเทศ และในสถานที่ เป็นต้น

(4) ภาพรวมของลักษณะที่ประทับใจหรือรู้สึกชื่นชอบในตัวบุคคล และความดึงดูดใจส่วนบุคคล

(5) บุคคลที่มีลักษณะเด่นหรือบุคคลสำคัญ (**Webster 's New World Dictionary** 1979, 1062)

จากความหมายของคำว่าบุคลิกภาพดังกล่าวอาจแบ่งเรื่องบุคลิกภาพออกเป็น 2 ประเภทคือ

ก. บุคลิกภายนอก ได้แก่ รูปร่าง การแต่งกาย กิริยาท่าทาง วาจา รวมกันแล้วเป็นภาพ (Image) ของคนนั้นที่คนอื่นมองเห็น โดยลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าพระรามเป็นผู้มีอำนาจพิเศษเหนือคนทั่วไปและเป็นผู้มีบุญบารมี เช่น

มหาปุริสลักษณะ

แนวความคิดที่เชื่อว่า ผู้นำย่อมมีลักษณะพิเศษบางประการที่ผู้ตามไม่มี ผู้นำจะมีลักษณะที่เหนือกว่าหรือมากกว่าผู้ตาม ผู้นำในลักษณะพิเศษนี้จะถูกมองเป็นผู้มีทัศนวิสัยที่ยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ผู้นำที่ยิ่งใหญ่จะสามารถพบได้จากการสืบเนื่องจากพันธุกรรม หรือการแต่งงาน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำมาตั้งแต่เกิด จึงเป็นที่มาของทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่ (The Great Man Theory) ซึ่งในหลักพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงลักษณะของผู้นำที่ยิ่งใหญ่ หรือมหาปุริสลักษณะของมหาบุรุษว่ามี 32 ประการ เช่น พื้นฝ่าเท้าเรียบเสมอกัน นิ้วมือและนิ้วเท้าเรียวยาวสมส่วน สีผิวกายดุจทอง คางดุจคางราชสีห์ (โค้งเหมือนวงพระจันทร์) ฟันเรียบเสมอกัน เสียงดุจเสียงพรหม สำเนียงดังนกการเวก เป็นต้น

ลักษณะมหาปุริสลักษณะทั้ง 32 ประการนี้ เป็นลักษณะที่ปรากฏทางกายภาพซึ่งบ่งบอกความเป็นบุรุษ ผู้มีบุญญาธิการ มีคุณธรรมสูงส่ง เหมาะกับการเป็นผู้ปกครอง ซึ่งสามารถจะปกครองบ้านเมืองด้วยคุณธรรม นำความเจริญและความสงบสุขมาสู่บ้านเมือง พระเผด็จ ทัตตชีโวให้ความเห็นว่า "ทั้ง 32 ประการนี้ หากใครได้มาจะเหมาะกับการทำงานทุกอย่างทั้งทางโลกและทางธรรม ถ้าเป็นฆราวาสย่อมได้เป็นจักรพรรดิผู้ประกอยด้วยธรรมะ เป็นพระราชาย่อมเป็นผู้ทรงธรรม" (พระเผด็จ ทัตตชีโว 2530 อ้างถึงใน นรี ภวกานตานันท์ 2538, 81) ตรงกันข้ามกับผู้ขี้ริ้วขี้เหร่ ดังในอุลุกชาดก ปทุมมวรรค ขุททกนิกาย กล่าวว่า หน้าตาไม่ดีไม่ควรเป็นใหญ่ โดยนำไปเปรียบกับนกเค้าว่า "...จงมองดูหน้าตาของนกเค้า ผู้ไม่โกธรเถิด นกเค้าโกรธแล้วจักทำหน้าตาเป็นอย่างไร" (**พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาเล่มที่ 27** 2530 อ้างถึงใน นรี ภวกานตานันท์ 2539, 54) กล่าวคือ ในพระไตรปิฎกใช้หลักการตัดสินคุณลักษณะทางกายภาพเป็นหลักสำคัญด้วย เพราะศาสนาพุทธยึดถือเรื่องหลักกรรม

ถ้านำลักษณะทางกายภาพของบุคคลในปัจจุบันนี้มาเปรียบเทียบแล้ว จะเห็นได้ว่าห่างไกลจากมหาปุริสลักษณะ 32 ประการในสมัยก่อนมาก ดังที่พระเผด็จ ทัตตชีโวกล่าวว่า "พวกเราทุกคนในโลกนี้ แท้ที่จริงแล้วคือคนพิการทั้งสิ้น ถ้าพิการน้อยเราก็รู้สึกว่าหล่อเหลือเกินสวยเหลือเกิน ถ้าพิการมากเราก็เห็นว่าขี้ริ้วขี้เหร่" (พระเผด็จ ทัตตชีโว 2530 อ้างถึงใน นรี ภวกานตานันท์ 2539, 82)

ลักษณะมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ เป็นลักษณะในอุดมคติของผู้นำ เป็นการยากที่จะหาได้ครบถ้วน แต่ถ้าผู้ใดมีคุณสมบัติมหาบุรุษบ้างเพียงบางประการหรือส่วนใหญ่ก็ถือว่ายังอยู่ในเกณฑ์ของมหาปุริสลักษณะ ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาต่อไปว่า ผู้นั้นจะสามารถเป็นผู้นำได้ดีเพียงใด

เป็นพระนารายณ์อวตาร

พระรามเป็นตัวละครที่มีลักษณะเด่นที่แตกต่างไปจากมนุษย์ทั่วไป เนื่องจากพระรามเป็นนารายณ์อวตารลงมาเป็นมนุษย์เพื่อปราบยักษ์ ตามคำบัญชาของพระอิศวร ในเรื่องรามเกียรติ์นี้จะเห็นได้ว่ามีการใช้ถ้อยคำเรียกพระรามด้วยความยกย่องอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นการบ่งบอกเสมอว่าพระรามคือพระนารายณ์อวตารมาเกิด ดังเช่น

พระรามบรมจักรกฤษณ์
พระสุริยวงศ์องค์นารายณ์เรืองศรี
พระจักรีผู้ปรีชาหาญ
พระสี่กรจับศรขึ้นพาดสาย
พระจักรรัตน์แก้วนาถา
พระทรงครุฑราชปักษี
พระจักรแก้วสุริยวงศ์นาถา
องค์พระอวตารชาญสมร ฯลฯ

จะเห็นว่าคำเหล่านี้ล้วนแต่มีความหมายถึง พระนารายณ์ทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่ากวีได้ย้ำเตือนผู้อ่านเสมอว่าพระรามคือพระนารายณ์ ด้วยเหตุนี้พระรามจึงมี

ลักษณะเด่นและพิเศษกว่าตัวละครอื่นๆ คือมีความเป็นสมมติเทพ และมีความเป็นมนุษย์อยู่ในองค์เดียวกัน

ในฐานะตัวละครเอก พระรามเป็นตัวละครที่เป็นอุดมคติของมนุษย์ทั่วไป คือมีชาติกำเนิดอันสูงส่ง เก่งกล้าสามารถ มีข้อบกพร่องน้อย และเป็นผู้เปี่ยมไปด้วยบุญญาธิการ ด้วยเหตุนี้พระรามจึงได้รับความช่วยเหลือจากเทพต่างๆอยู่เสมอ เช่น พระอิศวร พระอินทร์ (ภิญโญ กองทอง และสุวิมล โกศลกาญจน์ 2543, 72-73) ส่วนพฤติกรรมของพระรามที่เป็นการยืนยันว่าพระองค์เป็นนารายณ์อวตารลงมา ได้แก่

ก) การแสดงตนเป็นนารายณ์สี่กร พระรามมักแสดงตนมีสี่กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปราบยักษ์ได้สำเร็จ เช่น เมื่อฆ่าสวาหุตาย มารีศซึ่งออกรบด้วยได้เห็นพระรามมีสี่กร ดังความว่า

เมื่อนั้น ฝ่ายว่ามารีศยักษา
ครั้นสวาหุมรณา เห็นพระรามาเป็นสี่กร
ตกใจขนพองสยองเกศ แจ้งเหตุว่านารายณ์ทรงศร
สุดกลัวสุดคิดจะราญรอน ก็หนีไปนครลงกา
(**รามเกียรติ์** 2507, 129)

เมื่อต้องการแสดงอานุภาพให้ปรากฏ เช่น เมื่อสุครีพสงสัยว่าพระรามจะสู้พาลีไม่ได้ พระรามจะปรากฏร่างเป็นนารายณ์ ดังความว่า

พระองค์นั้นบันดาลกลับกลาย เป็นรูปนารายณ์ทรงศร
รัศมีสีนิลอรชร สี่กรถือเทพศาสตรา
(**รามเกียรติ์** 2507, 251)

เมื่อจะสังหารศัตรู พระรามมักปรากฏร่างเป็นพระนารายณ์ เพื่อให้ศัตรูรู้สำนึกผิด เช่น ตอนที่แผลงศรต้องกุมภกรรณ กุมภกรรณก็ล้มลง ดังความว่า

แลเห็นพระองค์ทรงลักษณ์ ผ่องพักตร์จำรัสรัศมี
สีเขียวดั่งนิลมณี มีกายปรากฏเป็นสี่กร
ทรงเทพอาวุธจักรสังข์ ทั้งตรีคทาศิลป์ศร
จึงรู้ว่านารายณ์ฤทธิรอน จากกระเษียรสาครเสด็จมา
(**รามเกียรติ์** 2507, 187)

กุมภกรรณจึงรีบร้องขออภัยจากพระราม และหลังจากนั้นก็ได้สั่งเสียพิเภกผู้เป็นน้อง ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากุมภกรรณเป็นผู้ที่ทำดีมาโดยตลอด เมื่อทำชั่วก็รู้สำนึกผิดและ ขออภัยต่อพระเจ้าก่อนตาย ก็ได้ไปสวรรค์ ดังความว่า

สิ้นเสียงก็สิ้นชีวา ไปเกิดฟากฟ้าดุษฎี
(**รามเกียรติ์** 2507, 189)

พระรามมุ่งมั่นที่จะกระทำหน้าที่ปราบมารตามที่ได้อวตารลงมาเสมอ เช่น เมื่อถูกเนรเทศไปอยู่ป่า 14 ปี ก็พอใจอย่างยิ่ง ดังที่ได้ตอบนางไกยเกษีว่า

คิดแล้วสนองพระวาจา ซึ่งพระจอมโลกาสุธาธาร
สั่งให้ข้าบวชเป็นดาบส ไปสร้างพรตอยู่ในไพรสาณฑ์
กำหนดสิบสี่ปีประมาณ ก็ต้องตามอวตารของลูกรัก
ความซึ่งแสนโสมนัสา ยิ่งกว่าให้ผ่านอาณาจักร
ด้วยจะได้ปราบหมู่ยักษ์ เป็นที่พำนักแก่แดนไตร
(**รามเกียรติ์** 2507, 271)

เมื่อออกจากเมือง เทวดาก็ดลใจให้ไปทางทิศใต้ เพื่อจะได้ฆ่าทศกัณฐ์ (**รามเกียรติ์** 2507, 307)

เมื่อพระอาจารย์ พระพรต พระสัตรุด และพระมารดาตามมาอ้อนวอนให้กลับไปครองเมือง พระรามก็ตอบปฏิเสธโดยให้เหตุผลว่าต้องไปปราบพวกอธรรม ดังความว่า

เดิมห้าพระอาจารย์ไปเฝ้า พระเป็นเจ้าไกรลาศเนินไศล
พร้อมด้วยเทวาสุราลัย ให้ข้านี้ไวกูณฐ์มา
ปราบหมู่สุราสาธารณ์ พวกพาลทุจริตริษยา
ชนนีขอสัตย์พระบิดา ให้หลานอยู่ป่าสิบสี่ปี
ถึงยุคจะได้ดับเข็ญ ให้โลกอยู่เย็นเป็นสุขี
พระอัยกาก็แจ้งแต่เดิมที จะให้คืนบุรีด้วยอันใด
(**รามเกียรติ์** 2507, 26)

เมื่อทศกัณฐ์มาลักนางสีดาไป พระรามก็มีเหตุผลที่จะตามไปรบกับทศกัณฐ์ถึงลงกา และปราบทศกัณฐ์ตลอดจนเผ่าพงศ์ที่ชั่วร้ายได้หมด ดังที่พิเภกรำพันเมื่อทศกัณฐ์ตาย ความว่า

เหตุด้วยพระองค์มาหลงคำ เชื่อฟังนางสำมนักขา
จึ่งเสียองค์เสียไอศวรรยา เสียสุริยวงศาพรหมาน
เสียทั้งลงกาอาณาจักร เสียพวกพลยักษ์ทวยหาญ
เพราะด้วยมานะอหังการ ต่อพระอวตารฤทธิไกร
(**รามเกียรติ์** 2507, 74)

ข) ในฐานะเป็นนารายณ์อวตาร พระรามจึงได้ผู้ช่วยมากมาย ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการปราบมาร เช่น พระลักษณ์ สุครีพ หนุมาน พิเภก แต่บุคคลเหล่านี้ก็ได้พึ่งพระรามเช่นกัน เช่น สุครีพนั้น พระรามช่วยให้ได้ครองเมือง หนุมานก็ได้กำลังกลับคืนและพ้นคำสาปของพระอุมาความว่า

เมื่อใดพระทรงบัลลังก์นาค เสด็จจากเกษียรสมุทรใหญ่
มาเป็นพระรามเรืองชัย ได้ลูบหลังจนหางวานร
จึงให้พ้นคำกูสาปสรรค์ กำลังนั้นคงคืนดั่งก่อน
(**รามเกียรติ์** 2507, 123)

พระรามมีเทพบุตรจุติเป็นวานรมาคอยช่วยเหลือในการทำสงครามดังที่หนุมานได้กราบทูลว่า

อันวานรในขีดขินนั้น ล้วนวงศ์เทวัญเรืองศรี
จุติมาคอยพระจักรี ตามพระศุลีบัญชาการ
(**รามเกียรติ์** 2507, 246)

ค) ในฐานะเป็นนารายณ์อวตารเทพเจ้าทั้งหลายก็ย่อมเอาใจช่วย และให้ความช่วยเหลือตามสมควร จึงทำให้ปัญหาของพระรามคลี่คลายไป ดังเช่น ตอนที่พระรามออกบวช พระอินทร์ก็เนรมิตอาศรมให้พระรามอาศัย และเขียนข้อความบอกไว้ด้วยทำให้พระรามมีที่พักอาศัยในป่า หรือตอนที่นางสีดาถูกทศกัณฐ์มาลักตัวไป พระอินทร์ก็ "ตกใจกลัวองค์นารายณ์ จะวายชีวิตสังขาร์" (**รามเกียรติ์** 2507, 219) จึงพาเหล่าเทวดามาบอกหนทางที่จะเสด็จไปตามนางสีดา ดังความว่า

แล้วมีเทวราชประกาศมา ให้พระจักราเรืองศรี
ตามนางทางทิศหรดี จะมีผู้บอกข่าวเยาวมาลย์
(**รามเกียรติ์** 2507, 220)

เมื่อพระอินทร์ทราบว่าพระรามนำทัพวานรมาตามนางสีดาและจะพักผ่อนที่เขาคันธมาทน์ ก็ส่งพระวิษณุกรรมให้นำเครื่องทรงมงกุฎไปถวายแด่พระรามและพระลักษมณ์ เพื่อจะได้แต่งองค์เพื่อลาพรตไปทำสงคราม อีกทั้งเนรมิตรพลับพลาเป็นที่อาศัย ดังความว่า

จงเอามงกุฎภูษาทรง สังวาลทิพย์ธำมรงค์จำรัสศรี
ไปถวายพระลักษณ์พระจักรี ในที่คันธมาทน์บรรพต
แล้วจงนิมิตรพลับพลาชัย ให้อำไพด้วยแก้วอลงกต
สองพระองค์จะได้ลาพรต อาศัยชุมทศโยธา
(**รามเกียรติ์** 2507, 284)

ตอนที่พระรามจะออกรบกับทศกัณฐ์ พระอินทร์ก็ให้พระวิษณุกรรมนำมหาเวไชยันต์ไปถวายให้ใช้เป็นรถศึก มีมาตุลีเป็นสารถี (**รามเกียรติ์** 2507, 146)

ความช่วยเหลือเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นบารมีของพระรามในฐานะนารายณ์อวตาร จะต้องมีของที่คู่ควรแก่ศักดิ์ศรีและตามความจำเป็น ทำให้พระรามหมดปัญหาในแง่วัตถุ พฤติกรรมของพระรามจึงมุ่งแต่ในด้านปัญหาทางด้านความคิดว่าทำอย่างไรจึงจะให้สงครามลุล่วงไปด้วยดี พระรามไม่เคยแสวงหาความสุขกายสบายใจ หรือความมั่งมีส่วนตัว การมีเสื้อผ้า มีเครื่องประดับ เช่น แหวน ก็มีไว้เป็นรางวัลความดีความชอบแก่ทหาร เช่น เปลื้องเครื่องต้นเป็นรางวัลแก่สุครีพที่เสนอความเห็นเหมาะสม (**รามเกียรติ์** 2507, 223) ให้แหวนแก่หนุมานเมื่อหนุมานเผด็จศึกไมยราพได้และนำเศียรไมยราพมาถวาย ดังความว่า

จึ่งตรัสสรรเสริญหนุมาน ความชอบของท่านนี้มากนัก
ตามไปด้วยใจกตัญญู ผู้เดียวทำการหาญหัก
แม้นเสร็จสงครามในเมืองยักษ์ เราจักให้ผ่านอยุธยา
ตรัสพลางถอดแหวนนพรัตน์ จากนิ้วพระหัตถ์เบื้องขวา
ประทานให้กระบี่ผู้ศักดา แล้วเข้าพลับพลาอลงกรณ์
(**รามเกียรติ์** 2507, 65)

นอกจากจะประทานแหวนจากพระหัตถ์แล้ว พระรามยังสัญญาจะให้หนุมานครองกรุงอโยธยา เมื่อเสร็จศึกแล้วก็รักษาคำพูดได้สมจริงเป็นนารายณ์อวตาร เพียงแต่หนุมานบุญไม่ถึงไม่อาจครองเมืองคู่กับพระรามได้จึงถวายคืน (**รามเกียรติ์** 2507, 281-283)

ง) ในฐานะนารายณ์อวตาร พระรามจึงมีอาวุธที่มีฤทธิ์เดช ซึ่งพระอิศวรประทานให้สำหรับไว้ใช้ปราบมาร เช่น ได้ศรพรหมาสตร์ อัคนิวาตและพลายวาตอันมีฤทธิจากพระอิศวร ดังความว่า

พรหมาศาสตร์ไปชั้นโสพส เร็วดั่งจักรกรดสุรกานต์
อันอัคนิวาตฤทธิรอน เป็นดวงทินกรฉายฉาน
พลายวาตไปเขาจักรวาล ลงสู่บาดาลแล้วกลับมา
(**รามเกียรติ์** 2507, 94)

เมื่อรบชนะแล้วไว้ชีวิตรามสูร รามสูรก็ถวายศรที่ปู่ได้จากพระอิศวร (**รามเกียรติ์** 2507, 214) พระรามได้ฝากไว้กับพระพิรุณ จึงได้เรียกใช้เมื่อคันศรหักขณะรบกับพระยาขร (**รามเกียรติ์** 2507, 131)

ธนูโมลีซึ่งพระอิศวรเนรมิตขึ้นเพื่อใช้รบกับตรีบูรัมนั้น (**รามเกียรติ์** 2507, 66) เมื่อเสร็จศึกแล้วก็ให้ไว้ที่เมืองมิถิลา พระรามยกได้จึงได้อภิเษกกับนางสีดา

ส่วนเกราะแก้วซึ่งเนรมิตขึ้นในคราวเดียวกันนี้ พระอิศวรมอบให้แก่พระอัคตะดาบส ไว้มอบแก่พระรามสำหรับเป็นอาวุธ เมื่ออวตารลงมาปราบยักษ์ (**รามเกียรติ์** 2507, 75) เมื่อพระรามเดินป่าก็ไปเฝ้าพระอัคตะและได้รับมอบเกราะแก้วดังกล่าว (**รามเกียรติ์** 2507, 74-75)

ด้วยความเป็นองค์นารายณ์เช่นนี้ ทำให้พระรามได้รับความกรุณาจากเทพชั้นผู้ใหญ่คอยช่วยเหลืออยู่เสมอ รวมทั้งการหาไพร่พลทหารเอาไว้คอยรับใช้พระราม ก่อนที่พระนารายณ์จะอวตารลงไปอีกด้วย นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสังเกตว่า ถึงแม้พระรามจะมีอาวุธที่มีอิทธิฤทธิ์เพียงใด แต่ก็ไม่เคยทำให้ลืมตน เที่ยวใช้อาวุธร้ายในทางที่ผิด จึงเป็นพฤติกรรมที่ต่างจากพวกมารทั้งหลาย ซึ่งพอได้พรจากพระอินทร์ก็มัก

ใช้อิทธิฤทธิ์ก่อกวนโลกทันที พระรามได้ใช้อาวุธทั้งหลายในทางที่ถูกที่ควรเสมอ คือ ใช้ปราบอธรรมให้โลกอยู่เย็นเป็นสุขสมกับที่เป็นนารายณ์อวตาร (ศรีสุรางค์ พลูทรัพย์ และสุมาลย์ บ้านกล้วย 2525, 40-44)

มีพระวรกายสีเขียว

เมื่อท้าวทศรถทำพิธีขอบุตร ฤาษีกไลโกฏิได้ไปขอให้พระอิศวรมีบัญชาให้พระรามอวตารลงมาเกิด สร้างความดีใจให้แก่หมู่เทวดานางฟ้าเป็นอันมาก วันที่นางเกาสุริยา ผู้เป็นพระมารดาทรงประชวรครรภ์ และคลอดพระรามออกมานั้น กวีได้บรรยายไว้ความว่า

ครั้นมัชฌิมยามเงียบสงัด ศศิธรจำรัสรัศมี
ทรงกลดหมดเมฆไม่ราคี เทวาราศีประชุมลัคน์
สถิตพร้อมกันในเมษ อุดมเดชดั่งชะตาพญาจักร
เป็นมหาศุภฤกษ์ประเสริฐนัก องค์อัครชายาวิลาวัณย์
ทรงนามนางเกาสุริยา ประสูติพระจักรารังสรรค์
รัศมีสีเขียวพรายพรรณ คล้ายกันกับนิลมณี
(**รามเกียรติ์** 2507, 56)

จะเห็นว่าผิวกายของพระรามจะมีรัศมีสีเขียวแพรวพราว ลักษณะดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะพิเศษแตกต่างจากมนุษย์ทั่วไป (ภิญโญ กองทอง และสุวิมล โกศลกาญจน์ 2543, 75-76)

เป็นผู้มีรูปงาม

แม้พระรามจะเป็นตัวละครเอกฝ่ายชาย แต่รูปร่างของพระรามก็เหมือนกับคติของวรรณคดีการละครทั่วไป คือรูปร่างตัวละครฝ่าย "พระ" มักจะมีรูปร่างอ้อนแอ้น ผิวพรรณดี ดังเช่น พระรามที่มีความงามอย่างยิ่ง ดังปรากฏในตอนที่พระรามเสด็จไปยกศรที่เมืองมิถิลาและสามารถยกได้ และได้อภิเษกกับนางสีดานั้น กวีก็พรรณนาให้เห็นว่ากษัตริย์ทุกพระองค์ก็งดงามไม่แพ้กัน ซึ่งล้วนแต่ทรงเครื่องของกษัตริย์อย่างงดงาม ราวกับเทวดาในสวรรค์ทั้ง 16 ชั้น (โสพส) ดังนี้

เห็นกรุงกษัตริย์ทุกพารา เกลื่อนกล่นกันมาไม่นับได้
ล้วนแต่งองค์ทรงเครื่องอำไพ ดั่งเทวาที่ในโสพส
(**รามเกียรติ์** 2507, 151)

แต่กระนั้นเมื่อเทียบกับความงามของพระรามและพระลักษมณ์แล้ว ก็ "งามกว่ากษัตริย์ทั้งปวงหมด" (**รามเกียรติ์** 2507, 152) ท้าวชนก พระบิดาของนางสีดาเมื่อเห็นพระรามครั้งแรกก็นึกชมความงามของพระรามว่า

งามดั่งดวงแก้วมณี รัศมีพรรณรายคล้ายกัน
(**รามเกียรติ์** 2507, 152)

นางสีดาเมื่อเห็นรูปโฉมอันงดงามของพระรามครั้งแรกนั้น เพียงได้สบตากับพระรามก็ "ความรักกลัดกลุ้มรุมสวาท" (**รามเกียรติ์** 2507, 149) และได้กล่าวชมความงามของพระรามไว้ว่า

งามดั่งดวงพระสุริยน อันหมดเมฆมณฑลไม่ปกปิด
งามทรงยิ่งเทพนิรมิต งามจริตสุรเสียงจับใจ
งามเนตรแหลมคมดั่งแสงศร จะต่อเนตรภูธรก็ไม่ได้
(**รามเกียรติ์** 2507, 188)

จะเห็นว่าพระรามนั้นงามดัง "เทพนิรมิต" ซึ่งเป็นความงามของรูปกาย งามจริต งามสุรเสียง และยังงามเนตรอีกด้วย การกล่าวชมความงามเป็นส่วนๆเช่นนี้เป็นไปตามขนบการพรรณนาความงามของตัวละครในวรรณคดีไทย

ความงามของพระราม เป็นเหตุให้เกิดศึกระหว่างฝ่ายพระรามและฝ่ายทศกัณฐ์ด้วย เมื่อนางสำมนักขาได้เห็นพระรามครั้งแรกก็ถึงกับหลงรัก และตะลึงในรูปโฉมของพระรามดังนี้

เมื่อนั้น นวลนางสำมนักขา
แลไปเห็นพระจักรา รูปทรงโสภาอำไพ
พินิจพิศทั่วทั้งองค์ มีความพิศวงสงสัย
จะว่าพระอิศวรเรืองชัย ก็ไม่มีสังวาลนาคี
จะว่าพระนารายณ์ฤทธิรอน ก็ไม่เห็นพระกรเป็นสี่
จะว่าท้าวธาดาธิบดี เหตุใดไม่มีเป็นสี่พักตร์
แม้นจะว่าท้าวหัสนัยน์ ไยจึ่งไม่ทรงวิเชียรจักร
จะว่าพระสุริยาวรารักษ์ ก็ชักรถอยู่ในเมฆา
ครั้นจะว่าองค์พระจันทร ก็ผิดที่จะจรจากเวหา
ชะรอยจักรพรรดิกษัตรา มละสมบัติมาเป็นโยคี
(**รามเกียรติ์** 2507, 110)

จะเห็นว่าพระรามมีความงามมาก ซึ่งนางสำมนักขายังไม่รู้จักพระรามว่าเป็นใคร ด้วยความงามของพระราม ทำให้นางสำมนักขาเข้าใจว่าคือเทพผู้มีรูปกายงามด้วยความงามของพระรามนี่เองที่ทำให้นางสำมนักขาถึงกับ

ยิ่งพิศยิ่งพิศวาสกลุ้ม รสรักรึงรุมดั่งเพลิงจี่
อกใจไม่เป็นสมประดี อสุรีคลั่งเคลิ้มวิญญาณ
(**รามเกียรติ์** 2507, 110)

นางสำมนักขาได้แปลงกายเป็นหญิงงามไปขอปรนนิบัติรับใช้พระราม แต่พระรามปฏิเสธ ทำให้นางสำมนักขาโกรธและหึงนางสีดา ซึ่งต่อมาทำให้เกิดศึกระหว่างฝ่ายพระรามกับฝ่ายทศกัณฐ์จนกล่าวได้ว่าความงามของพระรามนำมาซึ่งสงครามระหว่างฝ่ายพระรามกับฝ่ายยักษ์ หรือระหว่างธรรมกับอธรรมด้วยเช่นกัน (ภิญโญ กองทอง และสุวิมล โกศลกาญจน์ 2543, 76-79)

ข. บุคลิกภาพภายใน ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด อุปนิสัยใจคอ และสติปัญญา ซึ่งผสมผสานกลมกลืนเข้าเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลนั้น บุคลิกภาพในที่นี้คือ ตัวจริงๆของบุคคลนั้นเอง ทั้งนี้เพราะบุคลิกภาพภายนอก เป็นเพียงเงาหรือภาพถ่ายของบุคลิกภาพภายใน

ความรู้สึกนึกคิด อุปนิสัยใจคอ และการแสดงออก เรียกว่า "เชาวน์อารมณ์"หรือ Emotional Intelligence หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า Emotional Quotient (EQ) เป็นกระบวนการของจิตในการบริหารเพื่อจัดการกับอารมณ์ของตนและของผู้อื่น เพื่อทำให้เกิดประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ ซึ่งมีความสำคัญและจำเป็นต่อผู้นำเป็นอย่างมาก เพราะมีส่วนช่วยส่งเสริมความสำเร็จในการบริหาร โดยจะเป็นการช่วยเพิ่มพูนการพัฒนาตนเองและระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และช่วยในการเตรียมความเป็นผู้นำที่ดีไว้

มีนักวิชาการหลายท่านที่ได้ให้คำนิยามหรือความหมายของคำว่า EQ ไว้ ตัวอย่างเช่น

วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2544, 19) ให้ความหมายของเชาวน์อารมณ์หรือ EQ ไว้ว่า "เป็นความรู้เท่าทันในท่วงที และความเปลี่ยนแปลงในอารมณ์ของตนและคนอื่นที่สามารถประเมินเป็นช่วงค่าของตัวเลขได้ อารมณ์สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลให้การกระทำของมนุษย์มีเหตุผลมากขึ้น ผิดพลาดน้อยลง" ในความเป็นจริงชีวิตจะเป็นสุขได้สำเร็จได้นั้น ผู้คนต้องมีเชาวน์ปัญญารมณ์ (เชาวน์ปัญญาและเชาวน์อารมณ์)

คูเปอร์ และซาวาฟ (Cooper & Sawaf 1997 อ้างถึงใน วีระวัฒน์ ปันนิตามัย2544, 30) ได้ให้ความหมายของ EQ ว่า "เป็นความสามารถของบุคคลในการที่จะรับรู้เข้าใจ และประยุกต์ใช้พลัง การรู้จักอารมณ์เป็นรากฐานของพลังงาน ข้อมูล การสร้างสายสัมพันธ์ เพื่อการโน้มน้าวผู้อื่นได้"

โกลแมน (Goleman 1998, 317) ได้ให้ความหมายของ EQ ไว้อย่างชัดเจนว่า หมายถึง "ความสามารถในการตระหนักรู้ถึงความรู้สึกของตนเองและของผู้อื่น เพื่อการสร้างแรงจูงใจในตัวเอง บริหารจัดการอารมณ์ต่างๆของตน และอารมณ์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ต่างๆได้" โดยเขามีความเชื่อว่า เชาวน์อารมณ์นั้นแตกต่างจากเชาวน์

ปัญญา แต่เสริมเกื้อกูลกัน คนที่เก่งแต่หนังสือ (Book Smart) แต่ขาด EQ มักจะทำงานให้กับคนที่มีระดับเชาวน์ปัญญาต่ำกว่าตน แต่มีความเป็นเลิศด้านทักษะของความเก่งคน

กล่าวโดยสรุปแล้ว EQ เป็นเรื่องของการบริหารจัดการความรู้สึกและอารมณ์ภายในตนเอง และการบริหารจัดการอารมณ์ของตนในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างตนกับผู้อื่น EQ เป็นเรื่องของความฉลาด รู้จักใช้อารมณ์ของตนสนองต่อเป้าหมายของการทำงานและชีวิตประจำวัน

คูเปอร์ และ ซาวาฟ (Cooper & Sawaf 1997 อ้างถึงใน วีระวัฒน์ ปันนิตามัย 2544, 74) ได้เสนอตัวแบบ (Model) ของ EQ ว่า ประกอบไปด้วยหลักสำคัญ 4 หลักด้วยกัน ซึ่งในแต่ละหลักก็จะมีองค์ประกอบย่อย และได้นำไปใช้ในการวัดและประเมินผล โดยใช้เป็นแบบสอบถามเพื่อวัดเชาวน์อารมณ์ที่เรียกว่า EQ Map และหลักสำคัญทั้ง 4 ประการ คือ

ก) ความรอบรู้ทางอารมณ์ (Emotional Literacy) เป็นการรู้จักอารมณ์ของตนเอง รู้และไหวเท่าทันว่าอารมณ์ของตนผันแปรไปเช่นไร ความรอบรู้ทางอารมณ์ ได้แก่

(ก) ความซื่อสัตย์ทางอารมณ์ (Emotional Honesty)

(ข) อารมณ์ที่มีพลัง (Emotional Energy)

(ค) การรับทราบผล (Emotional Feedback)

(ง) ความสามารถในการหยั่งรู้ตามความเป็นจริง (Practical Intuition)

ข) ความเหมาะสมทางอารมณ์ (Emotional Fitness) เป็นการปรับวางอารมณ์ของตนได้อย่างยืดหยุ่น รู้จักกาลเทศะแม้ต้องเผชิญความลำบากใจ ความเหมาะสมทางอารมณ์ ได้แก่

(ก) การมีอยู่อย่างแท้จริง (Authentic Presence)

(ข) การแผ่ความไว้เนื้อเชื่อใจ (Trust Radius)

(ค) การไม่พึงพอใจในเชิงสร้างสรรค์ (Constructive Discontent)

(ง) การกลับคืนสู่สภาพปกติและเดินหน้า (Resilience and Renewal)

ค) ความลึกซึ้งทางอารมณ์ (Emotional Depth) เป็นระดับความลึกซึ้งทางอารมณ์ที่เอื้อต่อการพัฒนา ซึ่งได้แก่

(ก) การผูกพัน รับผิดชอบและมีสติ (Unique Potential and Purpose)

(ข) การมีเป้าหมายและศักยภาพที่โดดเด่น (Commitment)

(ค) พูดกับทำตรงกันด้วยคุณธรรม (Applied Integrity)

(ง) การโน้มน้าวโดยไม่ต้องใช้สิทธิอำนาจ (Influence Without Authority)

ง) ความผันแปรทางอารมณ์ (Emotional Alchemy) เป็นความสามารถในการใช้อารมณ์เพื่อความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งได้แก่

(ก) การแสดงการหยั่งรู้ได้ (Intuitive Flow)

(ข) การคิดใคร่ครวญได้ (Reflective Time-Shifing)

(ค) การเล็งเห็นโอกาส (Opportunity Sensing)

(ง) การสร้างอนาคต (Creating the Future)

ในหลักสำคัญทั้ง 4 หัวข้อนี้มีองค์ประกอบย่อย 4 ประการด้วยกัน ซึ่งในที่นี้จะยกตัวอย่างโดยกล่าวถึงองค์ประกอบย่อยของ4 หัวข้อหลักที่สำคัญเพียงหัวข้อละ 1 ประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

ก) อารมณ์ที่มีพลัง (Emotional Energy)

เป็นพลังที่มีอิทธิพลต่อจิตใจและส่งผลไปถึงพฤติกรรม เป็นพลังที่ช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้กับตนเอง มีความขยันหมั่นเพียรและกระตือรือร้น รู้จักใช้พลังทางอารมณ์ของตนเองให้มีประโยชน์มากที่สุดและประหยัดที่สุด รวมทั้งการเพิ่มพลังทางอารมณ์ให้แก่ผู้อื่นด้วย เช่น การให้กำลังใจ เพื่อให้เกิดความกระตือรือร้นในการทำงาน ดังที่ Peter F. Drucker ได้กล่าวถึงอารมณ์ที่มีพลังของผู้นำไว้ว่า "Your first and foremost job as a leader is to take charge of your own energy of those around you" (Cooper & Sawaf 1997, 17) ตัวอย่างเช่น การน้าวศรของพระรามทั้งสามเล่ม ได้แก่ ศรพรหมาศ อัคนิวาตและพลายวาตในการต่อสู้ที่แสดงให้เห็นถึงพลังจากภายในที่มีการใช้สมาธิและแสดงถึงความเชื่อมั่นในตนเองออกมา และพระรามยังได้เพิ่มพลังให้แก่หนุมานด้วยการมอบหมายให้หนุมานไปเก็บยาแก้พิษ เพื่อช่วยพระลักษมณ์ให้ฟื้นคืน

ชีพจากการถูกหอก ซึ่งเป็นการสร้างความกระตือรือร้นและให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความฮึกเหิม ต่อสู้โดยไม่ท้อถอย (**รามเกียรติ์** 2507, 21)

ข) การกลับคืนสู่สภาพปกติและเดินหน้า (Resilience Discontent)

เป็นความสามารถที่จะควบคุมจัดการกับความรู้สึกหรือภาวะอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมและชาญฉลาด โดยการสร้างเสริมจากภาวะที่ตระหนักรู้ในอารมณ์ของตน เมื่อเศร้า โกรธ ผิดหวังหรือเสียใจก็ควบคุมตนได้ นำพาภาวะอารมณ์ของตนให้กลับคืนสู่สภาพปกติได้โดยเร็ว จากร้ายให้กลายเป็นดี คิดไตร่ตรองก่อนตัดสินใจ สามารถปรับตัว ปรับอารมณ์ได้อย่างคล่องแคล่วและรวดเร็วในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นขณะนั้น ตัวอย่างเช่น

กรณีสมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาเพื่อกอบกู้เอกราชของชาติด้วยพระองค์เองแต่ผู้เดียว มิได้ทรงคำนึงถึงพระชนม์ชีพ ซึ่งในครั้งนั้นรี้พลที่ไปในกองทัพไทยเสด็จตามไปช่วยไม่ทัน พระองค์ทรงช้างเล็กกว่าช้างทรงของพระมหาอุปราชา ช้างที่เล็กกว่าตกใจกลัวช้างใหญ่จึงเบนหัวจะถอยกลับไม่ต่อสู้ สมเด็จพระนเรศวรก็ตกพระทัยแต่ก็สามารถปรับอารมณ์คืนสู่ภาวะปกติได้ ทรงมีพระทัยที่เด็ดเดียวกล้าหาญและเข้มแข็ง โดยพระองค์ตรัสแก่ช้างทรงนั้นให้เกิดความฮึกเหิมกล้าหาญในการต่อสู้ ในที่สุดพระองค์ก็สามารถเอาชนะได้

ส่วนในกรณีของพระรามที่ทรงพิโรธ เมื่อใช้ให้หนุมานไปสืบข่าวนางสีดา แต่หนุมานปฏิบัติเกินคำสั่ง โดยเผากรุงลงกาด้วย พระรามจึงโกรธหนุมานมาก แต่ภายหลังก็สามารถระงับอารมณ์ของพระองค์ให้กลับสู่ภาวะปกติได้ และพระองค์ยังให้รางวัลแก่หนุมานในการปฏิบัติหน้าที่ครั้งนี้ด้วย (**รามเกียรติ์** 2507, 110)

ค) การโน้มน้าวโดยไม่ต้องใช้สิทธิอำนาจ (Influence Without Authority)

สิ่งที่สำคัญในการโน้มน้าวจิตใจของผู้ใต้บังคับบัญชาคือ การมีความซื่อสัตย์และจริงใจ ไม่หลอกลวง มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี โดยให้ความสนิทสนม เป็นกันเองกับผู้ใต้บังคับบัญชา จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาให้ความไว้วางใจ เกิดความเคารพนับถือ มีความจงรักภักดี โดยไม่ต้องใช้อำนาจตามกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ ผู้ใต้บังคับบัญชาก็จะปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ ตัวอย่างเช่น ในตอนที่พระรามใช้องคตไป

เป็นทูตสื่อสาร พระองค์ทรงโน้มน้าวใจด้วยการตรัสชมเชยและให้พรแก่องคตในการไปปฏิบัติหน้าที่ (**รามเกียรติ์** 2507, 229)

ง) การเล็งเห็นโอกาส (Opportunity Sensing)

เป็นการสร้างโอกาสที่ต่างเวลาและต่างสถานที่ เล็งเห็นถึงความเป็นไปได้และเป็นการให้โอกาสแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา โดยให้ความเชื่อมั่นในตัวผู้ใต้บังคับบัญชาว่าจะปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายได้สำเร็จ ตัวอย่างเช่น ตอนพระรามมอบหมายให้หนุมานไปขโมยกล่องดวงใจของทศกัณฐ์ ซึ่งถือว่าเป็นงานที่ยากมาก (**รามเกียรติ์** 2507, 29-30)

ในบางครั้งพระรามก็ขาดการมี EQ ที่ดี เนื่องจากความเป็นสมมมติเทพของพระราม ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับลักษณะของมนุษย์ทั่วไปอยู่ การกระทำของพระองค์จึงขาดภาวะความเป็นผู้นำในบางกรณี ซึ่งเป็นไปโดยไม่มีการไตร่ตรองด้วยเหตุและผล ขาดความอดทนอดกลั้น ความรอบคอบ ปรากฏอยู่ในตอนท้ายเรื่อง เมื่อพระรามมีความโกธรและสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหาร ภายหลังที่พบรูปทศกัณฐ์ซึ่งนางสีดาได้วาดให้นางกำนัลดู ด้วยความหึงหวงตามวิสัยปุถุชน จึงทำให้พระองค์บันดาลโทสะอย่างไร้สติ โดยการกระทำดังกล่าวของพระราม ฤาษีวัชรมฤคก็ได้กล่าวตำหนิไว้ด้วย (**รามเกียรติ์** 2507, 179-183)

นอกจากนี้แล้วในตอนที่พระรามโกธรเคืองและสั่งให้พันธนาการพระมงกุฎก็เป็นเหตุการณ์หนึ่งที่แสดงว่าพระองค์ตกอยู่ในอำนาจความโกธร จนปราศจากสติที่จะพิจารณาถึงความถูกต้องและเป็นเหตุที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งต่อความรู้สึกของประชาชน (**รามเกียรติ์** 2507, 272) ซึ่งความบกพร่องทางการกระทำดังกล่าว แม้จะเกิดขึ้นเพียงช่วงเวลาอันสั้น แต่ก็มีผลกระทบต่อการทำลายภาพลักษณ์ความเป็นผู้นำของพระรามด้วยเช่นกัน

ส่วนสติปัญญา หรือ เชาวน์ปัญญา ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า IQ ซึ่งย่อมาจากคำว่า Intellectual Quotient นั้น หมายถึง ปัญญา หรือความคิดฉับไว มีปฏิภาณไหวพริบ (**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน** 2525, 275)

ในส่วนที่เกี่ยวกับความจำ เหตุผล การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา การวิเคราะห์การคิดในเชิงนามธรรม การคิดจำแนกแยกแยะต่างๆ จะเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงของเชาวน์ปัญญาในเรื่องของความเป็นคนเก่ง การที่จะพัฒนา IQ นั้นขึ้นอยู่กับอิทธิพลของ

กรรมพันธุ์ สิ่งแวดล้อม และการเรียนรู้ แต่การพัฒนา EQ เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่มิใช่เพียงแค่รู้และซาบซึ้งเท่านั้น ระดับ EQ ของแต่ละคนไม่ถูกจำกัดโดยพันธุกรรม แต่เป็นผลมาจากการเรียนรู้ พัฒนาได้ตลอดชีวิต ตราบที่บุคคลเรียนรู้จากประสบการณ์ EQ จึงเป็นเรื่องของการขัดเกลานิสัยภายใต้สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมมากกว่าถูกกำหนดโดยกรรมพันธุ์

ในชีวิตจริง จากประสบการณ์ตรงและอ้อมจากการรับฟังข่าวสารเหตุการณ์ต่างๆในบ้านเมือง เราก็คงจะได้เรียนรู้และประจักษ์ต่อความจริงอยู่อย่างหนึ่งว่า การมีสมองและมีความคิดอ่านที่ปราดเปรื่องนั้น แม้ว่าจะเชื่อได้ว่าคนเก่งเหล่านี้ จะเรียนได้ประสบความสำเร็จ ทำงานในตำแหน่งที่ดี และมีความสำคัญภายในองค์การได้ แต่ความเก่งเหล่านี้ ก็หาใช่จะเป็นหลักประกันได้ว่า คนเก่งสมอง เก่งคิดจะประสบความสำเร็จในอาชีพ หรือความสำเร็จในชีวิตเสมอไป โดยเฉพาะในการบริหารจัดการองค์การ บ่อยครั้งคนเก่งเมื่อเรียนจบได้เกียรตินิยมเหรียญทอง จบการศึกษาสูงๆจากต่างประเทศแล้วกลับไม่สามารถเข้าสู่ตำแหน่งบริหารระดับสูงขององค์การได้ แม้เป็นผู้บริหาร ลูกน้องก็ไม่ยอมรับความเป็นผู้นำของเขา ลับหลังแล้วคนซุบซิบนินทามากกว่าพูดชื่นชมชีวิตส่วนตัว ชีวิตการทำงาน และชีวิตสมรสของเขาอุดมไปด้วยภูมิปัญญา โดยที่ภูมิปัญญาที่มีอยู่มากมายนั้นกลับช่วยอะไรไม่ค่อยได้เลย ในทางกลับกัน การที่มีเชาวน์อารมณ์ที่ดี แม้ไม่เก่งมากมาย แต่ก็มีโอกาสจะได้รับการเลื่อนตำแหน่งที่สำคัญๆในองค์การได้ (วีระวัฒน์ ปันนิตามัย 2544, 13)

ในด้านสติปัญญานั้น พระรามเป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด ก่อนจะวางแผนเพื่อกำหนดนโยบายแต่ละอย่างนั้น พระองค์ก็จะตัดสินใจด้วยการพิจารณาอย่างรอบคอบ มีเหตุผลและไม่วู่วาม

บทบาทของ EQ และ IQมีความสำคัญอย่างมากในทุกกิจกรรมในทุกวันของชีวิต ความเป็นผู้ที่มีทั้งเชาวน์อารมณ์ (EQ) และเชาวน์ปัญญา (IQ) ของบุคคลคนนั้น จะทำให้บุคคลตระหนักและรู้จักตนองแล้ว ยังทำให้เข้าใจความคิด ความรู้สึก ความต้องการของผู้อื่นได้อีกด้วย EQ ทำให้เกิดการร่วมมือกันทำงานในทางที่สร้างสรรค์ สนองเป้าหมายที่กำหนดไว้แต่แรก ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล EQ ทำให้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นไปอย่างราบรื่น อดทน เข้าใจต่อกัน เกื้อหนุน มีการใช้ศักยภาพของคนอย่างสูงสุด เมื่อนำไปประกอบกับเชาวน์ปัญญา จะทำให้เกิดการตัดสินใจที่เป็นประโยชน์

2) สัญลักษณ์ส่วนตัว

ความหมายของสัญลักษณ์

(1) เฮอรเบิร์ต บลูมเมอร์ (Herbert Blumer) ให้คำนิยามว่า "ทุกสิ่งในสังคมล้วนเป็นสัญลักษณ์ทั้งสิ้น" และอธิบายเพิ่มเติมว่าสัญลักษณ์ต่างๆจะใช้สำหรับการสื่อสารระหว่างกัน โดยผู้ที่สื่อสารจะเข้าใจสัญลักษณ์จากการตีความหมาย (Interpret) เพราะมนุษย์มีความสามารถในการคิดและสามารถถ่ายทอดความคิดออกมาเป็นสัญลักษณ์ได้

(2) แรดคลิฟ บราวน์ (Radcliffe-Brown) ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยอ๊อกซ์ฟอร์ดได้ให้คำนิยามว่า "ทุกสิ่งที่มีความหมายล้วนเป็นสัญลักษณ์ทั้งสิ้น และความหมายต่างๆจะแสดงออกมาโดยผ่านทางสัญลักษณ์"

(3) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานปี พ.ศ. 2525 ได้ให้คำนิยามสัญลักษณ์ไว้ว่าเป็น "สิ่งที่กำหนดกันขึ้นเพื่อให้ใช้หมายความแทนอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ตัวหนังสือเป็นสัญลักษณ์แทนเสียงพูด H เป็นสัญลักษณ์แทนธาตุไฮโดรเจน +, -, *, / เป็นสัญลักษณ์แทนเครื่องหมายทางคณิตศาสตร์" (สุพจน์ ชีวพัฒนานุกูล 2542, 15)

กล่าวโดยสรุป ความหมายของสัญลักษณ์ คือ สิ่งที่มนุษย์ในสังคมสร้างขึ้นเพื่อกำหนดให้เป็นตัวแทนหรือเครื่องหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งอาจมีการตีความเพื่อให้เกิดความเข้าใจในสัญลักษณ์นั้น ทั้งที่เป็นสิ่งที่จับต้องได้ (รูปธรรม) หรือสิ่งที่จับต้องไม่ได้ (นามธรรม) โดยมีจุดประสงค์เพื่อสื่อความหมายให้เกิดความง่ายในการจดจำ และสร้างความเข้าใจ

รามเกียรติ์เป็นวรรณคดีที่แสดงให้เห็นว่าธรรมะย่อมชนะอธรรม แต่บางคราวก็แพ้อธรรม แต่ในที่สุดแล้วธรรมะย่อมชนะอธรรมเสมอไป (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ 2519 อ้างถึงใน ลัดดา ปานุทัย 2520, 86) พระรามถือเป็นสัญลักษณ์ของธรรมะ โดยการทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม พระรามเป็นแบบฉบับของความดี ความงามเลิศทุกประการซึ่งควรยึดถือเป็นแบบอย่าง เป็นโอรสที่ซื่อสัตย์ มีเมตตาต่อญาติ และเป็นสามีที่ซื่อตรงต่อภรรยา เป็นกษัตริย์ชาตินักรบที่แกล้วกล้า และเป็นธรรม (ลัดดา ปานุทัย 2520, 87)

นอกจากนี้พระรามยังเป็นสัญลักษณ์ของวีรบุรุษไทย แสดงถึงความกล้าหาญของวีรบุรุษตามแบบอุดมคตินิยม สัญลักษณ์นี้ต่างจากพระรามในอินเดีย เพราะชาวอินเดียนับถือพระรามเป็นเทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นภาคหนึ่งของพระนารายณ์ มีการท่องบ่นนามไว้เป็นสิริมงคล เช่น ในพิธีเห่ศพในคำอุทานว่า "สีตาราม" และแม้แต่การนับก็เพิ่มคำว่า "ราม" เป็นคำลงท้ายเป็นหนึ่งราม สองราม สามรามเรื่อยไป (ลัดดา ปานุทัย 2520, 91) อย่างไรก็ตามความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และนับถือพระรามแบบเทพเจ้าในฐานะเป็นภาคหนึ่งของพระนารายณ์ก็มีในสังคมไทย ซึ่งนับเป็นอีกแนวความคิดหนึ่งที่ต่างไปจากแนวความคิดที่ว่า "พระราม" เป็นสัญลักษณ์ของความกล้าหาญของวีรบุรุษ

3) สัญลักษณ์แห่งอำนาจ

ระบอบการเมืองการปกครองของไทยแต่โบราณมีลักษณะเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์คือผู้มีบุญญาธิการสูง มีอำนาจเหนือทุกคนในรัฐ หลักการปกครองดังกล่าวถือว่ามีความชอบธรรม เพราะเป็นคติความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดและสั่งสมกันมา สัญลักษณ์ของระบอบการปกครองเก่าที่แสดงให้เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ สัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องหมาย หรือตราประจำองค์พระมหากษัตริย์ เช่น พระราชลัญจกร ธงมหาราชและพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น สัญลักษณ์เหล่านี้แสดงนัยถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ราษฎรเกิดการเคารพและเกรงกลัว

สิ่งต่างๆที่กล่าวมานี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นการใช้สัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่จะช่วยเสริมสร้างอำนาจ ตลอดจนรักษาความชอบธรรมในการปกครองให้กับพระมหากษัตริย์ ซึ่งผู้ใดจะละเมิดมิได้ สัญลักษณ์ดังกล่าวได้กลายเป็นคติความเชื่ออย่างไม่มีข้อสงสัยที่ผู้อยู่ใต้ปกครองยินยอมปฏิบัติตามด้วยความสมัครใจเป็นเวลานานตราบเท่าที่คติความเชื่อดังกล่าวยังไม่อ่อนกำลังลง หรือมีคติความเชื่อเรื่องใหม่ขึ้นมาท้าทาย (มานิตย์ นวลละออ 2540, 43-44)

4) เครื่องมือส่งเสริมบารมี

รัตนะ 7 ประการ หรือจักรพรรดิรัตนะ เป็นเครื่องมือที่นำชัยชนะมาให้ในการทำสงครามเพื่อขยายอาณาเขตเป็นผลให้ปราบโลกอยู่ในอำนาจได้ เป็นสิ่งคู่บารมีแก่ธรรมราชา ซึ่งได้แก่

จักรแก้ว จักรแปลว่าล้อ ล้อรถมีความสำคัญตั้งแต่เริ่มแรกประวัติศาสตร์ของชาวอินเดีย คัมภีร์ฤคเวทได้กล่าวถึง จักรของรถศึกว่าเป็นสิ่งนำมาซึ่งชัยชนะ ดินแดนที่ล้อรถศึกแล่นผ่านเรียกว่าอาณาจักร หมายความว่าอยู่ใต้อำนาจของล้อรถ ในสมัยพุทธกาลพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ล้วนมีความปรารถนาที่จะให้ล้อรถของตนหมุนไปทั่วทวีป ให้แผ่นดินทั้งทวีปอยู่ใต้ล้อรถ เพื่อพระองค์จะได้เป็นพระจักรพรรดิ ซึ่งแปลว่าผู้มีการหมุนของล้อ

จักรแก้ว เป็นแก้ววิเศษที่มีรัศมีในตัวเองดังดวงอาทิตย์ ยุคใดที่ไม่มีจักรพรรดิราช จักรแก้วนี้จะจมอยู่ในมหาสมุทรลึกถึง 84,000 โยชน์ และจักรแก้วนี้จะลอยมากระทำทักษิณาวัตรรอบประตูเมือง 3 รอบแล้วจึงร่อนสู่พระราชวัง เสนาบดีจะตีกลองป่าวร้องให้ประชาชนทราบถึงการมาของจักรแก้ว เชื่อกันว่าถ้าผู้ใดได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาจักรแก้วแล้ว ผู้นั้นจะมีแต่ความสุขความเจริญ คิดสิ่งใดสมปรารถนาทุกประการ จักรแก้วเป็นของวิเศษที่เกิดมาคู่บุญบารมีจักรพรรดิราช เป็นอาวุธคู่กายของพระราชา ภูตผีปีศาจก็ยังเกรงกลัวบุญ และอำนาจของจักรพรรดิราช จักรแก้วจะดลบันดาลให้ทุกคนรักใคร่ และสวามิภักดิ์ต่อจักรพรรดิราช ไม่มีศัตรูใดต่อกรด้วยเลย (นิรมล ทัพเวช 2524, 15)

ช้างแก้ว เป็นราชพาหนะวิเศษ เหาะเหินเดินอากาศได้ สามารถนำเสด็จไปสู่ประเทศที่ต้องพระราชประสงค์ได้รวดเร็วดังใจนึกหมาย ช้างแก้วก็คือช้างศึก ซึ่งเป็นพาหนะสำคัญในการทำสงครามแผ่ขยายอาณาเขตในสมัยโบราณ พระเจ้าแผ่นดินของไทย เช่น พ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็ทรงออกต่อสู้กับข้าศึกในยามสงครามด้วยช้างทรง และเมื่อทรงได้รับชัยชนะก็ปูนบำเหน็จรางวัล แต่งตั้งยศถาบรรดาศักดิ์ให้ช้างเหล่านั้นเช่นเดียวกับแม่ทัพคนสำคัญ

ม้าแก้ว เป็นราชพาหนะวิเศษ มีอิทธิพลทรงคุณสามารถเช่นเดียวกับช้างแก้ว ม้าแก้วคือม้าที่ใช้เทียมรถศึกในสมัยโบราณ ม้าที่คล่องแคล่วว่องไวย่อมนำชัยชนะมาสู่พระจักรพรรดิ

มณีแก้ว หรือดวงแก้ว มีขนาดเท่าดุมเกวียนใหญ่ พรั่งพร้อมด้วยบริวารแก้ว 84,000 ดวง ซึ่งมีขนาดแตกต่างกันไป สถิตอยู่บนยอดเขาวิบุลบรรพต จะมาปรากฏต่อ

องค์พญาจักรพรรดิราชผู้ทรงบุญบารมีเท่านั้น มีรัศมีส่องสว่างดั่งตอนกลางวัน ยังผลให้ประชาชนสามารถออกทำมาหากินได้ปกติ (ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 15)

ดังนั้นมณีแก้วจึงเป็นความเจริญรุ่งเรือง มณีเป็นสิ่งที่มีค่า หมายถึง ความสว่างไสว ความมั่นคั่งและความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง

นางแก้ว เป็นมเหสีเอกของพระจักรพรรดิ หมายถึง หญิงงาม หญิงดีในอุดมคติของชาวอินเดียโบราณ เป็นแบบฉบับของหญิงที่ดีและภรรยาที่ดี

ขุนคลังแก้ว หรือคหบดีแก้ว คือขุนคลังผู้มีความสามารถในการหาทรัพย์มาเป็นรายได้ของรัฐ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในกองทัพ และเพื่อทนุบำรุงกิจการต่างๆของบ้านเมือง บ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรืองก็ต่อเมื่อพระคลังมีเงินทองอุดมสมบูรณ์

ขุนพลแก้ว หรือปริณายกแก้ว หรือลูกแก้ว คือขุนพลหรือเสนาบดีแม่ทัพเป็นผู้มีสติปัญญาเที่ยงธรรม มีความเมตตา กล้าหาญและเข้มแข็งเด็ดขาด แม่ทัพเป็นบุคคลสำคัญในการบริหารกิจการบ้านเมืองแทนจักรพรรดิ และเป็นผู้ออกศึกสงครามนำชัยชนะมาถวายแด่พระจักรพรรดิ (ทัศนีย์ สินสกุล 2519, 164-165)

5) พิธีกรรรมต่างๆที่ส่งเสริมบารมีผู้นำ

พิธีกรรมต่างๆ คือ สัญลักษณ์ซึ่งมนุษย์ได้ใช้เพื่อสร้างความเชื่อและความจงรักภักดีให้กับจุดมุ่งหมายของชีวิตในด้านต่างๆกัน (Arnold 1948 อ้างถึงใน มานิตย์ นวลละออ 2533, 160) ซึ่งก่อให้เกิดแบบแผนของการปฏิบัติตามกัน (conformity) ความสำคัญของพิธีกรรมนั้น จะช่วยส่งเสริมความยิ่งใหญ่และบารมีให้กับผู้นำ พิธีกรรมต่างๆมีขึ้น เพื่อเน้นให้เห็นความสำคัญของผู้นำ ดังที่ James David Baber ได้ชี้ให้เห็นว่า “ผู้ปกครอง(เช่น ประธานาธิบดี) เป็นผู้นำเชิงสัญลักษณ์ (symbolic leader) เป็นจุดรวมของความรู้สึก อารมณ์ ความหวัง และความกลัวของประชาชนไว้ในกำมือ (Novak 1974 อ้างถึงใน มานิตย์ นวลละออ 2533, 160)

ในรามเกียรติ์มีการกล่าวถึงพิธีกรรมที่ช่วยส่งเสริมบารมีของพระรามดังต่อไปนี้คือ

(1) พิธีราชาภิเษก มีการกล่าวถึงพิธีราชาภิเษกหลายครั้ง ในตอนราชาภิเษกพระรามครั้งแรกที่นางไกยเกษีจะทูลขอสมบัติให้พระพรต และให้พระรามออกเดินป่า 14 ปีนั้น ท้าวทศรถคิดจะมอบอโยธยาให้พระรามครอง จึงจัดพิธีราชาภิเษกพระราม

ในตอนนี้มีการเตรียมโรงพิธี และเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ซึ่งการเตรียมงานนี้เป็นแบบไทยและพราหมณ์ปนกัน ดังความว่า

จึ่งให้ตั้งมหามณฑป
ใบระกาช่อฟ้าหน้าบัน
พื้นในสุจหนี่พรมลาด
ดาวแก้วประดับเพดาน
แล้วตั้งกลศสังข์บัลลังก์รัตน์
ทอดทั้งแสงอัษฎา
ราชวัติรายทางหว่างริ้ว
กำแพงเมืองธงชายสลับกัน
ห้ายอดงามลบพิมานสวรรค์
ล้วนสุวรรณรายรัตน์ชัชวาล
ผูกม่านเครือมาศฉายฉาน
ห้อยพวงกุสมาลย์มาลา
เศวตฉัตรบายศรีซ้ายขวา
ครบเครื่องมหากกุธภัณฑ์
ฉัตรจรงธงทิวเป็นคู่คั่น
เรียงรับรอบราชธานี
(**รามเกียรติ์** 2507, 248)

มีการเชิญชาวดาบสทั้งหลายมาร่วมพิธี ดังความว่า

ให้ม้าใช้นั้นไปไกยเกษ
นิมนต์ทั้งคณะมุนี
บัดนั้น
รับสั่งสุมันตันเสนา
เหล่าหนึ่งครั้นถึงอาศรม
แจ้งความตามรับสั่งใช้
เมื่อนั้น
ได้ฟังดั่งอมกฤตรส
ครั้นเวลาวันกำหนดการ
ครองเครื่องสำหรับชีไพร
ทูลสองเยาวเรศเรืองศรี
ตามมีพระราชบัญชา
ขุนพาชีผู้มียศถา
ออกจากพาราแล้วแยกไป
ยกกรประนมกราบไหว้
แก่สองท่านไทนักพรต
พระวสิทธิ์สวามิตรดาบส
ในช่อชั้นโสฬสมาเจือใจ
ก็ชวนบริวารน้อยใหญ่
รีบไปยังกรุงอยุทธยา
(**รามเกียรติ์** 2507, 250)

เมื่อได้ฤกษ์ได้จัดให้มีกระบวนแห่พระรามไปยังโรงพิธี โดยมีการเป่าสังข์ประโคมตลอดทาง พร้อมด้วยทหารฝ่ายต่างๆ พร้อมเครื่องสูง เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ดังความว่า

ถึงเกยขึ้นทรงยานุมาศ งามดั่งเทวราชเรืองศรี
งามกษัตริย์สุริยวงศ์โยธี งามแสนเสนีพร้อมกัน
งามขนัดตาริ้วกันกง งามองค์พระนารายณ์
งามเครื่องสูงไสวพรายพรรณ งามเกณฑ์แห่คั่นคู่เคียง
งามธงเป็นทิวปลิวโพยม งามเครื่องประโคมประสานเสียง
งามเพราะเสนาะล้ำจำเรียง งามทางเพียงเทพครรไลย
บัดนั้น ฝ่ายฝูงประชากรน้อยใหญ่
เบียดเสียดเยียดยัดกันไป ดูการพิชัยพิธี
เห็นพระหริรักษ์จักรา งามสง่าดังองค์โกสีย์
อันทรงเวไชยันต์รูจี โดยเทพวิถีเสด็จจร
ตามชมบุญญาอานุภาพ ยอกรกรานกราบสโมสร
แซ่ซ้องอำนวยพร ให้พระชนม์ถาวรจำเริญนาน
เมื่อนั้น พระจักรีผู้ปรีชาหาญ
เสด็จโดยวิถีอันโอฬาร ให้บันดาลหวาดหวั่นฤาทัย
อันเครื่องแห่แตรสังข์ประสานเสียง จะเสนาะสำเนียงก็หาไม่
ทั้งพระองค์ก็เคลิ้มตะลึงไป จนมาใกล้โรงราชพิธี
ครั้นถึงประทับกับเกยมาศ ลีลาศดั่งพญาราชสีห์
เข้ามณฑปแก้วรูจี ปุโรหิตเสนีก็ตามมา
จึ่งถวายประณตบทบงสุ์ พระวสิทธ์ผู้ทรงสิกขา
กับพระสวามิตรสิทธา ทั้งคณะมหานักพรต

(**รามเกียรติ์** 2507, 265-267)

ตอนราชาภิเษกพระรามเมื่อพระรามเดินป่าครบ 14 ปี หลังจากปราบทศกัณฐ์แล้ว กวีได้พรรณนาถึงพิธีราชาภิเษก เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ยกมาแล้ว คือ มีการจัดขบวนแห่พระราม พร้อมด้วยเครื่องสูง ราชูปโภคต่างๆ มายังโรงพิธี ในการทำพิธีมี

การประโคมดนตรี เป่าสังข์ หลั่งน้ำปัญจคงคา มีพราหมณ์อ่านพระเวท พระรามทรงเครื่องสีตามวัน หัดใบอ้อ ถือใบปีป เมื่อขึ้นประทับแล้วมีประกาศราชโองการ (อารมย์ ไทยสุริโย 2536, 244-249) รายละเอียดพิธีอภิเษกปรากฏดังความว่า

บัดนั้น ประโรหิตผู้เฒ่าทั้งสี่
ครั้นได้ศุภฤกษ์นาที ก็ตีฆ้องชัยเป็นสำคัญ
ฝ่ายองค์อมรินทร์ก็เป่าสังข์ เสียงดังสะเทือนเลื่อนลั่น
ชาวประโคมก็ประโคมขึ้นพร้อมกัน สำเนียงสนั่นอึงอล
พนักงานก็ไขท่อทอง เป็นละอองโปรยปรายดั่งสายฝน
กลิ่นฟุ้งตรลบเสาวคนธ์ ตกลงเบื้องบาทพระจักรี
เมื่อนั้น พระวสิทธิ์สวามิตรฤาษี
จึ่งรดซึ่งปัญจนที แล้วชีพ่อพราหมณ์พฤฒา
ก็ถวายน้ำสังข์กลด กำหนดอ่านเวทคาถา
เสดาะเคราะห์อวยชัยพระจักรา เป็นมหามงคลสถาวร
---------- ----------
เมื่อนั้น หัสนัยน์เจ้าตรัยตรึงค์สวรรค์
จึ่งถวายเครื่องทิพย์กุกุธภัณฑ์ ภูษิตพื้นสุวรรณโอพาร
ฝ่ายว่าชาวแสงสรรพยุทธ์ ถวายอัษฎาวุธคมกล้า
สุมันตันมหาเสนา ถวายพลโยธาพลากร
ขุนคลังถวายสมบัติ แก้วแหวนนพรัตน์ประภัสสร
ขุนรถขุนคชอัสดร ถวายรถกุญชนพาชี
ท้าวฉลองพระโอษฐ์ผู้ปรีชา ถวายฝูงกัลยาสาวศรี
ถ้วนหมื่นหกพันนารี ครบที่สิบสองกำนัลใน
บัดนั้น ประโรหิตโหราผู้ใหญ่
ให้เบิกบายศรีแก้วแววไว แล้วจุดเทียนชัยพรายพรรณ
ติดแว่นมณีนพมาศ รัศมีโอภาสฉายฉัน
ส่งให้สุริยวงศ์พงศ์พันธุ์ รับกันต่อเนื่องออกมา

เวียนเอยเวียนเทียน ให้เวียนแต่ซ้ายมาขวา
โหรเฒ่าลั่นฆ้องสามคราว ประโคมกาหลดนตรี
บ้างโปรยข้าวตอกดอกไม้ ถวายชัยอื้ออึงคะนึงมี่
โห่ร้องกึกก้องโกลี ฤาษีก็สวดขึ้นพร้อมกัน
ครั้นถ้วนคำรบเจ็ดรอบ โดยระบอบพิธีเฉลิมขวัญ
ประโรหิตดับเทียนโบกควัน ให้พระทรงสุบรรณผู้ศักดา
บัดนั้น ฝ่ายการมโหรสพถ้วนหน้า
ต่างเล่นเต้นรำเป็นโกลา สนั่นทั้งอยุทธยาเวียงชัย
(**รามเกียรติ์** 2507, 263-266)

(2) พิธีดื่มน้ำพิพัฒน์สัตยา หรือดื่มน้ำสาบาน คือ พิธีดื่มน้ำสาบานที่บรรดาข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในมาประชุมกันเพื่อรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเพื่อสาบานตัวว่าจะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ในรามเกียรติ์ปรากฏเรื่องการดื่มน้ำสาบานในตอนพิเภกถวายตัวแก่พระราม พระรามได้ปรึกษาหารือกับบรรดานายทหารทั้งปวง เห็นพร้อมกันว่าให้รับพิเภกไว้ แต่ต้องให้ดื่มน้ำถวายสัตย์สาบานก่อน (อารมย์ ไทยสุริโย 2536, 254-255) เป็นการแสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อพระราม ดังความว่า

บัดนั้น พระยาพิเภกยักษา
น้อมเศียรกราบลงด้วยปรีดา อสุราตั้งสัตย์สาบาน
ขอฝูงอมรเทเวศ อันเรืองเดชสถิตทุกสถาน
ทั้งหกสวรรค์ชั้นวิมาน จงเป็นทิพยพยานครั้งนี้
แม้นข้ามิตรงต่อเบื้องบาท พระนารายณ์ธิราชเรืองศรี
เข้าด้วยพวกพาลไพรี มีจิตคิดคดเป็นกลมา
ขอให้พระแสงศรสิทธิ์ สังหารชีวิตของข้า
แล้วรับพระพัฒนสัตยา จบเหนือเกศาดื่มกิน
(**รามเกียรติ์** 2507, 139)

(3) พิธีปล่อยม้าอุปการ เป็นพิธีบูชายัญด้วยม้า แสดงถึงความมีอำนาจของพระราม พิธีนี้ต้องคัดเลือกม้าที่ดีที่สุด มีการตกแต่งเครื่องทรงอย่างม้าพระมหากษัตริย์แล้วปล่อยไปโดยมีกองทหารติดตามไปด้วย เมื่อเข้าออกเมืองใด เจ้าผู้ครองเมืองนั้นจะต้องออกมาต้อนรับม้าและส่งม้านั้น จนกระทั่งถึงเมืองของกษัตริย์ผู้ทำพิธีด้วย หรือไม่ก็ต้องมีพิธีเสี่ยงสมโภชต้อนรับ ถ้าเมืองใดไม่มีคนมาต้อนรับแล้ว ก็แสดงว่าไม่สมัครใจที่จะยอมอยู่ใต้อำนาจ ก็ให้กองทหารที่ติดตามม้านั้นเข้าทำการปราบปรามได้เลย เมื่อม้าตระเวนทั่วทุกแคว้นแล้ว ก็ให้นำม้านั้นกลับเมืองแล้วให้ฆ่าเพื่อนำเครื่องในมาย่างไฟ กลิ่นเนื้อย่างนั้นจะหอมไปจนถึงที่ประทับของพระอิศวร แล้วพระองค์ก็จะปราสาทพรให้ตามความปรารถนาของผู้กระทำพิธีปล่อยม้าไปเช่นนี้เรียกว่า "ม้าอุปการ" (วัฒนาชัย หมั่นยิ่ง 2533, 65)

ม้าที่ใช้ทำพิธีเป็นม้าที่นั่งของพระราม มีตัวสีขาว เท้าทั้งสี่และปากสีแดงดังกลีบโกมุท หัวดำ พิธีนี้เป็นพิธีของกษัตริย์ทางชมพูทวีปเท่านั้น ไม่ปรากฏว่ากษัตริย์องค์ใดของไทยโปรดฯให้กระทำพิธีนี้ (ชำนาญ รอดเหตุภัย 2522, 32-33)

บทบาทด้านการปกครอง

กระบวนการปกครอง

ลักษณะหรือรูปแบบการปกครองในรามเกียรติ์ เป็นการปกครองแบบราชาธิป-ไตย คือ การปกครองโดยผู้มีอำนาจสูงสุดเพียงผู้เดียว โดยผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีคุณธรรม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2533, 76) และปกครองตามแบบเทวสิทธิ์ ซึ่งถือว่ารัฐเกิดขึ้นมาจากสภาวะอันศักดิ์สิทธิ์ (divine origin) คือ เทพยดาหรือผู้อยู่เหนือมนุษย์และถือว่าผู้นำมีสิทธิโดยชาติกำเนิดที่จะปกครอง สิทธิโดยชาติกำเนิดนี้อ้างว่าเพราะมีบุญญาธิการอยู่ในสายเลือดแห่งต้นตระกูล ผู้ที่จะเป็นผู้มีเชื้อสายจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการรับรองจากอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นผู้ที่เหมาะสมในตำแหน่งหน้าที่ (จิรโชค วีระสัย, สุรพล ราชภัณฑารักษ์ และสุรพันธ์ ทับสุวรรณ์ 2542, 126)

ทฤษฎีนี้มีสาระอยู่ 5 ประการ ได้แก่

1. รัฐได้รับการสถาปนาขึ้นโดยเทวโองการหรือโดยเทวประสงค์
2. ผู้ครองรัฐหรือผู้เป็นประมุขของรัฐได้รับการแต่งตั้ง โดยผู้มีสภาวะเหนือ

คือ โดยพระผู้เป็นเจ้าหรือเทพยดาผู้ทรงฤทธิ์

3. ความรับผิดชอบหรือภารกิจที่ผู้นำหรือประมุขกระทำนั้นขึ้นอยู่กับอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์นั้นเท่านั้น

4. มนุษย์ไม่ได้เป็นปัจจัยในการสร้างรัฐ มนุษย์เป็นเพียงองค์ประกอบ

5. ประชาชนในรัฐจะต้องเชื่อฟังและเคารพผู้ปกครองโดยทฤษฎี

ในแผ่นดินจีนโบราณ ลัทธิเทวสิทธิ์ปรากฏในรูปความเชื่อว่ากษัตริย์หรือฮ่องเต้ปกครอง เพราะได้รับ "อาณัติแห่งสวรรค์" (mandate of heaven) คือ ได้รับความเห็นชอบจากเทพเจ้าหรือจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์เบื้องบน ทำนองว่าเป็น "ฟ้าสั่ง" หรือ "ฟ้าลิขิต"

อินเดียโบราณมีทฤษฎีหรือความคิดเชิงเทวสิทธิ์เช่นเดียวกัน ในตำนานหรือความเชื่อทางศาสนาฮินดู ถือว่ากษัตริย์ " อวตาร" (avatar) ของพระนารายณ์ สมมติฐานมีอยู่ในยามบ้านเมืองไม่ปกติสุข หรือมีความสับสน เทพเจ้าจะแปลงกาย (คืออวตาร) เพื่อจุติเป็นกษัตริย์เพื่อดับยุคเข็ญให้หมดไป

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าผู้ที่อวตารมามักพยายามสถาปนาสังคมให้สังคมที่เลอเลิศหรือสังคมที่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์สุขสบายและมีแต่ความเป็นธรรม กษัตริย์ที่ดีย่อมได้รับการอวตารมาเพื่อสร้างบ้านเมืองให้ปกติสุข สิ้นยุคเข็ญ มีแต่ความรุ่งเรืองอย่างที่เรียกว่า "รามราชย์" (จิรโชค วีระสัย, สุรพล ราชภัณฑารักษ์ และสุรพันธ์ ทับสุวรรณ์ 2542, 123-125)

ในรามเกียรติ์กษัตริย์เป็นตัวแทนของพระเป็นเจ้า เนื่องจากสืบเชื้อสายมาจากพระเป็นเจ้า เป็นบุตรแห่งสวรรค์ และได้รับมอบอำนาจมาจากพระเป็นเจ้าเพื่อให้มาปกครองบ้านเมือง กษัตริย์จึงอยู่ในฐานะสมมติเทพ มีอำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมือง และมีความสัมพันธ์กับราษฎรแบบเจ้ากับไพร่หรือนายกับบ่าว สมมติเทพจึงหมายถึง ผู้มีสถานภาพดุจเทพหรือเทียบเท่าเทพบนสวรรค์ เพียงแต่ทรงอุบัติขึ้นในโลกมนุษย์และได้รับการยอมรับโดยมติมหาชนให้มีสถานภาพเป็นเสมือนเทพเจ้า เป็นเทพโดยคุณธรรม วินิจฉัยโดยมติหรือศรัทธาของพสกนิกร (สิทธิ์ บุตรอินทร์ 2523, 169)

กษัตริย์จึงมีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะปกครอง ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองจะต้องเชื่อฟังอย่างเดียว ไม่มีสิทธิ์ที่จะโต้แย้ง เพราะการโต้แย้งผู้ปกครองเท่ากับโต้แย้งเทพด้วย ส่วนเหล่า

เสนาอำมาตย์จะเป็นกลไกในการปกครอง และราษฎรเป็นผู้รับผลจากการปฏิบัติหน้าที่ของกษัตริย์ โดยไม่มีส่วนร่วมในการปกครอง ในการปกครองนั้นกษัตริย์จึงเป็นผู้ตัดสินใจในนโยบาย ในขณะที่เสนาอำมาตย์เป็นผู้เสนอวิธีการปฏิบัติ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่ากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของรัฐ องค์กรต่างๆจะต้องตอบสนองกษัตริย์ในทุกด้าน

ดังนั้นพระรามจึงมีความเกี่ยวพันกับความเชื่อตามแนวคิดแบบเทวสิทธิ์ เพราะพระรามเป็นองค์อวตารของพระนารายณ์และทรงมีกฤษฎาอภินิหารและบารมีอำนาจ ทำให้มีผู้ร่วมช่วยเหลือในการทำสงคราม ซึ่งแสดงความจงรักภักดีอย่างมาก (จิรโชค วีระสัย, สุรพล ราชภัณฑารักษ์ และสุรพันธ์ ทับสุวรรณ์ 2542, 7)

ลักษณะของผู้ปกครอง

ลักษณะของผู้ปกครองจะต้องมีคุณสมบัติและเป็นที่ยอมรับของราษฎร โดยต้องมีความชอบธรรม ซึ่งความชอบธรรมในที่นี้ หมายถึง การได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปว่าผู้ปกครองผู้นั้นเหมาะสมที่จะปกครองประเทศในขณะนั้น และการที่ผู้ปกครองจะได้รับการยอมรับโดยทั่วไปนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความเชื่อของคนทั่วไปในหลักเกณฑ์แห่งการได้มาซึ่งผู้ปกครอง (วิสุทธิ์ โพธิ์แท่น 2529, 26)

ในรามเกียรติ์ สมาชิกของสังคมไม่มีสิทธิและไม่มีอำนาจในการกำหนดผู้ปกครองของตนเอง อำนาจดังกล่าวอยู่ที่พระเป็นเจ้าหรือกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ สมาชิกของสังคมต่างยอมรับอำนาจของพระเป็นเจ้าและกษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ และยอมรับว่าตนไม่มีอำนาจใดๆ ดังนั้นจึงไม่มีการคัดค้านหรือไม่เห็นด้วยทั้งทางความคิด คำพูด และการกระทำ เช่น การที่พระรามยกกรุงอโยธยาให้หนุมานครอง เหล่าเสนาอำมาตย์ก็มิได้คัดค้านหรือการให้ลิงไปครองเมืองยักษ์ต่างๆ เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้แสดงว่าราษฎรของแต่ละเมืองยอมรับอำนาจการแต่งตั้งนั้น

กรณีพระรามมอบให้หนุมานครองกรุงอโยธยานั้น เนื่องจากกษัตริย์อโยธยาเป็นตำแหน่งที่พระเป็นเจ้าเป็นผู้ประทาน หนุมานจึงไม่มีบารมี ไม่ได้รับเทวสิทธิ์ที่จะครองกรุงอโยธยา ความชอบธรรมของกษัตริย์ในรามเกียรติ์จึงอิงอยู่กับอำนาจของพระเป็นเจ้าที่ถ่ายทอดมายังกษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ ไม่ใช่อำนาจของราษฎร (ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 228-229)

คุณสมบัติของผู้ปกครองเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้ปกครองสามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างดี คุณสมบัติของผู้ปกครองที่สำคัญ ได้แก่ ธรรมะ บุคลิกลักษณะ และความสามารถ

1. ธรรมะของผู้ปกครอง

ธรรมะหรือ คุณธรรม คือ คุณความดีเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อความสงบสุขของสังคม ผู้ที่มีคุณธรรมหรือตั้งอยู่ในธรรมจึงได้รับการยอมรับและยกย่อง ในขณะที่ผู้ไม่มีคุณธรรมหรือไม่ตั้งอยู่ในธรรมได้รับความเกลียดชังจากผู้อื่น คุณธรรมที่เป็นที่ยึดถือในสังคมมีอยู่หลายประการ เช่น ความเมตตา ความซื่อสัตย์ การรักษาสัจจะ ความยุติธรรม ความจงรักภักดี ความกตัญญู เป็นต้น (เสาวณิต จุลวงศ์ 2536, 112)

ธรรมะของผู้ปกครอง เป็นสิ่งสำคัญที่ควบคุมให้ผู้ปกครองปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดี ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง ผู้ปกครองมักปกครองโดยยึดธรรมเป็นแนวทาง ดังจะเห็นได้จากความที่กล่าวถึงพระรามว่า "ดำรงทรงธรรม์ทศพิธ" (**รามเกียรติ์** 2507, 304)

2. บุคลิกลักษณะของผู้ปกครอง

บุคลิกลักษณะ คือ ลักษณะจำเพาะตัวของแต่ละคน (**พจนานุกรมฉบับราช-บัณฑิตยสถาน,** 2525, ภายใต้คำ "บุคลิกลักษณะ")

บุคลิกลักษณะของผู้ปกครอง ผู้ปกครองหรือกษัตริย์จะมีบุคลิกลักษณะที่มีความสง่างาม องอาจ ดังจะเห็นจากการบรรยายถึงลักษณะของพระรามว่า "งามสง่าดังองค์โกสีย์ อันทรงเวไชยันต์รูจี โดยเทพวิถีเสด็จจร" (**รามเกียรติ์** 2507, 226) และมีลักษณะของความมีขัตติยมานะ หรือการถือตัวว่าเป็นกษัตริย์ โดยกษัตริย์ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่าชีวิตของพระองค์

3. ความสามารถของผู้ปกครอง

ความสามารถ คือ การทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ดีเป็นพิเศษ ความสามารถเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ทำให้ผู้อื่นยอมรับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ผู้ที่มีความสามารถจะได้รับผลตอบแทนจากความสามารถนั้น ผลตอบแทนดังกล่าวอยู่ในรูปของการยอมรับ ยกย่อง เกรงกลัวในความสามารถนั้น

ความสามารถของผู้ปกครอง โดยเฉพาะความสามารถในการต่อสู้ เป็นคุณสมบัติที่ทำให้ผู้ปกครองสามารถทำหน้าที่ในการรักษาป้องกันบ้านเมืองได้

ในรามเกียรติ์ ความสามารถ ได้แก่ ความเชี่ยวชาญเรื่องเวทมนตร์ คาถา ความสามารถในการสู้รบทำสงคราม การมีวาจาสิทธิ์ หรือความสามารถสาปแช่งและให้พร การทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้า การเหาะเหิน เป็นต้น ความสามารถเหล่านี้เรียกว่า ฤทธิ์หมายถึง อำนาจศักดิ์สิทธิ์ (เสาวณิต จุลวงศ์ 2536, 117)

พระรามมีความสามารถหรือฤทธิ์ในการสู้รบและด้านพระเวทต่างๆ จากการเรียนรู้กับฤาษีวสิทธิ์และฤาษีสวามิตร โดยเฉพาะในการสู้รบนั้น พระรามได้รบกับทศกัณฐ์ ทูษณ์ ขร ตรีเศียร กากนาสูตร ท้าวอัศกรรณ เป็นต้น เป็นความสามารถที่ชนทุกกลุ่มยกย่อง นางจันทประภามารดาของไมยราพยังยกย่องพระรามว่ามีฤทธิ์มากกว่าท้าวอัชบาลผู้เป็นพระอัยกาของพระรามว่า "อันพระจักริศฤทธิรงค์ ถึงองค์อัยกาไม่เปรียบได้" (**รามเกียรติ์** 2507, 354)

จากคุณสมบัติต่างๆของผู้ปกครองนี้ อาจกล่าวได้ว่า พระรามเป็นผู้ปกครองในอุดมคติของการปกครองแบบราชาธิปไตย เนื่องจากเป็นผู้ปกครองที่ทรงธรรม มีบุคลิกภาพงดงาม และมีความสามารถมาก เหนือกว่าผู้ปกครองอื่นๆ จึงสามารถปกครองและป้องกันบ้านเมืองของพระองค์ ตลอดจนราษฎรให้อยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุขและปลอดภัยได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระรามในรามเกียรติ์มีพฤติกรรมคล้ายคลึงพระมหากษัตริย์ไทยแทบทุกอย่าง แม้ขณะยังทรงเป็นเจ้าชายและขณะเดินป่า พระรามทรงเป็นที่รักและเทิดทูนของข้าราชบริพาร และประชาชน เพราะทรงทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองยึดถือปฏิบัติมี 10 ประการ ดังต่อไปนี้ คือ

1) ทาน

ทาน คือ การบำเพ็ญ การให้ การสละทรัพย์สิ่งของเพื่อบำรุงเลี้ยงและช่วยเหลือประชาชน (ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 17) ผู้ปกครองต้องเป็นคนใจกว้าง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เป็นทาสของความละโมบในทรัพย์สิน และผลประโยชน์อื่นๆ ทั้งไม่แสวงหาสิ่งที่ปรนเปรอความสุขของตนเอง แต่มุ่งพัฒนาสิ่งเหล่านี้เพื่อเป็นปัจจัยช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้

รับประโยชน์สุขยิ่งๆขึ้นไป (สิทธิ์ บุตรอินทร์ 2523, 178) การให้ในที่นี้ยังรวมถึง การให้สิ่งที่เป็นอิฏฐารมณ์ เป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนา ซึ่งได้แก่ ให้ลาภ ยศ สรรเสริญ ความสุข ดังนั้นผู้นำต้องบำเพ็ญทานทั้งอามิสทานและธรรมทาน โดยผู้นำย่อมอยู่ในฐานะเป็นฝ่ายให้มากกว่าเป็นฝ่ายรับ

ในเรื่องของการให้นั้น จะเห็นได้ว่าพระรามทรงสละได้ทุกอย่าง เมื่อท้าวทศรถเปลี่ยนพระทัยให้พระพรตครองบัลลังก์แทนพระราม พระรามก็ยินดีมอบบัลลังก์ให้แก่พระอนุชา และยอมเสด็จออกป่าเป็นเวลา 14 ปีตามพระบัญชาของพระราชบิดา แม้พระพรตจะตามไปถวายบัลลังก์คืน พระรามก็ไม่รับ พระรามตรัสแก่พระพรตว่า

ตัวพี่มิได้น้อยใจ ด้วยความยากไร้กันดาร
ยิ่งพ่อพากันออกมารับ ให้กลับไปครองราชฐาน
ก็จะเสียความสัตย์ปฏิญาณ พระผู้ประธานโลกา
อันพระองค์บัญชาประกาศิต ดังเหล็กเพชรลิขิตแผ่นผา
ตรีโลกจะกระหายนินทา แก้วตาจงฟังพี่พาที
เชิญเจ้าคืนเข้าพระนิเวศ ครอบครองนัคเรศเฉลิมศรี
(**รามเกียรติ์** 2507, 14)

การที่พระรามทรงยินดีมอบบัลลังก์ให้แก่พระอนุชานั้น เป็นพฤติกรรมซึ่งหาได้ยากในประวัติศาสตร์ โดยมากเรามักได้ยินแต่เรื่องราวการชิงบัลลังก์ระหว่างพี่กับน้อง ยกเว้นในกรณีพระมหากษัตริย์ไทยแห่งราชวงศ์จักรี ซึ่งมีกรณีที่พี่แต่งตั้งให้น้องเป็นพระเจ้าแผ่นดินครองพร้อมกันได้

2) ศีล

ศีล คือ ความประพฤติที่ดีงาม ประพฤติตนดำรงอยู่ในศีลธรรมอย่างเคร่งครัด มีความสุจริตทั้งกาย และใจ (ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 17) ศีลนั้นก็หมายถึง ศีล 5 เรียกว่า "เบญจศีล" และปฏิบัติคุณธรรม 5 ประการ เรียกว่า "เบญจธรรม" ควบคู่กันไป รวมทั้งศีล 8 ด้วย ศีลถือเป็นระเบียบวินัยขั้นพื้นฐานของประชาชนทั่วไป ผู้ปกครองจะต้องรักษาศีลดังกล่าวเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ประชาชน

ตลอดเรื่องรามเกียรติ์ พระรามรักษาศีล คือรักษากาย วาจา ใจ ให้สะอาดอยู่เสมอ ทรงรักษาศีล 5 ยกเว้นในกรณีที่ต้องสังหารผู้ร้ายในการรบตามหน้าที่ พระรามทรงมีเมตตาและไม่เคยลงโทษประหารใคร แม้จะกระทำผิดสมควรจะประหาร ยกเว้นในกรณีนางสีดา ซึ่งทรงกระทำไปเพราะความหึงหวง และแรงสาปของนางอดูลปีศาจ ส่วนศีลอีก 4 ข้อ คือละเว้นจากการลักขโมย การประพฤติผิดในกาม การกล่าวเท็จ และการเสพของมึนเมา พระรามทรงมิเคยประพฤติผิด พระองค์ทรงดำเนินตามทำนองคลองธรรมโดยตลอด ก่อนจะทำสงครามกับทศกัณฐ์ พระรามทรงส่งองคตไปเป็นทูตสื่อสารกับทศกัณฐ์เพื่อขอให้ส่งนางสีดาคืน แต่เมื่อทศกัณฐ์ปฏิเสธ จึงเป็นความชอบธรรมที่จะทำสงคราม (**รามเกียรติ์** 2507, 289-299)

เมื่อพิเภกพระอนุชาของทศกัณฐ์เข้ามาสวามิภักดิ์ พระรามทรงรับไว้หลังจากได้ปรึกษาหารือกับพญาวานรต่างๆ จนได้รับความเห็นชอบแล้ว (**รามเกียรติ์** 2507, 136-137) แสดงว่าทรงมีความรอบคอบ ไม่ทรงกระทำสิ่งใดโดยพลการ แต่ก็ทรงมีน้ำพระทัยที่จะช่วยเหลือผู้สุจริต

เมื่อนางสีดามาเข้าเฝ้าพระรามหลังเสร็จศึกทศกัณฐ์ พระรามทรงตระหนักดีว่านางเป็นผู้บริสุทธิ์และซื่อสัตย์ต่อพระองค์ แต่ด้วยเกรงข้อครหา และเพื่อชื่อเสียงของนางสีดาเอง จึงตรัสเป็นนัยให้นางรู้ว่าควรเข้าพิธีลุยไฟ

อันซึ่งองค์อัครชายา ตกมาในมือยักษี
ใครจักล่วงรู้ว่าร้ายดี มีแต่ตัวกูกับนงลักษณ์
เคยเห็นสุจริตน้ำจิตกัน นอกนั้นไม่แจ้งทั้งไตรจักร
- -
ฝ่ายพี่ทุกข์ร้อนลำบากกาย เจ้ามาอยู่สบายหลายปี
ยังได้สมบัติพัสถาน ของประทานพระยายักษี
(**รามเกียรติ์** 2507, 98-99)

เมื่อนางสีดาพิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยพิธีลุยไฟแล้ว พระรามก็ถือว่ามิได้ผิดประเพณีที่จะรับนางเป็นชายาต่อไป

3) ปริจาคะ

ปริจาคะ คือ บริจาค เป็นการให้เพื่อบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ เป็นการสละสิ่งหวงแหนออก เพื่อข่มความโลภ ความตระหนี่แห่งตน ไม่จำเพาะเจาะจงว่าใครจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์นั้น เป็นการแสดงความกล้าหาญ ความเด็ดเดี่ยว ความเอื้อเฟื้อ และความเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง เพื่อให้เหมาะสมกับที่เป็นผู้ปกครอง (บำรุง สุวรรณรัตน์ 2520, 104) หลักการให้หรือการเสียสละของธรรมข้อนี้เป็นการเสียสละในทุกกรณี เพื่อแลกเอาความสุขหรือประโยชน์ของคนส่วนใหญ่เป็นหลัก ต้องเป็นนักเสียสละตัวอย่าง ได้แก่ ความสุขส่วนพระองค์ พระราชทรัพย์ และแม้แต่ชีวิตเพื่อราษฎร

พระรามทรงตระหนักว่า พระองค์ได้รับมอบหมายให้มาปราบมารและช่วยให้โลกพ้นภัย ดังนั้นพระองค์จึงทรงพอพระทัยที่จะเสด็จออกป่าเป็นเวลา 14 ปี เพื่อทรงปฏิบัติภาระตามที่ได้รับมอบหมาย พระองค์จึงตรัสตอบนางไกยเกษีว่า

คิดแล้วสนองวาจา ซึ่งพระจอมโลกาสุธาธาร
สั่งให้ข้าบวชเป็นดาบส ไปสร้างพรตอยู่ในไพรสานฑ์
กำหนดสิบสี่ปีประมาณ ก็ต้องตามอวตารของลูกรัก
ความซึ่งแสนโสมนัสา ยิ่งกว่าให้ผ่านอาณาจักร
ด้วยจะไปปราบหมู่ยักษ์ เป็นที่พำนักแก่แดนไตร
(**รามเกียรติ์** 2507, 271)

น่าจะเป็นการยากที่เจ้าชายซึ่งเคยประทับแต่ในวังจะต้องละความสุขสบายไปใช้ชีวิตเรียบง่ายแบบนักบวชในป่า แต่พระรามก็ไม่เคยบ่น พระองค์มัวแต่ห่วงใยทุกข์สุขของผู้อื่น เช่น เมื่อนางสีดาจะขอตามเสด็จไปอยู่ป่าด้วย พระรามก็ตรัสแก่นางว่า

หนทางดำเนินนั้นเดินยาก แสนลำบากข้ามห้วยเหวละหาน
สารพัดเป็นที่กันดาร เยาวมาลย์จงอยู่ในบุรี
(**รามเกียรติ์** 2507, 287)

แต่นางสีดาก็ยังยืนยันที่จะตามเสด็จพระราม

4) อาชชวะ

อาชชวะ คือ ความซื่อตรงหรือสัจจะ เป็นคุณธรรมของผู้ปกครองที่ดี ลักษณะความตรงของคุณธรรมข้อนี้คือ ความคิด คำพูด และการกระทำเป็นอย่างเดียวกัน (บำรุง สุวรรณรัตน์ 2520, 104) มีความเสมอต้นเสมอปลาย ตรงต่อความเป็นธรรม ไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามอำเภอใจ มีอคติ หรือมีใจลำเอียง

ความมีอาชชวะหรือความซื่อตรงของพระรามนั้นปรากฏอยู่ทั่วไปในรามเกียรติ์ พระรามทรงรักษาสัจวาจาเสมอ ตัวอย่างเช่น เมื่อพระรามยินดีรับข้อปฏิบัติที่นางไกยเกษีเรียกร้องให้พระองค์ออกเดินป่าเป็นเวลา 14 ปี เพื่อเปิดโอกาสให้พระพรตโอรสของนางขึ้นครองเมืองอโยธยาก่อน พระรามก็ทรงให้สัญญา การตัดสินใจของพระรามครั้งนี้ เป็นการตอบสนองต่อคำสัตย์สัญญาที่ท้าวทศรถผู้เป็นพระบิดา ได้กล่าวไว้แก่นางไกยเกษี เมื่อคราวออกสู้รบกับยักษ์ปทูตทันต์ว่า "บรรดาเป็นสมบัติของพี่เทวีประสงค์จะยกให้" (**รามเกียรติ์** 2507, 347)

การกระทำของพระรามจึงนับว่าเป็นแบบอย่างของบุตรที่ดีที่พึงกตัญญูต่อบิดามารดา ทั้งยังแสดงถึงความเป็นผู้ที่ยึดมั่นและดำรงอยู่ในคุณธรรมความสัตย์ซื่อตรงต่อวาจาและหน้าที่ โดยปราศจากความยึดมั่น ถือมั่นในรูปสมบัติทั้งปวง ดังถ้อยคำที่กล่าวกับพระลักษณ์ว่า

ตัวพี่จะช่วยบำรุงสัตย์ ไม่ควรรักสมบัติพัสถาน
ถ้าบิดาเสียสัตย์ปัฏิญาณ จะได้อับประมาณในแดนไพร
ฝ่ายเขาเขาทำก็ตามที จะมีใครว่าดีก็หาไม่
เรารักษาธรรม์ให้มั่นไว้ จึ่งจะเป็นเกียรติไปในโลกา
(**รามเกียรติ์** 2507, 283)

ความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะปกป้องเกียรติยศของพระบิดาโดยวิธีการดังกล่าวนี้ แม้จะเป็นการปฏิบัติที่ขัดต่อโบราณราชประเพณีว่าด้วยการสืบราชสมบัติ ดังที่ฤาษีวสิษฐ์

ฤาษีสวามิตรได้ชี้แจงกับพระรามว่า "ซึ่งน้องจะครองเมืองก่อนพี่ ไม่มีสุริยวงศ์พงศา" (**รามเกียรติ์** 2507, 26) แต่พระรามก็ยินดีที่จะเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อรักษาความสงบสุขภายในราชสำนัก ตลอดจนพลเมืองซึ่งอาจได้รับผลกระทบในทางอ้อม โดยปราศจากความโกรธ ความผูกพยาบาทต่อนางไกยเกษี

นอกจากนี้แล้ว การยึดมั่นในคุณธรรมความสัตย์ ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชะตากรรมของกรุงอโยธยา เมื่อพระองค์ต้องรับคำสัตย์สัญญาที่พระพรตได้ทูลเสนอเป็นข้อต่อรองว่า

แม้นสิบสี่ปีพระไม่กลับ น้องกับพระสัตรุดเรืองศรี
จะขอถวายชีวี เข้ากองอัคคีมรณาฯ
(**รามเกียรติ์** 2507, 30)

ครั้นเสร็จศึกลงกาแล้ว พระรามก็มีคำสั่งให้ยกพลกลับเข้ากรุงอโยธยา เพื่อให้ทันกำหนด 14 ปี ดังที่พระองค์ให้เหตุผลต่อพิเภกว่า

แม้นเรามิไปตามกำหนด พระพรตพระสัตรุดเรืองศรี
ก็จะวิ่งเข้ากองอัคคี ถึงที่สุดสิ้นชีวาลัย
ทั้งสามสมเด็จพระมารดา จะทุกข์ร้อนเศร้าสร้อยละห้อยไห้
บัดนี้จะจวนสัญญาไว้ จะรีบไปให้ทันสิบสี่ปีฯ
(**รามเกียรติ์** 2507, 162)

การระลึกถึงสัตย์สัญญาดังกล่าว สะท้อนถึงความห่วงใยในชะตากรรมของกรุงอโยธยา เพราะหากพระรามไม่กลับคืนเมืองตามระยะเวลาที่กำหนด ย่อมหมายถึงการสูญเสียพระอนุชาทั้งสอง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจของพระราชวงศ์ ข้าราชสำนัก ตลอดจนขวัญและกำลังใจของชาวเมือง ดังนั้นพฤติกรรมที่แสดงถึงความซื่อตรงดังกล่าว จึงเป็นการประพฤติปฏิบัติที่ส่งผลต่อระบบการเมือง การปกครอง ซึ่งเป็นวิถีแห่งความชอบธรรมและจะนำมาซึ่งการเพิ่มพูนบารมี ตลอดจนเกียรติยศของพระราม ดังที่กล่าวต่อพระพรต พระสัตรุดว่า

ทั้งนี้เป็นบุญของเราแล้ว น้องแก้วผู้ดวงใจพี่
เจ้าก็ครองสัตยาวาที พี่ก็บำรุงสัตย์พระบิดา
จึ่งได้กลับมาเห็นหน้ากัน ด้วยความสัตย์เรามั่นหนักหนา
พระเกียรติจะอยู่ชั่วกัลปา กว่าจะสิ้นดินฟ้าสุธาธาร
(**รามเกียรติ์** 2507, 245-246)

นอกจากกรณีที่กล่าวมานี้ พระรามยังมีความซื่อตรงต่อสัตย์สัญญาที่ให้ไว้แก่ข้าทหาร ดังตอนหนุมานรบกับไมยราพ และปราบไมยราพได้ "แม้นเสร็จสงครามในเมืองยักษ์ เราจักให้ท่านผ่านอยุธยา" (**รามเกียรติ์** 2507, 65) ครั้นเสร็จศึกลงกา พระรามก็ยกพลกลับกรุงอโยธยาและพิจารณาความดีความชอบแก่หนุมานตามที่กล่าวว่า

อันหนุมานขุนกบิล ก็ผลาญพวกไพรินทร์มากนัก
ตัวเราได้ปฏิญญามา จะให้ผ่านอยุธยาอาณาจักร
บัดนี้เสร็จสงครามยักษ์ จะเป็นปิ่นปักประชากร
เรากับพระลักษณ์อนุชา จะช่วยว่ากล่าวสั่งสอน
บำรุงรักษาวานร ให้ถาวรไปกว่าจะวายปราณ
(**รามเกียรติ์** 2507, 279)

ถึงแม้ว่ากรุงอโยธยาจะเป็นเมืองที่สร้างขึ้นโดยเจตนารมณ์ของพระเจ้า และมีความสำคัญต่อการอวตารของพระนารายณ์ แต่พระรามก็พอใจที่จะยกกรุงอโยธยาให้หนุมานครอบครองตามสัตย์วาจาที่ให้ไว้ การประพฤติปฏิบัติของพระรามนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ที่มีความเฉลียวฉลาดเก่งกล้าอย่างหนุมาน ย่อมสามารถปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ การมอบเกียรติยศอันสูงส่งให้แก่ข้าทหารผู้เป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองนี้ ไม่เพียงเฉพาะแต่หนุมานเท่านั้นที่ได้รับ พระองค์ยังพิจารณาความดีความชอบแก่ข้าทหารทั้งหลาย โดยการปูนบำเหน็จรางวัล ทั้งยังแต่งตั้งให้เป็นผู้ครองเมืองต่างๆเช่นเดียวกับกรณีของหนุมาน วิถีปฏิบัติดังกล่าวเป็นความซื่อตรงต่อหน้าที่เกื้อกูล บำรุงเลี้ยงเหล่านี้

ข้าราชบริพารตามหลักจักรวรรดิวัตรข้อที่ 1 ว่าด้วยการอนุเคราะห์บุคคลภายในและภายนอกให้มีความสุข ไม่ปล่อยปละละเลย (ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 69-71)

5) มัทวะ

มัทวะ คือ ความอ่อนโยนในการประกอบกรณียกิจทั้งปวง รับฟังคำแนะนำและคำตักเตือน พระมหากษัริย์แม้จะมีพระราชอำนาจล้นพ้นก็ตาม พระองค์จะทรงใช้พระราชอำนาจด้วยความเฉียบขาด เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ในขณะเดียวกันก็ทรงผ่อนปรนอ่อนโยนอยู่ในขอบเขตที่จะพึงทำได้ (วัฒนชัย หมั่นยิ่ง 2533, 59) แสดงความเป็นมิตรและเป็นที่คุ้นเคยสนิทสนมแก่ทุกคน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามและเหยียบย่ำผู้อื่น ไม่ยกตนข่มท่าน มีสัมมาคารวะต่อผู้อาวุโสและอ่อนโยนต่อบุคคลที่เสมอกันหรือต่ำกว่า

พระรามทรงมีมัทวะหรือความอ่อนโยนโดยนิสัย ทรงมีเมตตาต่อทุกผู้ทุกนามและประพฤติองค์อย่างมีเหตุผล พระองค์ทรงเคารพเชื่อฟังพระบิดา พระมารดา พระมารดาเลี้ยง ครู อาจารย์ และผู้ทรงศีล พระรามทรงรับฟังคำแนะนำที่ดี และทรงปฏิบัติตามคำแนะนำดังกล่าว พระองค์ไม่เคยเผด็จการ ยามใดที่จะต้องมีการตัดสินใจที่สำคัญ พระรามจะทรงปรึกษากับผู้ที่มีความเหมาะสม เช่น พิเภก และเหล่าพญาวานร พระรามทรงมีความอ่อนโยนต่อพระอนุชาทุกพระองค์และประชาชน รับสั่งด้วยความเมตตาเอ็นดูและทรงพยายามอธิบายเหตุผลอย่างแจ่มแจ้ง

ตัวอย่างเช่น เมื่อพระลักษณ์กริ้วที่นางไกยเกษีเป็นตัวการให้พระรามต้องออกป่า และขอบัลลังก์ให้แก่โอรสของนางคือ พระพรต พระรามทรงปลอบพระลักษณ์ว่า

อย่าเพ่อหุนหันโกรธา จะเล่ากิจจาให้แจ้งใจ
เดิมองค์สมเด็จพระปิตุราช ออกโอษฐ์ประสาทพรให้
แก่นางไกยเกษีทรามวัย ครั้งไปล้างปทูตกุมภัมฑ์
บัดนี้เขาขอความสัตย์ ให้ลูกผ่านสมบัติไอศวรรย์
ขับพี่ไปอยู่อารัญ ในกำหนดนั้นสิบสี่ปี
เราจะรักษาสัตย์บิตุเรศ อันพระคุณเกิดเกศเกศี
ให้ปรากฏไว้ในธาตรี เจ้าพี่อย่าได้โกรธา

(**รามเกียรติ์** 2507, 282)

6) ตปะ

ตปะ คือ ตบะเป็นความเพียรทำกิจให้บริบูรณ์ เป็นการทำหน้าที่ของพระมหากษัตริย์โดยครบครัน (วัฒนชัย หมั่นยิ่ง 2533, 59) ปราศจากความเกียจคร้าน ได้แก่ การปกครองให้ราษฎรได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ให้ความคุ้มครองภัยอันตรายและปกป้องราชอาณาเขต ดังนั้นผู้ปกครองจึงต้องสามารถควบคุมตนเองไม่ให้จิตใจโน้มไปทางการกระทำผิด ไม่เอาอารมณ์เหนือเหตุผล มีใจห้าวหาญ ใจถึง เข้มแข็งมั่นคงเด็ดเดี่ยว

พระรามทรงมีตปะหรือความขยันหมั่นเพียร แม้แต่ทำศึกยืดเยื้อกับทศกัณฐ์ก็มิทรงย่อท้อ พระรามทรงเริ่มด้วยการจัดกองทัพวานรด้วยความช่วยเหลือของบรรดาพญาลิงและจัดให้มีการจองถนนไปกรุงลงกา ทศกัณฐ์ชวนญาติมิตรให้มาสู้รบกับพระรามครั้งแล้วครั้งเล่า บางครั้งฝ่ายพระรามก็เป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำ เช่น เมื่อสุครีพเป็นแม่ทัพไปรบนั้นถูกกุมภกรรณจับตัวไปและหนุมานต้องตามไปช่วย (**รามเกียรติ์** 2507, 93) ครั้งหนึ่งพระลักษณ์เกือบสิ้นชีวิตเพราะต้องหอกโมกขศักดิ์ของกุมภกรรณ (**รามเกียรติ์** 2507, 137) แต่พระรามมิได้ท้อถอย จนในที่สุดก็สามารถสังหารทศกัณฐ์ได้

7) อโกรธะ

อโกรธะ คือ ความไม่โกรธ ไม่ฉุนเฉียวเดือดดาลใจ ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่ใจร้อนวู่วาม หรือเอาแต่ใจตนเอง ต้องเป็นคนสุขุมเยือกเย็น สงบ ละเอียดรอบคอบ มีความหนักแน่นต่อเหตุการณ์ ไม่สั่งงาน หรือปฏิบัติงานด้วยความโกรธ (บำรุง สุวรรณรัตน์ 2520, 104) ถึงแม้จะมีอะไรเกิดขึ้นให้เป็นที่กระทบกระเทือน พระมหากษัตริย์จะทรงจัดการตามความยุติธรรมและตัวบทกฎหมาย ไม่ทรงตัดสินด้วยอารมณ์ แม้จะโกรธก็ข่มอารมณ์ให้สงบได้

พระรามทรงเป็นผู้มีอโกรธะ คือความไม่โกรธ และไม่มุ่งร้าย มีเพียงบางกรณีเท่านั้นที่พระรามทรงแสดงความโกรธ แต่ก็มิได้ผูกใจเจ็บ ส่วนใหญ่จะเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับนางสีดาซึ่งพระรามรักมาก เมื่อหนุมานไม่เพียงแต่ไปสืบข่าวนางสีดาตามพระบัญชาเท่านั้น แต่ยังปฏิบัติเกินพระบัญชา โดยเผากรุงลงกาด้วย พระรามจึงกริ้วมาก เพราะเกรงว่านางสีดาจะเป็นอันตราย ดังความว่า

กระทืบบาทมีราชบรรหาร ดูดู๋หนุมานชาญสมร

กูใช้ให้ขุนวานร ไปสืบข่าวบังอรแต่เท่านี้
เหตุใดจึงทำอหังการ์ ฆ่าโคตรวงศายักษี
ทั้งหมู่อสูรโยธี แลเผาบูรีกุมภัณฑ์
อันองค์อัคเรศอรไท อยู่ในเนื้อมืออ้ายโมหันธ์
ถ้ามันโกรธาฆ่าฟัน สุดสิ้นชีวันวายปราณ
(**รามเกียรติ์** 2507, 109)

อีกกรณีหนึ่งคือ เมื่อพระรามพบรูปทศกัณฐ์ใต้แท่นบรรทม ความหึงหวงทำให้พระรามสั่งประหารนางสีดา

หากยกเว้นกรณีดังกล่าวแล้ว พระรามจะไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏเลย แม้ในกรณีที่พระรามกริ้วหนุมานที่เผากรุงลงกา พระองค์ยังหารือกับพญาวานรว่าสมควรลงโทษหนุมานอย่างไร นอกจากนั้นพระรามยังประทานผ้าชุบสรงให้หนุมานตามที่เคยสัญญาไว้กับหนุมานว่า

กลับมาสิ่งใดที่เราทรง จะเปลื้องจากองค์ประทานให้
(**รามเกียรติ์** 2507, 355)

หนุมานกลับมาเฝ้าตอนพระรามลงสรง จึงได้พระราชทานผ้าชุบสรง

ตัวอย่างหนึ่งที่แสดงว่าพระรามทรงมีอโกรธะอย่างชัดเจนคือ เมื่อนางไกยเกยีให้นางค่อมกุจจีนำเครื่องผนวชไปถวาย ดังความว่า

ให้ข้ามาถวายเครื่องผนวช ให้ลูกเจ้าเร่งบวชเป็นฤาษี
เชิญเสด็จจากเมืองในวันนี้ ตามพระเสาวนีย์สั่งมา
(**รามเกียรติ์** 2507, 278)

แทนที่พระรามจะกริ้ว พระองค์กลับพอพระทัยที่จะได้เสด็จออกป่าและดำเนินการปราบอธรรม พระรามทรงฝากถ้อยคำไปกับนางค่อมกุจจีว่า

เอ็งจงทราบทูลพระแม่เจ้า ว่าเราบังคมประนมไหว้
อันสัตย์พระบิตุรงค์ทรงชัย กูนี้มิให้เสียธรรม์
อย่าว่าแต่ไปสิบสี่ปี จะถวายชีวีจนอาสัญ
ให้เป็นที่สรรเสริญแก่เทวัญ ว่ากตัญญูต่อบิดา
ซึ่งน้องเราจะผ่านพระนคร ให้ถาวรบรมสุขา
(**รามเกียรติ์** 2507, 279)

นอกจากไม่ทรงโกรธแม้แต่น้อยแล้ว พระรามยังประทานพรให้พระอนุชาครองราชย์ได้นานและมีความสุข

8) อวิหิงสา

อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนผู้ใด ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ (วัฒนชัย หมั่นยิ่ง 2533, 59) เป็นการงดเว้นการใช้อำนาจในทางที่ผิด ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ แสดงทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า "เรื่องการเบียดเบียนกันนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ทีเดียว ถ้ามันมีอยู่ในประเทศชาติใดแล้ว ก็จะเป็นจุดอ่อนบ่อนทำลายความมั่นคงของชาตินั้นอย่างแน่นอน พูดในวงแคบเฉพาะการครองอำนาจของผู้ใหญ่ ถ้าไม่ยึดหลักอวิหิงสาไว้ ไปประกอบกรรมในทางเบียดเบียนผู้น้อย ก็จะกลับเป็นภัยแก่ตนเองในไม่ช้า การปฏิวัติรัฐประหารโค่นราชบัลลังก์ในอดีตได้มีขึ้น เพราะผู้ถูกเบียดเบียนทนไม่ไหวมากต่อมากแล้ว" (พันเอกปิ่น มุทุกันต์ 2509 อ้างถึงใน บำรุง สุวรรณรัตน์ 2520, 104)

ความมีพระมหากรุณาธิคุณ ไม่ก่อทุกข์เบียดเบียนสัตว์โลก เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของพระราม นอกจากทรงมีความเมตตากรุณาต่อญาติวงศ์ ข้าราชบริพารและประชาชนแล้ว พระรามยังทรงมีความกรุณาต่อศัตรู เช่น เมื่อพิเภกกราบทูลว่ากุมภกรรณผู้เป็นพี่นั้นเป็นผู้มีศีลสัตย์ ดังความว่า

ไม่เบียดเบียนเทวาคิน ก็ย่อมรู้สิ้นทั้งไตรจักร
(**รามเกียรติ์** 2507, 76)

พระรามจึงโปรดให้พิเภกไปห้ามทัพและแจ้งกับกุมภกรรณว่า

จงอยู่ในสัตย์สุจริต ใครผิดก็ตามอัชฌาสัย
แม้เสร็จสงครามเมื่อใด จะให้ผ่านพิชัยลงกา
(**รามเกียรติ์** 2507, 78)

เป็นที่น่าเสียดายว่ากุมภกรรณไม่เชื่อคำพิเภก เพราะไม่เชื่อว่าพระรามคือนารายณ์อวตาร จึงทำสงครามจนสิ้นชีวิต ก่อนตาย กุมภกรรณรู้สำนึกผิด จึงทูลขออภัยโทษและขอให้ได้ไปสวรรค์ พระรามก็ทรงกรุณา ประทานอภัยและส่งวิญญาณกุมกรรณไปสู่สวรรค์ตามที่ทูลขอ (**รามเกียรติ์** 2507, 188)

เมื่อทศกัณฐ์รู้ว่าตนจะต้องตาย เพราะหนุมานได้กล่องดวงใจของทศกัณฐ์ไปแล้ว พระรามสามารถที่จะสังหารทศกัณฐ์ได้ทันที แต่ทรงมีพระกรุณาให้ทศกัณฐ์ไปร่ำลามเหสีและนางสนมกำนัลก่อน แล้วจึงกลับมาสู้รบจนเสียชีวิตด้วยศรพระรามในวันรุ่งขึ้น (**รามเกียรติ์** 2507, 37-38)

9) ขันติ

ขันติ คือ ความอดทน มีกำลังใจ กำลังขวัญดี เข้มแข็ง อดกลั้นไม่ลุอำนาจความอยากหรืออารมณ์ อดทนต่อความยากลำบากทั้งปวงในการปฏิบัติหน้าที่ และตลอดถึงความอดทนในลาภ ยศ สรรเสริญทั้งปวง ซึ่งพระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินพึงได้รับ นอกจากนั้นต้องอดทนต่อการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งปวงอีกด้วย (วัฒนชัย หมั่นยิ่ง 2533, 59)

พระรามทรงมีความอดทนต่ออุปสรรคความยากลำบากทั้งปวง ทรงขันติธรรม ไม่ยึดติดในสิ่งใด ทรงพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้อื่น หากเป็นสิ่งที่ชอบด้วยเหตุผล พระองค์ก็จะทรงรับและปฏิบัติตาม ตัวอย่างเช่น ในการจองถนนไปยังกรุงลงกา หนุมานกับนิลพัททะเลาะและต่อสู้กันเอง พระรามจึงกริ้วมาก ความผิดเช่นนี้สมควรแก่โทษประหาร แต่เมื่อพระรามเห็นความสำคัญในการทำศึก ก็ทรงอดกลั้นความโกรธและปรึกษาสุครีพว่าควรลงโทษผู้ผิดทั้งสองอย่างไรดี เมื่อสุครีพทูลแนะนำให้ส่งนิลพัทไปดูแลเมืองขีดขิน และให้หนุมานอยู่กับพระราม พระรามก็พอพระทัยในคำแนะนำและพระราชทานรางวัลแก่สุครีพทันที (**รามเกียรติ์** 2507, 222-223) พระราชดำรัสสั่งให้นิลพัทไป

ครองขีดขิน และส่งเสบียงมาเลี้ยงกองทัพเป็นประจำทุกเดือน ส่วนหนุมานนั้นต้องจองถนนให้เสร็จภายในเจ็ดวัน ดังความว่า

แม้นช้ากว่าเจ็ดราตรี กูจะผลาญชีวีให้วายปราณ

ตัวอย่างที่สำคัญอีกตัวอย่างหนึ่งคือ เมื่อพระรามทรงได้รับรายงานว่าหนุมานไปเข้าข้างทศกัณฐ์นั้น แม้พระลักษณ์จะเป็นผู้ที่ให้สุครีพและนิลนนท์มากราบทูล พระรามก็มิได้อ่อนไหว ยังทรงเชื่อมั่นว่าหนุมานซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระองค์ ดังความว่า

ชะรอยโอรสพระพาย ทำอุบายล่อลวงยักษา
อันจะเข้าไปด้วยอสุรา เหมือนคำสุครีพว่านั้นผิดที
พระลักษณ์ไม่รู้จึงกริ้วโกรธา แค้นเคืองยกโทษกระบี่ศรี
(**รามเกียรติ์** 2507, 18)

10) อวิโรธนะ

อวิโรธนะ คือ ความไม่เอนเอียงหวั่นไหวต่อสิ่งเร้าต่างๆที่จะทำให้ปราศจากความเป็นธรรม (ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 18) ต้องพยายามไม่ทำผิดในเรื่องใดๆทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องผิดข้อบังคับ ผิดมารยาท ผิดวัฒนธรรม จารีตประเพณี ผิดระเบียบแบบแผน ผิดใจประชาชน ไม่ว่าคิดและทำอะไรต้องทำเพื่อผลประโยชน์ของคนอื่นและทำเพื่อผลงาน

ความไม่ประพฤติผิดธรรม และการมีความยุติธรรม เป็นคุณสมบัติเด่นของพระราม จะเห็นได้ว่าพระรามยกย่องผู้ที่ปฏิบัติชอบสมควรยกย่อง และลงโทษผู้ปฏิบัติมิชอบ พระองค์ทรงปราศจากความลำเอียง ทรงให้ความเป็นธรรมแก่ทุกๆฝ่าย ตัวอย่างเช่น เมื่อนางเบญจกายแปลงเป็นสีดาลอยน้ำมาหลอกลวงพระราม พระรามทรงมีบัญชาให้สุครีพไปไต่สวนว่า ใครใช้นางมา แต่เนื่องจากนางเป็นธิดาของพิเภกเพื่อนร่วมสาบานของสุครีพ สุครีพจึงไต่สวนพอเป็นพิธีแล้วรายงานว่า ไม่มีผู้ใดใช้นางมา พระรามไม่ทรงเชื่อจึงตรัสว่า

ดูดู๋ลูกพระอาทิตย์ เหตุใดมืดมิดโมหันธ์
ซึ่งว่าไม่มีใครใช้มัน คำนั้นเห็นจริงฤาว่าไร
จึงไม่ซักไซ้ไล่ถาม เอาความข้อนี้ให้ได้
ฤาลูกสหายร่วมใจ จึ่งแก้ไขเลือกว่าเอาแต่ดี
(**รามเกียรติ์** 2507, 18)

สุครีพละอายใจและไต่สวนอย่างจริงจังจนได้ความว่าทศกัณฐ์ใช้นางมา พระรามจึงโปรดให้พิเภกพิจารณาโทษของนาง พิเภกผู้ซื่อตรงไม่เข้าข้างธิดา จึงทูลขอให้ลงโทษประหาร แม้พระรามจะทรงเห็นด้วย แต่ก็ทรงมีความกรุณาให้อภัยโทษแก่นางเบญจกาย

นอกจากนี้แล้วยังมีธรรมประการอื่นๆที่สำคัญที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงปฏิบัติยึดมั่น ได้แก่

จักรวรรดิวัตร เป็นธรรมที่ช่วยในการดำเนินกุศโลบาย และวิเทโศบาย และเป็นพระราชจรรยานุวัตรสำหรับจักรพรรดิหรือพระราชาเอกของโลก ซึ่งมี 12 ประการดังนี้คือ

(1) การพระราชทานโอวาท และทรงอนุเคราะห์คนภายในพระราชสำนัก และทรงอนุเคราะห์คนภายนอกคือ พลกายกองเสนาด้วยประการต่างๆ จนถึงราษฎรไม่ปล่อยปละละเลย

(2) การผูกพระราชไมตรี สมานราชสัมพันธ์กับกษัตริย์ ประธานาธิบดีแห่งประเทศนั้นๆ

(3) การสงเคราะห์อนุยันตกษัตริย์ คือ พระราชวงศานุวงศ์ตามสมควรแก่พระราชอิสริยยศ

(4) การเกื้อกูลพราหมณ์ คฤหัสถ์ และคฤหบดีชน

(5) การอนุเคราะห์ประชาชนชาวนิคมชนบทโดยฐานานุรูป

(6) การอุปการะสมณพราหมณ์ผู้มีศีลประพฤติชอบ ด้วยพระราชทานไทยธรรมบริขารเกื้อกูลแก่ธรรมปฏิบัติ

(7) การจัดรักษาฝูงเนื้อ และนกด้วยพระราชทานอภัยไม่ให้เบียดเบียนทำอันตรายจนเสื่อมสูญพืชพันธุ์

(8) การห้ามชนทั้งหลาย ไม่ให้ทำกิจการที่ไม่ประกอบด้วยธรรมชักนำให้ตั้งอยู่ในกุศลสุจริตชอบ ประกอบการเลี้ยงชีพโดยธรรม

(9) ชนใดขัดสนไม่มีทรัพย์พอเลี้ยงชีพโดยสัมมาอาชีวะได้ ควรพระราชทานพระราชทรัพย์เจือจานให้เลี้ยงด้วยวิธีการอันเหมาะสม ไม่ให้แสวงหาด้วยทุจริต

(10) การเสด็จเข้าไปใกล้สมณพราหมณ์ ตรัสถามถึงบาปบุญกุศลอกุศลให้ประจักษ์ชัด

(11) การตั้งวิรัติห้ามจิตไม่ให้เกิดธรรมรากในอาคมนิยสถาน คือที่ที่ไม่ควรเสด็จไป

(12) การประหารวิสมโลภเจตนา ห้ามจิตไม่ให้ปรารถนาลาภที่มิควรได้ (สมบัติ จันทรวงศ์ 2531-32, 115-116)

สังคหวัตถุ เป็นธรรมที่ช่วยในการวางนโยบายบริหารบ้านเมือง หรือเรียกว่ารัฐาภิปาลโนบาย ซึ่งมี 4 ประการดังนี้คือ

ก. สัสเมธัง ความเป็นผู้ฉลาดปรีชาในการพิจารณาถึงโภคผลผลิตผลอันเกิดในแผ่นดิน แล้วผ่อนผันเก็บเอาแต่ส่วนแห่งสิ่งนั้นๆ มิใช่เก็บริบเอาหมดสิ้น (หมายถึงการบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจ)

ข. ปุริสเมธี ความเป็นผู้ฉลาดในคน (รู้จักดูคน) สามารถพิจารณาเลือกสรรแต่งตั้งให้ดำรงฐานะที่ถูกต้องเหมาะสม (รู้จักใช้คน) และปรีชาสามารถรู้ถึงการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของบุคคล แล้วปูนบำเหน็จรางวัลตามสมควรแก่ความชอบนั้นๆ

ค. สัมมาปาสัง ดำเนินการบริหารให้เป็นที่ถูกประสงค์ ต้องใจประชาราษฎร โดยการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ในการประกอบอาชีพของเขา ไม่ว่าจะเป็นในทางเกษตรกรรม พาณิชยกรรม หรืออุตสาหกรรมสถานใด (มีความฉลาดปรีชาในการแก้ปัญหาสังคม รวมทั้งสังคมสงเคราะห์ในรูปต่างๆ)

ง. วาจาเปยยัง ความเป็นบุคคลมีวาจาไพเราะ เจรจาผ่อนผันตามวัย ตามเหตุการณ์ ตามฐานะ และตามความเป็นธรรม (พระยาสุนทรพิพิธ 2506, 110-111)

บทบาทด้านการบริหาร

ในปัจจุบันนี้การวางแผนและการมอบหมายงาน ถือได้ว่าเป็นศาสตร์อย่างหนึ่งในการที่จะทำให้งานสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ในทางบริหารรัฐกิจ ถือเป็นหลักสำคัญหลักหนึ่งของการบริหารราชการ ตำแหน่งผู้จัดการ หมายถึงผู้ที่จัดให้คนอื่นทำงานตามที่ตนต้องการ ตำแหน่งผู้อำนวยการ หมายถึง แนะนำให้ผู้อื่นทำอย่างที่ตนต้องการ คนที่ทำงานเก่งที่สุด คือคนที่มอบหมายงานให้คนอื่นทำจนตนเองว่างงาน ซึ่งในเรื่องรามเกียรติ์นี้ พระรามเป็นผู้ที่เฉลียวฉลาดในการบริหารงาน ถ้าจะเปรียบเทียบพระรามกับทศกัณฐ์ในด้านพละกำลังนั้น ทศกัณฐ์มีถึง 20 มือ 10 หัว ถ้าจะรบกันตัวต่อตัว พระรามคงไม่มีทางเอาชนะได้ แต่ข้อเท็จจริงแล้ว ในการรบทุกครั้งพระรามมักจะเป็นฝ่ายชนะอยู่เสมอๆ เพราะพระรามเป็นนักบริหารที่ดี เป็นนักวางแผนที่ดี และนักมอบหมายงานที่ดี ซึ่งทำให้สามารถรบชนะทศกัณฐ์ได้ โดยเข้ากับหลักการบริหารราชการสมัยใหม่ที่นักวิชาการ เรียกว่า โพสคอป (POSDCORB) มาจากหัวข้อต่างๆ ดังนี้

1. การวางแผน (Planning)
2. การกำหนดหน่วยงาน (Organizing)
3. การบรรจุคนให้เหมาะสมกับงาน (Staffing)
4. การสั่งงาน (Directing)
5. การประสานงาน (Co-ordinating)
6. การรายงาน (Reporting)
7. การคลัง (Budgeting)

ความจริงศาสตร์ต่างๆที่นักบริหารใหม่ๆร่ำเรียนกันอยู่นี้ มิใช่ว่าจะเป็นของใหม่แต่เป็นสิ่งที่คนโบราณเคยใช้มาแล้วทั้งนั้น เป็นหลักธรรมชาติ ผู้ใดเข้าใจธรรมชาติได้อย่างแท้จริง การบริหารงานย่อมไม่ใช่ของยาก หลักในการบริหารงานมีผู้นำเข้ามาสอนในเมืองไทยไม่กี่ปีมานี้เอง เช่น การเรียนหรือศึกษาทางด้านการจัดการ (Management) จิตวิทยาอุตสาหกรรม (Industrial Psychology) หรือพฤติกรรมของมนุษย์ในองค์การ (Human Behavior in Organization) ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแต่มีมานานแล้ว แต่นักการศึกษามาตั้งชื่อให้เป็นของใหม่ แปลก ฟังดูเป็นศาสตร์หรือเป็นของที่ลึกลับ แท้ที่จริงก็คือ

ของเก่าที่นำมารวบรวมกันใหม่ คนโบราณใช้หลักการบริหารงานกันมานานแล้ว ไม่เช่นนั้นอาณาจักรต่างๆที่รุ่งโรจน์อยู่ในสมัยโบราณคงจะไม่เกิดขึ้น (ศักดา บุณโยประการ 2522, 19)

ในรามเกียรติ์ พระรามได้ใช้หลักในการบริหารราชการแบบ POSDCORB ตามที่ Luther Gulick และ Lydll Urwick ได้เสนอในกระบวนการบริหารไว้ ดังต่อไปนี้

การวางแผน (Planning)

การวางแผน คือ การคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่างๆเกี่ยวกับกิจการที่ทำแล้วกำหนดเป็นแผนการปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อใช้สำหรับเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต (วิน เชื้อโพธิ์หัก 2537, 3)

การทำงานที่สำคัญๆ หากขาดการวางแผนงานที่ดี งานนั้นๆแม้จะสำเร็จลุล่วงไปได้แต่ก็ย่อมพบอุปสรรคมากมาย ผู้นำที่ต้องการทำงานให้ได้ผลสำเร็จนั้น ต้องมีความสามารถในการหยั่งสถานการณ์และการวางแผน ซึ่งในอดีตการหยั่งรู้สถานการณ์เป็นคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตัว ลักษณะนี้สอนกันไม่ได้ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเอง แต่ปัจจุบันการวางแผนนั้น ผู้นำยุคใหม่จะต้องอาศัยหลักวิทยาศาสตร์และหลักเหตุผลมาช่วยด้วย เช่น การหาข้อมูลจากแหล่งต่างๆ โดยการใช้ความสามารถในการหยั่งรู้อย่างที่เคยกระทำมาในอดีตอย่างเดียวอาจจะไม่ได้ผล จะต้องใช้ทั้งหลักวิทยาศาสตร์และการหยั่งรู้สถานการณ์ควบคู่ไปพร้อมกัน

ในรามเกียรติ์พระรามเป็นผู้ที่รู้จักวางแผน โดยก่อนที่จะยกทัพไปตีกรุงลงกานั้นไม่ใช่อยู่ๆก็จะยกทัพไปรบเลย แต่ต้องมีการคิดพิจารณาหลายอย่าง ได้ปรึกษาหารือกับนายทหาร 18 มงกุฎมาโดยตลอด เพื่อให้รู้เส้นทางและขั้นตอนของการไปรบในแต่ละครั้ง เช่น ให้หนุมาน ชมภูพาน และองคตไปสำรวจเส้นทางก่อน ดังความว่า

จึงชำระสระสรงทรงเครื่อง อร่ามเรืองดังควงแขไข
พระกรนั้นจับศรชัย ภูวไนยออกหน้าพลับพลา
ลดองค์ลงเหนือบัลลังก์อาสน์ อันโอภาสจำรัสพระเวหา
ท่ามกลางกระบี่โยธา ดังดาราล้อมจันทร์ในอัมพร

จึงมีพระราชโองการ
ว่าเราจะประชุมพลากร
จะรีบยกไปสังหาร
อย่าให้เนิ่นช้าคืนวัน

บัดนั้น
องคตหลานท้าวหัสนัยน์
ชมพูพานิลนนโกมุท
ก้มเกล้ารับพระราชบัญชา
เสร็จแล้วประนตบทพงสุ์
อันพลทั้งสองธานี
แม้นมาตรจะยกเข้าหัก
แต่ซึ่งทัพหลวงจะล่วงไป
เกรงเกลือกว่าจะกันดาร
จะคิดหน้าหาหลังเป็นกังวล
ขอจงงดทัพยับยั้ง
แต่งให้วานรเสนี
ให้รู้ว่าร้ายดีเป็นไฉน
ภายหลังจึงยกโยธา
เมื่อนั้น
ฟังคำปรึกษาเสนี
จึงสั่งลูกพระทินกร
ที่ทรงศักดาปรีชาชาญ
ทั้งการณรงค์องอาจ
จะนำข่าวสารของเราไป
แก่หมู่ทวยหาญชาญสมร
ทั้งสองนครพร้อมกัน
ผลาญหมู่อสูรโมหันต์
ทั้งนั้นจะเห็นประการใด

สุครีพหนุมานทหารใหญ่
นิลพัทผู้ไวปัญญา
ทั้งสิบแปดมงกุฎพร้อมหน้า
ก็ปรึกษาโดยฉลาดราวี
ทูลองค์พระนารายณ์เรืองศรี
ล้วนมีฤทธิ์เดชเกรียงไกร
หมู่ยักษ์ฤาจะทานมือได้
ทางไกลไม่รู้ตำบล
ผลาหารโยธาจะขัดสน
จะผจญก็ยากแสนทวี
อยู่ยังคันธมาทคีรีศรี
ไปเยือนพระลักษมีโสภา
ทั้งหนทางจะไปข้างหน้า
เห็นว่าจะได้สะดวกดี
พระพิษณุลักษณ์เรืองศรี
ภูมีเห็นชอบทุกประการ
ให้จัดวานรทวยหาญ
ถ้อยคำชำนาญว่องไว
ฉลาดรอบรู้อัธยาศัย
ให้ถึงอรทัยในลงกา

บัดนั้น สุครีพผู้มียศถา
ก้มเกล้ารับสั่งด้วยปรีชา วานรสนองพระโองการ
อันโยธาทั้งสองนัคเรศ ล้วนศักดาเดชกล้าหาญ
ซึ่งจะเจรจาปรีชาชาญ เห็นแต่หนุมานผู้ฤทธิ์
กับชมพูพานพานนริน องคตหลานอินเรืองศรี
ทั้งสามแต่ล้วนตัวดี นอกนี้ไม่เห็นผู้ใด
ถึงพบยักษ์มารจะราญรอน ที่หักที่อ่อนก็ทำได้
ขอให้ทั้งสามนายนี้ไป เฝ้าองค์อรทัยในเมืองยักษ์
(**รามเกียรติ์** 2507, 352-355)

การกำหนดหน่วยงาน (Organizing)

การกำหนดหน่วยงาน คือ การจัดโครงสร้างของงานต่างๆ จัดแบ่งงานออกเป็นกลุ่มซึ่งเรียกว่า แผนก ฝ่าย สำนักงาน และการกำหนดอำนาจหน้าที่ของผู้มาทำงานในตำแหน่งต่างๆนั้น ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของและตัวบุคคลทำงานอย่างถูกต้องเหมาะสม ช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย (วิน เชื้อโพธิ์หัก 2537, 3)

ในการบริหารงานใหญ่ๆต้องจัดระบบให้เป็นหมวดหมู่ เช่น ด้านทหาร มีกองทัพ กองพล กองพัน กองร้อย หมวด หมู่ หรือในการบริหารราชการแผ่นดินมีกำหนดงานเป็น กระทรวง ทบวง กรม กอง แผนก หมวด และหมู่ การมีกี่กองกี่แผนกขึ้นอยู่กับความสำคัญและลักษณะของงาน งานจะบรรลุเป้าหมายหรือประสิทธิภาพเพียงไร ก็ขึ้นอยู่กับการกำหนดหน่วยงานที่ดี ในบริษัทใหญ่ๆ การจัดบริหารองค์การถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างมากของฝ่ายบริหาร พระรามเมื่อตอนเตรียมสงครามมีไพร่พลวานร มากถึง 77 สมุทร (เจ็ดพันเจ็ดร้อยล้านล้าน) โดย 1 สมุทรเท่ากับหนึ่งร้อยล้านล้าน หากไม่มีการกำหนดหน่วยงานให้ใครทำอะไร ไพร่พลวานรทั้งหลายคงจะเหยียบกันตาย ไม่ทันที่จะได้รบกับยักษ์

ในตอนที่แสดงให้เห็นถึงการกำหนดหน่วยงาน คือ ตอนจัดกองทัพทั้ง 77 สมุทร ดังความว่า

เมื่อนั้น
ครั้นเห็นท้าวพระยาเสนา
มีความชื่นชมโสมนัส
จึ่งสั่งลูกพระสุริยัน
ให้ตั้งขบวนพยุหมาตร
โดยมหามงคลสวัสดิ์
บัดนั้น
ก้มเกล้ารับสั่งพระสี่กร
จึ่งตั้งกระบวนพยุหครุฑ
เป็นเท้าปากปีกหางนัยนา
สลับซับซ้อนด้วยเล็บขน
กองหนุนกองขันนั้นตัวดี
สามหอกเจ็ดหอกกองตระเวน
กองร้อยคอยเหตุประจำซอง
นั่งยามตามไฟกวดขัน
กลางคืนกลางวันอัตรา
พระตรีภูวนารถนาถา
ทั้งสองนคราพร้อมกัน
ดั่งได้สมบัติสรวงสวรรค์
อันพวกพลขันธ์โยธี
เป็นครุฑราชปักษี
ในที่ชัยภูมิสถาพร
พระยาสุครีพชาญสมร
ก็พากันบทจรออกมา
โยธานับสมุทรแกล้วกล้า
ศอเศียรกายาสกุณี
อลวนแออัดอึงมี่
มีทั้งเสือป่าแมวมอง
กะเกณฑ์ตรวจตราทุกช่อง
เป็นหมวดกองรายรอบพลับพลา
ผลัดกันพิทักษ์รักษา
เสร็จโดยบัญชาพระสี่กร
(**รามเกียรติ์** 2507, 346-347)

การบรรจุหรือการใช้คนให้เหมาะกับงาน (Staffing)

การบรรจุหรือการใช้คนให้เหมาะกับงาน คือ การกำหนดหน้าที่ของงานต่างๆที่ได้มีการวางแผนไว้ การจัดหาบุคคลที่เหมาะสมให้เข้าทำงานในตำแหน่งหน้าที่ต่างๆดังกล่าว เริ่มตั้งแต่การสรรหาคน การคัดเลือกคน การบรรจุตั้งตั้ง การติดตาม การพัฒนา การดูแล การบำรุงรักษา จนกระทั่งการพ้นจากการปฏิบัติงาน การจัดบุคคลเข้าทำงานถือเป็นสิ่งสำคัญ เพราะคนเป็นปัจจัยสำคัญของความสำเร็จ หากจัดคนที่มีความรู้ความสามารถตรงกับงาน งานก็จะสำเร็จเรียบร้อยด้วยดี แต่ถ้าจัดบุคคลเข้าทำงานไม่ตรงกับความรู้ความสามารถ จะทำให้งานสำเร็จล่าช้าและมักไม่เรียบร้อย จึงต้องจัดคนให้ตรงกับงาน (วิน เชื้อโพธิ์หัก 2537, 3)

โดยปกติมักเข้าใจกันว่าเมื่อเป็นผู้นำแล้วย่อมมีอำนาจล้นฟ้า ตามความเป็นจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ แม้มีอำนาจมากเพียงใด แต่ก็ไม่อาจประกาศิตให้ผู้ไม่มีความสามารถขึ้นมาได้ทันทีทันใด วิธีแก้ไขที่สำคัญประการหนึ่งคือ การพึ่งคนดีมีวิชาและหาผู้นำระดับรองที่มีความสามารถมาช่วย (จิรโชค วีระสัย, สุรพล ราชภัณฑารักษ์ และสุรพันธ์ ทับสุวรรณ์ 2542, 496) ดังปรากฏในรามเกียรติ์ พระรามต้องอาศัยผู้นำระดับรองและไพร่พลมหาศาลทั้งที่เป็นผู้คนและวานร

ในการบริหารงานบุคคลนั้นมีหลักอยู่ว่า PUT THE RIGHT MAN ON THE RIGHT JOB หรือการบรรจุคนให้เหมาะสมกับงานนั้น พระรามได้ใช้หลักการนี้ในการบริหารงาน และพระองค์เป็นผู้มีความสามารถในการเป็นนักบริหารที่ดี เนื่องจากในเรื่องที่จะให้ใครทำอะไรนั้นได้ไตร่ตรองอย่างรอบคอบเช่น องคตเป็นวานรที่เฉลียวฉลาด หลักแหลม สุขุม และมีฝีปากในการเจรจา ก็ให้เป็นทูตถือสารไปกรุงลงกา และให้ไปหลอกถามข้อปริศนาจากกุมภกรรณ สุครีพเป็นผู้มีความสามารถในทางทำลาย ก็ให้ไปหักฉัตร และถอนต้นรัง หนุมานเป็นทหารเอกที่มีความเจ้าปัญญา รู้จักใช้เล่ห์อุบายในการรบ ก็ใช้ให้ไปลวงเอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์ ในตอนศึกสัทธาสูรก็ใช้หนุมานไปล่อลวงเอาอาวุธในเมฆจากเทวดา และตอนหอกโมกศักดิ์สะท้อนให้เห็นถึงความเจ้าปัญญาและความสามารถของหนุมานในการทำลายพิธีชุบหอก โดยแปลงเป็นกาจิกหมาเน่า เชาว์ปัญญาดังกล่าวทำลายไสยพิธีได้ ส่วนพิเภกเป็นผู้ที่มีความสามารถด้านโหราศาสตร์ ก็ให้เป็นที่ปรึกษา ทำให้กองทัพของพระรามได้เปรียบและมีชัยต่อฝ่ายตรงข้ามเป็นส่วนใหญ่

ในการเตรียมรบครั้งสุดท้าย พระรามได้จัดทหารลงในกองทัพตามความเหมาะสม ดังความว่า

จัดเป็นมังกรข้ามสมุทร วายุบุตรเป็นเศียรไปหน้า
ปากบนวาหุโรมฤทธา ปากล่างบิงคลาวานร
สองเขาสุรเสนสุรกานต์ ศรีชมพูพานนั้นเป็นหงอน
ตาซ้ายโคมุทฤทธิรอน ตาขวาศรรามชาญฉกรรจ์
ตัวคือองคตหลานอินทร์ เท้าขวากระบิลนิลขันธ์

เท้าซ้ายนั้นนิลปานัน ลิ้นนั้นเกษรทมาลา
เท้าหลังเบื้องซ้ายทวีพัท มหัทวิกันเป็นเท้าขวา
นิลนนท์เป็นหางถัดมา กายานั้นโยธี
อันหมู่รังเกียจวานร เป็นเขี้ยวเล็บมังกรสลับสี
โยธาเป็นเกล็ดอินทรีย์ ก็เสร็จตามมีพจมาน
(**รามเกียรติ์** 2507, 262)

ในขณะเดียวกัน พระรามยังใช้สติปัญญาพิจารณาวางแผน บัญชาทัพด้วยความยุติธรรม ดังตอนที่บัญชาให้ท้าวชมพูไปรักษาเมืองชมพูและขีดขิน ด้วยเห็นว่าท้าวมหาชมพูนั้นอยู่ในวัยชรา จึงให้ทำหน้าที่เกณฑ์ไพร่พลแล้วมอบหมายให้นิลพัทผู้เป็นหลานนำทัพมาสมทบกับทัพของสุครีพภายในเจ็ดวัน ดังความว่า

จึ่งมีบัญชาอันสุนทร ดูก่อนชมพูเรื่องศรี
ตัวเราจะยกโยธี ไปปราบอสุรีในลงกา
ฝ่ายท่านก็แก่ชรานัก จงอยู่พิทักษ์รักษา
ชมพูขีดขินนัครา อย่าให้มีเหตุเภทพาล
เกณฑ์แต่รี้พลพานริน มอบนิลพัทผู้หลาน
เป็นจอมโยธาบัญชาการ ยกทหารบรรจบสุครีพมา
ฝ่ายพระยาสุครีพก็รีบไป เร่งจัดพลไกรแกล้วกล้า
เจ็ดวันจงยกโยธา ทั้งสองเมืองมาให้พร้อมกัน
(**รามเกียรติ์** 2507, 339)

ดังนั้นพระรามจึงประสบความสำเร็จในการทำสงครามกับทศกัณฐ์ เนื่องจากรู้จักใช้ผู้นำระดับรองที่มีความสามารถ และยังมีคณะที่ปรึกษาซึ่งมีความสามารถและเอาใจใส่ในการให้คำปรึกษาที่ดี มีคุณประโยชน์ต่อการทำศึกสู้รบในแต่ละครั้งด้วย

การวินิจฉัยสั่งงาน (Directing)

การวินิจฉัยสั่งงาน คือ การใช้ความสามารถชักจูงคนงาน หรือผู้ร่วมงานให้ปฏิบัติงานอย่างดีที่สุด อาจใช้วิธีชักจูงและกระตุ้นให้ผู้ใต้บังคับบัญชาของตนทำงานให้ดีที่สุด หรือใช้อิทธิพลส่วนตัวให้บังเกิดความสำเร็จกับงาน (วิน เชื้อโพธิ์หัก 2537, 3)

ปัญหาในการสั่งงานหรือความสำคัญในการสั่งงานของผู้บังคับบัญชานั้นเป็นหลักสำคัญในการสั่งงานอย่างหนึ่ง ผู้บังคับบัญชาบางคนสั่งงานไม่ชัดเจน สั่งกลับไปกลับมา สั่งรวบรัด ไม่ชี้แจง ซับซ้อน สั่งซ้ำ มอบหมายคนโน้นคนนี้ ผู้บังคับบัญชาบางคนสั่งงานแล้วผู้ใต้บังคับบัญชาท้อถอยหมดกำลังใจ เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้งานของหน่วยงานต่างๆไม่บรรลุผลสำเร็จเท่าที่ควร

การยกกองทัพไปกรุงลงกาของพระรามได้ประสบปัญหาใหญ่อย่างหนึ่งก็คือ เมื่อยกทัพไปถึงฝั่งทะเลก็ไม่รู้ว่าจะข้ามไปกรุงลงกาได้อย่างไร เพราะมีวานรหลายตัวเหาะไม่ได้ ว่ายน้ำก็ไม่เป็น ถ้าจะเกาะหลังเกาะไหล่วานรตัวที่เก่งๆไป ก็จะดูไม่สมพระเกียรติของกองทัพกษัตริย์อย่างพระราม ถ้าจะรบทั้งทีพระรามต้องให้วานรอุ้มไป ก็จะทำให้อับอายอย่างมาก พระรามจึงเรียกประชุมนายทัพนายกองทั้งหลาย ฟังข้อปรึกษาและข้อเสนอแนะต่างๆ จากพวกสิบแปดมงกุฎที่มีฤทธิ์ ซึ่งข้อเสนอแนะล้วนมีต่างๆกัน เช่น ถล่มภูเขา วิดน้ำให้แห้งทั้งมหาสมุทร บ้างก็จะขอหอบหิ้ววานรตัวอื่นๆข้ามบ้าง บ้างจะแปลงกายเป็นสำเภา บ้างจะใช้หางพาดแล้วให้ไพร่พลไต่ข้ามไปตามหาง ล้วนแล้วแต่มีวิธีการที่ต่างกัน ในที่สุดก็มีวานรฉลาดอีกตัวหนึ่งชื่อว่า ชมพูวราชได้เสนอว่าวิธีการต่างๆที่ได้เสนอมานั้นย่อมทำได้ แต่ไม่สมพระเกียรติ จึงเสนอให้ทำเป็นถนนข้ามไป โดยใช้ไพร่พลขนหินมาทำเป็นถนน เสร็จแล้วก็ทูลเชิญพระรามยกพลไปอย่างสง่าผ่าเผย ให้เป็นเกียรติยศ หลังจากพระรามได้ฟังข้อเสนอแนะต่างๆ จึงได้มีการพิจารณาวินิจฉัยอย่างรอบคอบและสั่งงาน นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอเสริมของพระยาวานรบางตัว กล่าวไว้น่าสนใจ ดังความว่า

ซึ่งจะเข้าจู่โจมโหมหัก กรุงยักษ์ฤาจะทนมือได้
สำรับจะยับทั้งเวียงชัย โดยราชฤทัยจินดา
แต่ว่าไม่เป็นเกียรติยศ ปรากฏทั่วโลกไปภายหน้า
เหมือนหนึ่งใช้ศึกกษัตรา ดั่งโจรป่าปลอมปล้นเวียงชัย
(**รามเกียรติ์** 2507, 297-298)

ในที่สุดพระรามจึงได้ตัดสินใจสั่งงาน ดังความว่า

เมื่อนั้น พระจักรกริศฤาฤทธิ์ทุกทิศาน
ฟังขุนกระบี่ปรีชาชาญ ผ่านฟ้าชื่นชมด้วยสมคิด
พักตร์ผ่องดังดวงจันทรา จึ่งมีบัญชาประกาศิต
ดูก่อนโอรสพระอาทิตย์ ท่านผู้มีฤทธิ์เกรียงไกร
จึงคุมพวกพลนิกร ทุกหมู่วานรน้อยใหญ่
ทุ่มศิลาถมท้องสมุทรไท จองถนนข้ามไปเมืองมาร
(**รามเกียรติ์** 2507, 208)

การประสานงาน (Co-ordinating)

การประสานงาน คือ การเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้และกำกับให้ไปในทิศทางเดียวกัน คนในองค์การมีจำนวนมาก แต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ กัน การที่จะให้งานเข้ากันได้และเป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน (วิน เชื้อโพธิ์หัก 2537, 3)

หลักการบริหารงานทั้งหลาย แม้ว่าจะได้มีการจัดสรรไว้แล้วเป็นอย่างดีเพียงไรก็ตาม หากการทำงานไม่ประสานกันย่อมล้มเหลวได้โดยง่าย นักบริหารทุกคนในปัจจุบันนี้ได้พยายามที่จะแก้ปัญหาในเรื่องการประสานงานเพื่อให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งเป็นเรื่องยากเพราะเกี่ยวข้องกับอารมณ์ของคนเป็นหลัก ในสุดท้ายมักจะเป็นการประสานงามากกว่าที่จะประสานงาน

ในรามเกียรติ์ ฝ่ายพระรามทำงานประสานงานกันอย่างดีทุกครั้ง จึงเป็นฝ่ายชนะหลายครั้งหลายหน เช่น ตอนจองถนนข้ามกรุงลงกา การทำถนนไม่ใช่ของง่ายๆ ในสมัยนั้น เพราะยังไม่มีเครื่องทุ่นแรง ไม่มีรถแทรกเตอร์ รถขุดดินและขนหิน ต้องใช้กำลังกาย ซึ่งถนนของพระรามทำครั้งเดียว ไม่มีการขุดท่อประปา ไม่มีการขุดวางสายไฟฟ้า ไม่มีการขุดท่อระบายน้ำ ไม่มีการขุดวางสายโทรศัพท์ที่ต้องใช้เวลาทำหลายครั้ง พระรามได้สั่งให้สุครีพเป็นผู้จัดการและมอบอำนาจให้ใช้คนได้ตามความจำเป็นทั้งกองทัพ ดังความว่า

บัดนั้น
รับสั่งสมเด็จพระอวตาร
เกณฑ์พลทั้งสองพระนคร
ออกจากกองทัพพลับพลา
ครั้งถึงเนินทรายชายสมุทร
น้องพระยาพาลีผู้ว่องไว
นิลพัทจงคุมนิกร
คำแหงหนุมานผู้ฤทธี
สองนายผลัดกันรับส่ง
ให้เป็นถนนข้ามไป

สุครีพผู้ปรีชาหาญ
กราบกับบทมาลย์แล้วออกมา
ท้าวพระยาวานรพร้อมหน้า
พากันรีบเร่งตรงไป
จึงหยุดโยธาน้อยใหญ่
ก็ว่าไปแก่สองเสนี
วานรชมภูกระบี่ศรี
คุมกระบี่ขีดขินเวียงชัย
ศิลาทิ้งลงสมุทรใหญ่
ยังเกาะพิชัยลงกา
(**รามเกียรติ์** 2507, 210)

บัดนั้น
เข้าซ้อนเอาเขาหิมวา
ได้แล้วก็พาพลากร
ออกจากภูเขาหิมพานต์
ครั้นถึงฟากฝั่งทะเลวน
ให้วางพวกก้อนศิลา
บัดนั้น
บ้างทิ้งบ้างทุ่มเนื่องไป
บัดนั้น
ผู้เดียวสำแดงฤทธิรอน
ศิลาจมเรียบระเบียบกัน
อันหมู่โยธีกระบี่ไพร

วายุบุตรวุฒิไกรใจกล้า
ด้วยกำลังศักดาเชี่ยวชาญ
โยธาวานรทวยหาญ
ไปยังชลธารด้วยฤทธา
จึงสั่งพวกพลพร้อมหน้า
กองไว้ริมท่าสมุทรไท
โยธาวานรน้อยใหญ่
ลงไว้ริมฝั่งสาคร
ฝ่ายนิลราชชาญสมร
ช้อนก้อนภูผาทิ้งไป
เห็นแถวแนวคันถนนใหญ่
โห่สนั่นหวั่นไหวเป็นโกลี
(**รามเกียรติ์** 2507, 228)

ในที่สุดพระรามก็จองถนนข้ามไปกรุงลงกาได้สำเร็จเรียบร้อย ด้วยการประสานงานที่ดีของลูกน้องทั้งหลาย

การรายงาน (Reporting)

การรายงาน คือ การรายงานผลการปฏิบัติงาน อาจรายงานด้วยวาจาหรือลายลักษณ์อักษรตามกำหนดเวลาที่นัดหมาย การรายงานเป็นการประเมินผล การทำงานของคนงาน หากผลการทำงานเป็นไปตามแผนงานก็มีความสำเร็จตามเป้าหมาย หากผลการทำงานไม่เป็นไปตามแผนงานก็จะได้สาเหตุและทำการแก้ไขได้ทันที (วิน เชื้อโพธิ์หัก 2537, 3)

ในการปฏิบัติงาน ผู้บริหารต้องให้ผู้ใต้บังคับบัญชารับผิดชอบในงานที่ทำ โดยผู้บริหารจะตรวจสอบและควบคุม ด้วยการให้ผู้ใต้บังคับบัญชารายงานผลการปฏิบัติงานว่าสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีหรือไม่ ถ้าผลการปฏิบัติงานไม่เป็นที่พอใจของผู้บริหาร ผู้บริหารไม่ควรจะลงโทษผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยวิธีการที่รุนแรง ต้องให้โอกาสในการปฏิบัติงานใหม่ และร่วมมือกับผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อที่จะช่วยหาทางแก้ไขปัญหาต่อไป

ในรามเกียรติ์ ส่วนใหญ่ผู้ใต้บังคับบัญชาของพระรามจะปฏิบัติงานได้สำเร็จเรียบร้อยเกือบทุกครั้ง และกลับมารายงานผลงานให้พระรามทราบ ดังในตอนที่สุครีพไปหักฉัตรของทศกัณฐ์ ความว่า

ครั้นถึงประณตบทบงสุ์ ทูลองค์พระบรมรังสรรค์
ข้าไปหักฉัตรกุมภัณฑ์ ได้โรมรันด้วยท้าวทศพักตร์
ครั้นว่าจะล้างชีวา เกรงเกินบัญชาพระทรงจักร
จึ่งเอาแต่มงกุฎขุนยักษ์ มาบูชาศรศักดิ์พระสี่กร
ตามคำข้าบาทกระบี่ศรี โดยที่ได้ทูลมาไว้แต่ก่อน
พระองค์ผู้ทรงฤทธิรอน ภูธรจงได้เมตตา

(**รามเกียรติ์** 2507, 338)

ตอนหนุมานตัดเศียรไมยราพมาถวาย ความว่า

บัดนั้น
ก้มเกล้าสนองพระบัญชา
ตีด่านอสุราห้าชั้น
แล้วฆ่าไมยราพขุนมาร
อันนางพิรากวนกัลยา
พาข้าเข้าไปในบุรี
จึ่งให้ลูกชายนางนั้น
อันมัจฉานุผู้ใจภักดิ์
ให้เป็นอุปราชอยู่ด้วย
เป็นข้าสมเด็จพระอวตาร
กราบทูลแต่ต้นจนปลาย
เสร็จแล้ววางเศียรอสุรี
ลูกพระพายผู้มียศถา
ข้าตามไปยังบาดาล
ได้โรมรันกันหนักหักหาญ
วายปราณสุดสิ้นชีวี
มารดาไวยวิกยักษี
ความชอบนั้นมีมากนัก
ขึ้นผ่านศวรรยาอาณาจักร
ลูกรักของข้าบทมาลย์
ช่วยกันบำรุงราชฐาน
ดูการผิดชอบในธานี
บรรยายแจ้งความถ้วนถี่
ท่ามกลางกระบี่โยธา
(**รามเกียรติ์** 2507, 64)

และในตอนหนุมานและองคตทำลายพิธีลับหอกโมกศักดิ์ของกุมภกรรณ ดังความว่า

บัดนั้น
ครั้นเห็นกุมภกรรณอสุรา
สองกระบี่ผู้มีฤทธิรณ
ก็กลับกลายกายาเป็นวานร
สองนายสำแดงกำลังหาญ
ถีบทะยานผ่านฟ้าด้วยว่องไว
ครั้นถึงน้อมเศียรบังคมทูล
ข้าไปมล้างกิจวิทยา
องคตหนุมานหาญกล้า
เลิกพลโยธาพลาการ
ต่างตนชื่นชมสโมสร
ขึ้นจากสาครสมุทรไท
สุธาธารกัมปนาทหวาดไหว
ตรงไปสุวรรณพลับพลา
นเรนทรสูรปิ่นภพนาถา
อสุรานั้นเสียพิธี
(**รามเกียรติ์** 2507, 112)

การจัดทำงบประมาณ (Budgeting)

การจัดทำงบประมาณ คือ การจัดการเกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินในการบริหารงาน มีขั้นตอนตั้งแต่การจัดเตรียม การอนุมัติ และการบริหารงบประมาณ ตลอดถึงการวางแผน การคลัง การทำบัญชีและการควบคุม เพื่อให้มีการใช้จ่ายเงินตรงตามเป้าหมายของการบริหารที่กำหนดไว้ (วิน เชื้อโพธิ์หัก 2537, 3)

หลักการบริหารงานใหญ่ๆอีกประการหนึ่ง ได้แก่ งบประมาณหรือรายได้ รายจ่าย บริษัทห้างร้านถือเรื่องของเงิน หรือรายได้เป็นสำคัญ งานทุกอย่างจำเป็นต้องมีเสบียง จะเป็นเงิน วัตถุสิ่งของ เครื่องอุปโภคบริโภค ในสมัยปัจจุบันการเตรียมงานใช้เงินเป็นหลักใหญ่ แต่สมัยก่อนจะเตรียมเสบียงเป็นช้าง ม้า วัว ควาย

พระรามเป็นผู้คุมกองทัพใหญ่ซึ่งเป็นกองทัพวานรทั้ง 77 สมุทร โดยหยุดตั้งค่ายที่ไหนก็หากินที่นั่น ต้องคิดหาเสบียงตามสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ พระรามก็คิดถึงเรื่องนี้อยู่และได้ทราบว่าเมืองขีดขินเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญหาร จึงสั่งให้นิลพัทลูกพระกาฬ ไปเป็นเจ้าเมืองจัดหาเสบียงอาหารส่งบำรุงกองทัพอย่าได้ขาด ดังความว่า

เหวยลูกพระกาฬชาญณรงค์ เอ็งนี้อาจองแกล้วกล้า
จงไปรั้งขีดขินพารา อย่าให้มีเหตุเพทภัย
เดือนหนึ่งจงเก็บผลาผล มาส่งพวกพลทวยหาญ
แม้นขาดมิได้ราชการ ถูจะผลาญให้ม้วยชีวัน
(**รามเกียรติ์** 2507, 222)

นอกจากหลักการบริหารราชการแบบ POSDCORB ที่กล่าวมาแล้ว ยังมีหลักการอื่นๆที่ผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาเช่นพระรามนำไปปฏิบัติกับผู้ใต้บังคับบัญชาแล้วประสบความสำเร็จ คือ

การให้รางวัลแก่ข้าทหารผู้มีความดีความชอบต่อหน้าที่

การให้รางวัล ในที่นี้หมายถึง การยิ้มให้ไปจนถึงขั้นการให้เกียรติอย่างสูง (สุพัตรา สุภาพ 2536, 23) เป็นสิ่งดีที่สังคมแสดงต่อผู้ปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ทำให้ผู้นั้นพอใจ และเป็นกำลังใจแก่ผู้นั้นในการปฏิบัติตามบรรทัดฐานต่อไป การให้รางวัลก็เพื่อเป็นกำลังใจให้มีความมานะพยายามที่จะปฏิบัติงานมากขึ้นแก่ผู้ใต้ปกครองที่ทำความดี ซึ่งเป็นการแสดงการใช้พระคุณ

การให้รางวัล แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การให้พร เป็นการให้รางวัลด้วยวาจา เพื่อแสดงความปรารถนาดี เช่น ในตอนที่ใช้องคตไปเป็นทูตสื่อสาร พระรามตรัสชมเชยองคตดังความว่า

มิเสียทีเป็นวงศ์เทวราช องอาจกล้าหาญชาญสนาม
ผู้เดียวเดี่ยวฆ่าสงคราม ให้เลื่องชื่อลือนามวานร
ควรแล้วที่เป็นทูตา ถ้อยคำเจรจาไม่ย่อหย่อน
ชมพลางอำนวยอวยพร จงถาวรยิ่งโลกธาตรี
ให้ทรงศักดาวราฤทธิ์ ปัจจามิตรพ่ายแพ้กระบี่ศรี
(**รามเกียรติ์** 2507, 322)

2. การสรรเสริญ เป็นการยกย่องสรรเสริญทำให้เกิดความภูมิใจต่อผู้ได้รับ และไม่เกิดพันธะต่อมาในการได้รับอาณัติของความเป็นอภิสิทธิ์อย่างการให้พร (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร 2526, 209)

การสรรเสริญ แบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ

2.1 การกล่าวชมโดยยกย่องว่าคู่ควรแก่ชาติตระกูล

ตอนพระรามชมหนุมานที่สามารถนำตัวท้าวมหาชมพูมาเฝ้าพระองค์ได้สำเร็จ โดยหนุมานสะกดให้ท้าวมหาชมพูหลับและนำตัวมา พระรามชมโดยอ้างความคู่ควรกับชาติตระกูลดังความว่า

จึ่งเรียกหนุมานเข้ามาใกล้ ภูวไนยตรัสชมกระบี่ศรี

มิเสียแรงเป็นวงศ์พาลี ฤทธิ์ดั่งองค์พระสุริยัน
(**รามเกียรติ์** 2507, 323)

เมื่อสุครีพ นิลนนท์ และหนุมานไปทำลายพิธีอุโมงค์ของทศกัณฐ์สำเร็จ พระองค์ก็ยกย่องว่าสมกับที่เป็นเชื้อสายเทพดังความว่า

จึ่งตรัสสรรเสริญสามกระบี่ มิเสียที่ปรีชาแหลมหลัก
ควรที่เป็นวงศ์สุรารักษ์ ดั่งแก้วจักรพรรดิอันศักดา
(**รามเกียรติ์** 2507, 372)

2.2 การกล่าวชมโดยเปรียบข้าทหารเป็นดั่งแก้วคู่บารมีจักรพรรดิ

ตอนที่พระรามชมสามกระบี่ คือ สุครีพ นิลนนท์ และหนุมาน ซึ่งร่วมทำลายพิธีอุโมงค์ของทศกัณฐ์จนสำเร็จดังความว่า

ควรที่เป็นวงศ์สุรารักษ์ ดั่งแก้วจักรพรรดิอันศักดา
ใช้ไหนก็ได้ดั่งใจนึก เป็นเขี้ยวศึกอาจองแกล้วกล้า
ความชอบนั้นพ้นคณนา หาทั้งใต้ฟ้าไม่เทียมทัน
(**รามเกียรติ์** 2507, 372)

เช่นเดียวกับตอนที่หนุมานสังหารวิรุญจำบังได้สำเร็จ และนำเศียรวิรุญจำบังมาถวายพระราม ความสำเร็จในครั้งนี้พระรามทรงชมเชยว่าเพราะหนุมานได้อาสาไปต่อสู้และมีชัยชนะฆ่าวิรุญจำบังได้ พระรามจึงเปรียบหนุมานว่าเป็นเสมือนจักรแก้วคู่บารมีจักรพรรดิ ดังความว่า

มิเสียแรงเป็นลูกพระพาย เลิศชายศักดากล้าหาญ
ใช้ไหนก็ได้ราชการ ปานประหนึ่งจักรแก้วอันฤทธา
(**รามเกียรติ์** 2507, 86)

และตอนหนุมานลวงกล่องดวงใจทศกัณฐ์ได้ พระรามก็เปรียบหนุมานว่าเป็นดั่งขุนพลแก้ว ดังความว่า

หนุมานเหมือนหนึ่งขุนพลแก้ว หาไม่ได้แล้วทั้งไตรจักร
เป็นคู่สร้างมาล้างเหล่ายักษ์ ปรปักษ์พ่ายแพ้ฤทธา
(**รามเกียรติ์** 2507, 31)

2.3 การกล่าวชมโดยอ้างความเหมาะสมแก่ตำแหน่งหน้าที่ของข้าทหาร

เห็นได้จากภายหลังที่องคตเป็นราชทูตนำสาสน์ไปสื่อแก่ทศกัณฐ์ พระรามกล่าวว่า

ควรแล้วที่เป็นทูตา ถ้อยคำเจรจาไม่ย่อหย่อน
(**รามเกียรติ์** 2507, 323)

นอกจากนั้นพระองค์ยังชมหนุมานว่า "ควรท่านที่เป็นทหารใหญ่" จากการที่ได้ออกรบเพื่อชิงตัวสุครีพคืนมาจากกุมภกรรณ (**รามเกียรติ์** 2507, 97) ทั้งยังยกย่องหนุมานว่า "ควรที่เป็นปิ่นประชากร" ภายหลังที่หนุมานปราบท้าวมหาบาลซึ่งยกทัพมาประชิดกรุงลงกาได้ลงกาสำเร็จ (**รามเกียรติ์** 2507, 334)

จะเห็นได้ว่าลักษณะของการกล่าวชมข้าทหารเป็นดั่งจักรแก้วคู่บารมีจักรพรรดิ และการกล่าวชมโดยอ้างความเหมาะสมแก่ตำแหน่งหน้าที่ของข้าทหารดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ นอกจากเป็นการแสดงความชื่นชมยกย่องข้าทหารที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้สำเร็จแล้ว หากพิจารณาในอีกแง่มุมหนึ่ง ก็จะเห็นถึงความสอดคล้องโดยเหตุผลที่ว่า ลักษณะการกล่าวชมดังกล่าว เป็นวิธีการที่พระรามโน้มนำให้ผู้ที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชา รู้สึกภูมิใจในชาติพันธุ์ของตน ทั้งยังยินดีที่ได้รับใช้ใกล้ชิดพระองค์ในฐานะที่เป็นผู้นำ และความรับผิดชอบหน้าที่ทางการทหารที่ได้รับมอบหมาย นับเป็นวิธีสร้างเสริมกำลังใจไพร่พล ให้มั่นคง รวมทั้งเป็นการกระตุ้นให้ข้าทหารเกิดความภาคภูมิใจในสถานภาพและผลที่พลวานรจะได้รับจากพระองค์ ดังความว่า

ถึงจะให้สมบัติทั้งแผ่นดิน เป็นปิ่นไพร่ฟ้าอาณาจักร
ก็ไม่เท่าบำเหน็จที่จงรัก สงครามฆ่ายักษ์แต่ต้นมา
(**รามเกียรติ์** 2507, 201)

คำกล่าวนี้ยังอาจมีผลต่อการสกัดกั้นความทะเยอทะยานหรือความใฝ่สูงทางตำแหน่ง หน้าที่ในจิตใจของไพร่พล อันจะกระทบกระเทือนต่อระบบการปกครองของพระองค์

ดังนั้นการกล่าวข้าทหารของพระรามดังที่กล่าวมานี้ จึงเป็นปิยวาจาที่ผูกใจข้าทหารให้เกิดความจงรักภักดี และเป็นการเจรจาที่สร้างความชอบธรรมให้เกิดขึ้นในกลุ่มไพร่พลของพระองค์ อันก็ส่งผลเกี่ยวกับระบบทางการเมืองการปกครองอีกทางหนึ่ง (ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 66-69)

3. การให้รางวัล เช่น ให้วัตถุหรือตำแหน่ง เป็นการให้รางวัลเพื่อสนองกับธรรมชาติของมนุษย์ในความอยากมี เช่น การพระราชทานเครื่องประดับ ทรัพย์สินและตำแหน่งเป็นบำเหน็จแก่ผู้มีความชอบ

การให้วัตถุสิ่งของเป็นรางวัล เช่น การที่พระราม "ผลัดผ้าชุบสรงรางวัลให้" แก่หนุมาน ภายหลังทำหน้าที่นำสไบกับพระธำมรงค์ไปถวายนางสีดาที่กรุงลงกาได้สำเร็จ ตอนหนุมานสังหารไมยราพและได้ตัดเศียรไมยราพมาถวาย พระรามก็ให้รางวัลโดยถอดแหวนนพรัตน์จากนิ้วพระหัตถ์เบื้องขวาประทานให้แก่หนุมาน ดังความว่า

เมื่อนั้น พระตรีภพลบโลกนาถา
ฟังความตามเรื่องที่ทูลมา ทั้งเห็นเศียรอสุราสาธารณ์
ประจักษ์แจ้งจริงทุกสิ่งไป ภูวไนยชื่นชมเกษมสานต์
จึ่งตรัสสรรเสริญหนุมาน ความชอบของท่านนี้มากนัก
ตามไปด้วยใจกตัญญู ผู้เดียวทำการหาญหัก
แม้นเสร็จสงครามในเมืองยักษ์ เราจักให้ผ่านอยุทธยา
ตรัสพลางถอดแหวนนพรัตน์ จากนิ้วพระหัตถ์เบื้องขวา
(**รามเกียรติ์** 2507, 65)

นอกจากนี้พระรามยังให้รางวัลแก่สุครีพโดย "เปลื้องเครื่องต้น กุณฑล สังวาลย์" ที่ถวายคำแนะนำในการพิจารณาโทษหนุมานกับนิลพัทวิวาทกัน และในตอนหนุมานไปช่วยพิเภกปราบท้าวมหาบาลที่ยกทัพมาประชิดกรุงลงกา พระรามก็ถอด "ธำมรงค์เนาวรัตน์ประภัสสร สังวาลสามสายอรชร เป็นบำเหน็จกรเสมอกัน" อีกด้วย (**รามเกียรติ์** 2507, 334)

ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการให้รางวัลของพระรามนั้น ส่วนใหญ่มักเป็นเครื่องราชูปโภค หรือเครื่องประดับใช้สอยส่วนพระองค์ ซึ่งสุรพงษ์ โสธนะเสถียร กล่าวว่า การให้รางวัลด้วยสิ่งของดังกล่าวนี้ นับเป็นเกียรติอย่างสูงสำหรับผู้รับ เพราะเป็นของส่วนพระองค์ซึ่งสิ่งของมีค่าและหายาก (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร 2526, 275)

นอกจากนี้แล้ว พระรามยังปูนบำเหน็จเหล่าทหารภายในกองทัพโดยถ้วนหน้า แสดงถึงความเอาใจใส่ บำรุง เลี้ยงดูผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างทั่วถึง ไม่ปล่อยปละละเลย ตรงตามหลักจักรวรรดิวัตรที่ 1 ว่าด้วยการอนุเคราะห์ข้าราชบริพารให้มีความสุข แม้แต่การแต่งกายของทหาร ก็ยังประดับประดาด้วยสิ่งของมีค่าต่างๆอย่างงดงาม ดังที่พิเภกได้สังเกตเห็น ดังความว่า

บัดนั้น พระยาพิเภกยักษี
พิศดูทหารพระจักรี ล้วนเหล่ากระบี่นิกร
ลางตนประดับกายา ด้วยมหาเนาวรัตน์ประภัสสร
เขี้ยวเพชรสังวาลย์กรรเจียกจอน พื้นพงศ์พานรอันเรืองยศ
ทั้งสิบแปดมงกุฎเสนี ล้วนมีเครื่องทรงอลงกต
เยียดยัดอัดกันเป็นหลั่นลด จะกำหนดก็พ้นคณนา
(**รามเกียรติ์** 2507, 41)

การที่พระรามให้การบำรุงเลี้ยง และเอาใจใส่ข้าราชบริพารอย่างทั่วถึงนี้ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติความเป็นผู้บริหารกองทัพที่ดี คือ ซื่อตรงต่อหน้าที่ อุปการะบุคคลในกองทัพ โดยมิได้อาศัยแรงกำลังเพื่อป้องกันภัยแต่อย่างเดียว จึงเป็น

ความยุติธรรมที่ก่อให้เกิดความผูกพันกตัญญูต่อผู้ให้ อันหมายถึง ความชอบธรรมในการปกครองของพระราม

การแต่งตั้งบุคคลให้ปฏิบัติหน้าที่ที่สูงขึ้น ซึ่งเป็นการเลื่อนระดับชั้นของสถานภาพทางสังคม ภายหลังจากสิ้นศึกลงกา และยกทัพกลับเข้ากรุงอโยธยาแล้ว พระรามได้พิจารณาความดีความชอบ โดยการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ทางราชการแก่ข้าทหารทั้งหลาย แต่งตั้งให้หนุมานเป็นพระยาอนุชิตครองเมืองอโยธยา สุครีพเป็นพระยาไวยวงศาครองเมืองขีดขิน พิเภกเป็นท้าวทศคิริวงศ์ครองเมืองลงกา รวมทั้งผู้อื่นต่างก็ได้รับการพิจารณาความดีความชอบโดยทั่วถึง ดังความว่า

เมื่อนั้น พระตรีภพลบโลกทุกสถาน
ฟังสุมันตันปรีชาชาญ ผ่านฟ้ามีราชบัญชา
อันว่าน้องเราทั้งสาม จงทำตามวายุบุตรปรึกษา
กระบี่สุรกานต์ผู้ศักดา องอาจแกล้วราวี
ให้ไปผ่านเมืองพระยาขร โรมคัลนครยักษี
ศรรามผู้ใจภักดี ขุนกระบี่แกล้วหาญชาญฤทธิ์
ให้เป็นมหาอุปราช สำหรับช่วยราชการกิจ
โดยยุติธรรม์ทศพิธ สุจริตสืบวงศ์กษัตรา
ฝ่ายว่ากุขันพรานไพร ได้ทำชอบไว้หนักหนา
จงรักภักดีแต่เดิมมา ชื่อพระยากุขันธิบดินทร์
เป็นเจ้าบุรีรัมนัคเรศ พรานไพรทุกประเทศให้ขึ้นสิ้น
อันหนุมานขุนกระบิล ก็ผลาญพวกไพรินทร์มากนัก
ตัวเราได้ปฏิญาณมา จะให้ผ่านอยุธยาอาณาจักร
บัดนี้ก็เสร็จสงครามยักษ์ จะเป็นปิ่นปักประชากร
เรากับพระลักษมณ์อนุชา จะช่วยว่ากล่าวสั่งสอน
บำรุงรักษาวานร ให้ถาวรไปกว่าจะวายปราณ
อันพระยาพิเภกอสุรา จะไปครองลงการาชฐาน
การรณรงค์ยงยุทธไม่ชำนาญ ฤทธิ์เดชของท่านก็ไม่มี

ถึงเดือนเราจักใช้ศร ไปเยี่ยมเยียนนครยักษี
แม้นมือริราชไพรี จงเขียนสารแขวนที่ศรมา
ดำรัสแล้วก็ประทานรางวัล เป็นอันดับกันตามยศถา
จงไปครอบครองนัครา ให้เป็นผาสุกสถาวร
(**รามเกียรติ์** 2507, 278-279)

การแสดงความเมตตากรุณาต่อข้าทหารโดยการเลื่อนฐานะทางสังคมนำเกียรติยศอันสูงส่งมาสู่ข้าทหารดังกล่าวนี้ นอกจากจะแสดงถึงความเกื้อกูลต่อผู้อยู่ภายใต้การปกครองแล้ว ยังเป็นความชอบธรรมที่สอดคล้องกับนโยบายการกระจายอำนาจที่ช่วยเสริมสร้างฐานแห่งความมั่นคงทางสถานภาพของพระรามในฐานะที่พระองค์เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจอีกด้วย (ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 62-64)

การลงโทษ

การลงโทษ หมายถึง การเลิกคิ้วไปจนถึงขั้นการประหารชีวิต (สุพัตรา สุภาพ 2536, 23) เป็นการแสดงความไม่เห็นด้วยกับการกระทำและอาจขยายผลไปถึงการบีบบังคับให้ผู้นั้นเลิกฝ่าฝืนบรรทัดฐาน

ในการลงโทษ ความผิดของทหารในรามเกียรติ์ที่ปรากฏอยู่มี 5 แบบ ซึ่งในเหตุการณ์จริงๆ ได้มีการกำหนดความผิดโดยตราไว้ในกฎหมายตรา 3 ดวง ซึ่งความผิดดังกล่าว ได้แก่ 1. พ่ายแพ้ในการรบ 2. ถูกลวงในการศึก 3. วิวาท 4. ทำเกินคำสั่ง 5. ข่มขืนสตรี ลักษณะของความผิดดังกล่าวชี้ให้เห็นภารกิจของทหารโดยเฉพาะในระดับแม่ทัพนายกอง จะอยู่ในระดับที่เสี่ยงสูงต่อความผิดดังกล่าว เพราะถูกเน้นความเป็นนักรบที่มีความสามารถและสุขุม ความกล้าหาญแบบทหารจึงไม่ใช่นักเลงหรืออันธพาลที่บ้าบิ่นและออกนอกลู่นอกทางของความเป็นทหาร (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร 2526, 309)

ความผิดในเรื่องการถูกลวงปรากฏอยู่หลายตอน เช่น ตอนภานุราชพลิกแผ่นดิน ซึ่งประคนธรรม์นายทหารกองทัพพระรามตรวจไม่พบกลลวงของลงกาที่วางไว้ เพื่อให้ทัพพระรามเข้ามาตั้งทัพในสถานที่ที่เตรียมไว้เพื่อพลิกแผ่นดิน ความประมาทเลินเล่อทำให้พระรามกริ้วประคนธรรพ์ว่าเสียรู้กลยักษ์ ดังความว่า

โทษนี้ถึงสิ้นชีวิต จะฆ่าฟันก็หาประโยชน์ไม่
แม้นอยู่จะม้วยบรรลัย เร่งไปเสียเถิดอ้ายพาลา
(**รามเกียรติ์** 2507, 280)

การไม่พิจารณาเหตุการณ์ให้ถ่องแท้มีความผิดโทษหนัก 6 สถานตั้งแต่ตัดปากให้ออกจากราชการจนถึงปรับไหม เคยมีผู้ทำความผิดคล้ายกันนี้ครั้งแผ่นดินกรุงธนบุรี ดังตัวอย่างคดีนายควรได้ยินเสียงเชลยพม่า (บอกเวลา) ก็ไม่ตรวจสอบกลับทูลว่าพม่ายกทัพมา (**กฎหมายตรา 3 ดวง** เล่ม 4, 22 และปพ. ภาค 65 เล่ม 40 , 71-72 อ้างถึงใน สุรพงษ์ โสธนะเสถียร 2526, 309)

ความผิดในเรื่องการวิวาท ในตอนที่หนุมานกับนิลพัทวิวาทกันคราวจองถนนพระรามกริ้วจึงไล่นิลพัทไปเป็นฝ่ายเสบียงที่ขีดขิน คงอยู่แต่หนุมานไว้

ในกฎหมายตรา 3 ดวงตอนหนึ่งระบุว่า ".....ให้ไปการณรงค์สงคราม.....กระทำนอกเหนือดำรัสตรัสสั่ง.....ท่านว่าละเมิดให้ลงโทษ 8 สถาน "ตั้งแต่ฆ่าจนถึงภาคภัณฑ์ ในรามเกียรติ์ทหารพระรามกล่าวเรื่องนี้ เพราะมักจะอ้างตลอดเวลา เช่น ตอนสุครีพหักฉัตร หนุมานผูกมวยผมและนิลนนท์ที่หักปราสาทล้วนสามารถจะปลงชีวิตศัตรู คือทศกัณฐ์ได้ แต่ไม่กล้าทำ เว้นครั้งแรกเมื่อหนุมานเผาลงกาทำเกินสั่ง เพราะพระรามต้องการเพียงสืบข่าวนางสีดาเท่านั้น แต่ตอนนั้นหนุมานเพิ่งเข้ารับราชการ คำพูดที่ว่า "กราบลงแล้วสนองพจมาน ซึ่งเกินโองการนั้นโทษผิด" ปรากฏอยู่เสมอ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงการย้ำว่าอำนาจเด็ดขาดเป็นของราชา (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร 2526, 310-311)

การลงโทษผู้กระทำความผิด โดยเฉพาะความผิดร้ายแรงที่อาจจะเป็นภัยต่อบ้านเมือง เป็นการแสดงพระเดช ดังปรากฏในตอนที่พระรามสั่งลงโทษพระมงกุฎ เนื่องจากพระมงกุฎขึ้นขี่ม้าอุปการอย่างไม่เกรงกลัวพระราชอำนาจของพระราม แสดงความกระด้างกระเดื่อง และไม่เคารพต่อพระรามผู้เป็นกษัตริย์ เมื่อถูกจับตัวได้จึงลงโทษด้วยการนำขึ้นมัดไว้บนขาหย่างตระเวนให้ครบสามวัน จากนั้นจึงตัดหัวเสียบประจาน เพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่าง เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระรามมีความเข้มแข็งเด็ดขาดในการปกครอง จึงทำให้ไม่มีผู้ใดกล้าทำความผิด ดังความว่า

เมื่อนั้น พระกฤษณรักษ์ทรงศรี
ฟังพระอนุชาฤทธิรอน ภูธรกริ้วโกธรดั่งเพลิงกาฬ
ผุดลุกขึ้นจากบัลลังก์อาสน์ กระทืบบาทมีราชบรรหาร
เหวยเหวยเสนาปรีชาชาญ อ้ายเด็กสาธารณ์นี้อาจใจ
อหังการ์กล้าหาญคะนองฤทธิ์ จะไว้ชีวิตนั้นไม่ได้
จะเป็นเสี้ยนแผ่นดินไป จงทำให้สาใจมัน
จำเครื่องพันธนาห้าประการ ประจานให้รอบเขตขัณฑ์
เอาขึ้นขาหยั่งไว้สามวัน จงบั่นเศียรให้ม้วยชีวี
(**รามเกียรติ์** 2507, 272)

การลงโทษข้าศึกที่ปลอมเข้าตัวมา มีการทำโทษแล้วปล่อยตัวไป ด้วยการสักหน้าประจาน การเฆี่ยน และการบีบขมับบีบมือ ดังในตอนศึกวิรุญมุขที่พระรามรับสั่งให้ลงโทษวิรุญมุข โดยมีการสักหน้าเป็นรูปตีนกาประจานไปทั่ว แล้วจึงปล่อยตัวไป ดังความว่า

อันวิรุญมุขจัญไร ฆ่าเสียก็ไม่ต้องการ
จงเอาไปตะเวนหน้าทัพ เสี่ยงสับให้สมทีมันหาญ
แล้วสักหน้าตราชื่อกุมภัณฑ์พาล เฆี่ยนขับทรมานปล่อยไป
(**รามเกียรติ์** 2507, 282)

การให้อภัย และการลดหย่อนผ่อนโทษ

คุณลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นการประพฤติปฏิบัติของพระรามที่ปรากฏมาตั้งแต่ต้นทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ เมื่อพระองค์บัญชาให้หนุมานนำสไบกับพระธำมรงค์ไปถวายให้นางสีดา ซึ่งถูกลักพาไปอยู่ ณ กรุงลงกานั้น หนุมานได้กระทำเกินหน้าที่ด้วยการเผากรุงลงกา เป็นเหตุให้ทศกัณฐ์ตลอดจนไพร่พลพลเมืองเกิดความอลหม่านจนกระทั่งทศกัณฐ์ต้องให้เสนาทหารไปเชิญเหล่าเทพยดาทั้งหลายมาช่วยเนรมิตเมืองลงกาให้ใหม่ ครั้นหนุมานนำความมากราบทูลเหตุการณ์ให้ทราบ พระรามจึงกริ้วโกธร

หนุมาน เพราะกระทำรุนแรงเกินเหตุ อันจะเป็นต้นเหตุของความเสียหายที่จะเกิดแก่นางสีดาได้ในภายหลัง ดังความว่า

อันองค์อัคเรศอรไท อยู่ในเนื้อมืออ้ายโมหันต์
ถ้ามันโกรธาฆ่าฟัน สุดสิ้นชีวันวายปราณ
ตัวกูผู้จะสงครามยักษ์ แม้นเสียเมียรักยอดสงสาร
ก็จะซ้ำแสนทุกข์ทรมาน เอ็งจะคิดอ่านประการใด
(**รามเกียรติ์** 2507, 109-110)

การกระทำของหนุมาน ซึ่งละเมิดคำสั่งของผู้บังคับบัญชานี้ แม้จะมีโทษร้ายแรงถึงขั้น "โทษนั้นถึงสิ้นชมมาน" แต่เหล่าเสนาวานรก็ได้ให้คำปรึกษาโดยมีมติให้ "ขอประทานจองงดไว้ก่อน อย่าเพิ่งราญรอนสังขาร์" (**รามเกียรติ์** 2507, 111) มตินี้สร้างความพึงพอใจให้แก่พระรามเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากสอดคล้องกับความรู้สึกของพระรามดังความว่า

เมื่อนั้น พระตรีภูวนาถเรืองศรี
ได้ฟังท้าวพระยาเสนี ดั่งวารีทิพย์มาเจือใจ
สอดคล้องต้องในวิญญาณ์ ผลัดผ้าชุบสรงรางวัลให้
(**รามเกียรติ์** 2507, 111)

ข้อความดังกล่าวนี้ นอกจากจะแสดงถึงความรู้สึกของพระรามที่ไม่ต้องการลงโทษหนุมานขั้นรุนแรงแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงความรู้สึกของพระรามที่มีต่อข้าทหารพฤติกรรมดังกล่าวนับว่าเป็นการให้อภัยในทางอ้อมแก่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการบกพร่อง เช่นเดียวกับกรณีที่หนุมานกับนิลพัทวิวาทกันในระหว่างจองถนนเข้าเมืองลงกา ซึ่งเป็นเหตุให้พระรามกริ้ว เนื่องจากสร้างความแตกแยกภายในหมู่คณะ และก่อให้เกิดผลเสียต่อการดำเนินงานของกองทัพ แต่พระรามก็ไม่คิดที่จะลงอาญาประหารบุคคลทั้งสอง เพราะเห็นว่าทั้งสองเป็นกำลังสำคัญในการรบ ดังความว่า

ครั้นว่าจะลงอาญา ล้างชีวาเสียก็ใช่ที่
จะคิดผ่อนผันฉันใดดี จึ่งจะไม่เสียทีเสียการ
(**รามเกียรติ์** 2507, 222)

ในที่สุด พระรามก็ให้นิลพัทไปรั้งนครขีดขินและคอยส่งเสบียงมาบำรุงไพร่พลทุกเดือน ส่วนหนุมานนั้นให้สร้างถนนให้เสร็จภายในเจ็ดราตรี จึงเห็นได้ว่า การที่พระรามลดหย่อนโทษแก่บุคคลทั้งสองนี้ เป็นความเมตตากรุณาที่ก่อให้เกิดความสำนึกในพระคุณ สร้างความจงรักภักดีต่อพระองค์ให้มากยิ่งขึ้น ดังคำกราบทูลของนิลพัทดังความว่า

โทษข้าถึงสิ้นชีวิต พระทรงฤทธิโปรดเกล้าเกศา
พระคุณเป็นพ้นคณนา ใหญ่ยิ่งแผ่นฟ้าธาตรี
จะขออยู่ใต้บาทบงสุ์ ทำการรณรงค์กับยักษี
หนักไหนจะออกต่อตี ไปกว่าชีวีจะบรรลัย
(**รามเกียรติ์** 2507, 223-224)

และคำกราบทูลของหนุมาน ดังความว่า

อันตัวข้านี้โทษผิด ถึงสิ้นชีวิตสังขาร์
ซึ่งพระองค์ทรงพระเมตตา ไม่ล้างชีวาให้บรรลัย
พระคุณล้ำล้นพ้นนัก หนักกว่าดินฟ้าไม่เปรียบได้
จะขอรับจองถนนไป ให้ถึงฟากฝั่งชลธี
(**รามเกียรติ์** 2507, 225)

เมื่อสร้างถนนเสร็จ พระรามก็นำไพร่พลวานรข้ามไปยังฝั่งนครลงกาแล้วมอบหมายให้ประคนธรรพเป็นผู้ไปเลือกชัยภูมิสำหรับตั้งฐานทัพ เมื่อประคนธรรพไปเห็นบริเวณป่าที่ยักษ์ภานุราชเนรมิตไว้ลวงทัพพระรามเพื่อจะพลิกแผ่นดินกลบ ด้วยความ

พอใจในทำเลแห่งนั้นที่เป็นป่าที่สะอาดสวยงาม มีน้ำและผลไม้พร้อม เหมาะจะเป็นที่ตั้งกองทัพ ประกอบกับความไม่รู้ถึงกลอุบายฝ่ายตรงข้าม ประคนธรรพก็กลับมากราบทูลพระราม พระองค์จึงให้หนุมานไปสำรวจพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง หนุมานสำรวจก็พบว่าเป็นป่าที่นิมิตรขึ้นโดยยักษ์ภานุราชซึ่งทศกัณฐ์ใช้มา หนุมานจึงสังหารภาณุราช แล้วนำความมากราบทูลพระราม เป็นเหตุให้พระรามโกรธประคนธรรพมาก แต่ก็ไม่ได้ลงโทษถึงประหาร เพียงแต่ไล่ไป ไม่ให้อยู่รับใช้อีกต่อไป ดังความว่า

เหวยเหวยดูก่อนประคนธรรพ ตัวมึงอัปลักษณ์หนักหนา
กูไว้ใจใช้ไปต่างตา ใช่ว่าจะให้ต่อตี
เพียงนี้ยังทำให้เสียการ ไม่รู้เท่ากลมารยักษี
จะพาริ้พลโยธี ไปม้วยชีวีทั้งทัพชัย
โทษนี้ถึงสิ้นชีวัน จะฆ่าฟันก็หาประโยชน์ไม่
แม้นอยู่จะม้วยบรรลัย เร่งไปเสียเถิดอ้ายพาลาฯ
(**รามเกียรติ์** 2507, 280)

แม้ว่าความไม่รอบคอบของประคนธรรพ จะก่อให้เกิดการสูญเสียกองทัพของพระรามทั้งหมด ซึ่งเป็นความผิดถึงขั้น " โทษนี้ถึงสิ้นชีวัน" แต่การที่พระรามไม่ใช้วิธีลงอาญาประหารนั้นแสดงว่าพระองค์ได้ไตร่ตรองถึงผลดีผลเสียที่จะเกิดขึ้น ประคนธรรพจึงมีความสำนึกและระลึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระราม ดังความว่า

กราบลงแล้วสนองวาที อันตัวข้านี้โทษผิด
ซึ่งเมตตาไม่ฆ่าชีวิต คุณพระทรงฤทธิ์เป็นพ้นไป
ทูลพลางถวายบังคมลา น้ำตาแถวถั่งหลั่งไหล
คลานออกมานอกทัพชัย เหาะไปที่อยู่ดั่งก่อนกาล
(**รามเกียรติ์** 2507, 281)

จากการกระทำของพระรามดังกล่าวมานี้ การให้อภัย และการลดหย่อนผ่อนโทษข้าทหารผู้มีความผิดในหน้าที่ ล้วนแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้นำที่มีเมตตาต่อผู้อยู่ภายใต้บังคับบัญชา ซึ่งจัดอยู่ในลักษณะอภัยทาน หรือการให้อภัยแก่ผู้กระทำผิดให้มีโอกาสได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความระมัดระวังยิ่งขึ้น ในที่นี้รวมไปถึงการว่ากล่าว การคาดโทษแก่ข้าทหารแทนการปฏิบัติหน้าที่ทางอาญา ซึ่งเปรียบเสมือนการการข่มขู่ให้เกิดความเกรงกลัวต่อบารมีอำนาจของผู้ปกครอง แม้จะสะท้อนถึงความไม่เด็ดขาดทางการปกครอง แต่การกระทำนี้ได้ก่อให้เกิดความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่พระรามมีต่อข้าราชบริพาร อันเป็นฐานแห่งความจงรักภักดี ตลอดจนความมั่นคงของกองทัพ และหากพิจารณาก็จะพบว่า การแสดงความเมตตากรุณาในลักษณะดังกล่าวนี้นอกเหนือจากองค์ประกอบพื้นฐานด้านจิตใจ ที่รักใคร่เอ็นดูต่อข้าทหารแล้ว พระรามยังใช้สติปัญญาพิจารณาถึงผลดีผลเสียของการเลือกแนวทางปฏิบัติตามที่ตรัสว่า "จึ่งจะไม่เสียทีเสียการ" เช่นกรณีที่หนุมานกับนิลพัทวิวาทกัน พระรามได้หาทางออกสำหรับวิธีการลงโทษโดยให้บุคคลทั้งสองแยกกันทำหน้าที่คนละอย่าง อันจะก่อประโยชน์แก่กองทัพมากยิ่งขึ้น เห็นได้จากการเปรียบเทียบลักษณะโทษระหว่างหนุมานกับประคนธรรพ กล่าวคือ หนุมานนั้นเป็นทหารเอกผู้มีความสามารถ และเป็นกำลังสำคัญของกองทัพ แม้จะมีความผิดในหน้าที่หลายครั้งด้วยกัน แต่ก็เป็นลหุโทษ จึงมักจะได้รับการอนุโลมในลักษณะของการคาดโทษ การให้กระทำกิจอื่นทดแทน หรือการไม่ถือโทษจากพระรามอยู่เสมอ ในขณะที่ประคนธรรพเป็นเพียงทหารที่ไม่มีความเฉลียวฉลาดและสามารถเทียบเท่าหนุมาน อีกประการหนึ่งความผิดของประคนธรรพก็ใหญ่หลวงถึงขั้นอาจสูญเสียไพร่พลทั้งกองทัพ ดังนั้นความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของประคนธรรพจึงเป็นความผิดที่ส่งผลให้พระรามตัดสินใจลงโทษสถานหนัก ด้วยการขับประคนธรรพออกจากกองพล เพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างในความประมาทต่อหน้าที่ และจะส่งผลดีต่อระบบการปกครองไพร่พลของพระองค์ (ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 60-62)

ความเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดี

พระรามแสดงความเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดี โดยการปรึกษาขุนนางและรับฟังข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่างๆจากเสนาทหาร แล้วนำมาปฏิบัติ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพระรามให้

ความสำคัญ และยอมรับความคิดที่เกิดจากสติปัญญาของบรรดาข้าทหาร ไม่ใช้อำนาจและความคิดของพระองค์กระทำตามอำเภอใจแต่ผู้เดียว ซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดี โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารงานทัพ เช่น ตอนที่พระองค์ปรึกษากับบรรดาเสนาทหารถึงกรณีที่พิเภกมาขอพึ่งบารมีพระองค์ ดังความว่า

แล้วมีมัธุรสพจนารถ แก่เสนาอำมาตย์น้อยใหญ่
บัดนี้อสุรีหนีภัย ตั้งใจจะฝากชีวา
ไม่ควรจะเลี้ยงขุนยักษ์ ฤาจักเลี้ยงได้ให้เร่งว่า
ตัวมันก็รู้โหรา แต่เป็นอนุชาทศกัณฐ์
(**รามเกียรติ์** 2507, 136)

หรือตอนประชุมเหล่าเสนาอำมาตย์ หลังจากที่ประคนธรรพอาสารบแล้ว ก็มีการปรึกษาหารือกัน และได้ให้หนุมานไปสืบข่าวนางสีดาที่กรุงลงกา ดังความว่า

ลดองค์ลงเหนือบัลลังก์อาสน์ อันโอภาสจำรัสพระเวหา
ท่ามกลางกระบี่โยธา ดั่งดาราล้อมจันทร์ในอัมพร
จึ่งมีพระราชโองการ แก่หมู่ทวยหาญชาญสมร
ว่าเราประชุมพลาการ ทั้งสองนครพร้อมกัน
จะรีบยกไปสังหาร ผลาญหมู่อสูรโมหันธ์
อย่าให้เนิ่นช้าคืนวัน ทั้งนั้นจะเห็นประการใด
---------- ----------
บัดนั้น สุครีพผู้มียศถา
ก้มเกล้ารับสั่งด้วยปรีดา วานรสนองพระโองการ
อันโยธาทั้งสองนัคเรศ ล้วนศักดาเดชกล้าหาญ
ซึ่งจะเจรจาปรีชาชาญ เห็นแต่หนุมานผู้ฤทธี
(**รามเกียรติ์** 2507, 352, 354)

ตอนในที่ประชุมลงความเห็นให้พิเภกกระทำพิธีดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระรามจึงใช้สุครีพ ดังความว่า

จงเอาพรหมาสตร์ศรชัย สรงน้ำตั้งไว้เป็นประธาน
แล้วให้พิเภกอสุรี ทำสัจวาทีพิษฐาน
โดยขนบธรรมเนียมโบราณ ต่อหน้าทหารพร้อมกัน
(**รามเกียรติ์** 2507, 137)

ในตอนที่พระรามนำไพร่พลวานรจองถนนและข้ามฝั่งกรุงลงกาได้สำเร็จ พระองค์ก็ปรึกษาในที่ประชุมถึงกลวิธีการศึก ดังความว่า

ดูก่อนท้าวพระยาพานริน ทั้งชมพูขีดขินชาญสนาม
แต่เราอุตสาห์พยายาม จองถนนข้ามได้ถึงลงกา
บัดนี้จะยกพลไกร เข้าลุยไล่สังหารยักษา
ให้สิ้นวงศ์พงศ์พันธุ์พาลา ฤาว่าจะทำไฉนดี
(**รามเกียรติ์** 2507, 164)

ในตอนที่ประชุมเสนอ "ขอให้แต่งทูตผู้ฉลาด องอาจเจรจาอัชฌาสัย" (**รามเกียรติ์** 2507, 298) พระรามจึงมอบหมายให้องคตเป็นราชทูตทูลสารต่อทศกัณฐ์ตามความเห็นของข้าทหารที่ประชุม

นอกจากนี้ พระรามยังเป็นผู้นำที่รับฟังคำเตือนและคำทักท้วงของข้าทหาร ดังเช่นตอนที่พระองค์ตะลึงดูทศกัณฐ์ที่เป็นรูปพระอินทร์แปลง แล้วไม่แผลงศร หนุมานเห็นเหตุการณ์นั้น จึงทักท้วงอย่างตรงไปตรงมา ดังความว่า

เหตุไฉนพระองค์ทรงฤทธิ์ มาหลงพิศดูรูปยักษา
ผิดกับที่ทรงพระจินดา หมายมาจะล้างไพรี

อันคำบูราณกล่าวไว้ อย่าให้หลงกลทั้งสี่
คือรูปรสวาจาพาที ดุริยางคดนตรีนี้ห้ามนัก
พระองค์ก็ทรงปรีชาชาญ อันโอพารเลิศล้ำไตรจักร
ฤามางงหลงด้วยรูปยักษ์ แต่ตั้งพักตร์พิศเพ่งไม่วางตา
อันตัวข้าบาทนี้เห็นผิด จะเหมือนครั้งอินทรชิตยักษา
พากันหลงรูปมารยา จนเสียกลอสุราสาธารณ์
พระองค์จงแผลงพรหมาสตร์ ไปพิฆาตให้ม้วยสังขาร
ก็จะเสร็จเสี้ยนศึกที่ปราบมาร ผ่านฟ้าจงได้ปราณี
(**รามเกียรติ์** 2507, 65-66)

เมื่อพระรามได้สติจึงแผลงศรสังหารทศกัณฐ์ตามคำเตือนของหนุมาน หรือในตอนที่พิเภกให้พระรามแผลงศรตัดถนนให้ขาดเป็นสาครดังเดิม เนื่องจากไปปิดกั้นเรือที่จะสัญจรผ่านไปมา ดังความว่า

เมื่อนั้น พระหริวงศ์ทรงสวัสดิ์รัศมี
ได้ฟังพิเภกอสุรี ภูมีเห็นจริงทุกสิ่งไป
จึ่งทรงพระแสงพลายวาต อันมีอำนาจแผ่นดินไหว
พาดสายน้าวหน่วงว่องไว ภูวไนยผาดแผลงไปด้วยฤทธิ์
ศรไปล้างถนนศีลา ด้วยกำลังศักดาพรจักริศ
ทลายแหลกแตกกระจายไปทุกทิศ เสียงสนั่นครรชิตอึงอล
เป็นทางกว้างใหญ่ในสายชล จนตลอดถึงเกาะลงกา
(**รามเกียรติ์** 2507, 169)

การที่พระรามรับฟังข้อเสนอต่างๆจากข้าทหาร หรือการระดมความคิดเพื่อปฏิบัติภารกิจของกองทัพให้ลุล่วงไปนั้น แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในความคิดและความจริงใจต่อข้าทหารเหล่านี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยเชื่อมโยงไปสู่ความเที่ยงธรรมในการปกครอง ก่อให้เกิดความสามัคคี ปราศจากความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังทำให้บรรดาข้า

ทหารมีความกล้าต่อการเสนอความเห็นที่จะเป็นช่องทางให้เกิดประโยชน์แก่กองทัพ และชี้ให้เห็นว่าพระรามไม่ใช่ผู้ปกครองที่ยึกหลักอัตตาธิปไตยหรือรูปแบบการปกครองที่ยึดตนเป็นใหญ่ แม้พระองค์จะเป็นกษัตริย์สมมติเทพก็ตาม พระองค์ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตยเพื่อประโยชน์สุขของผู้ที่อยู่ภายใต้พระราชอำนาจอย่างเห็นได้ชัด (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ 2529 อ้างถึงใน ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 75) วิถีปฏิบัติดังกล่าวทำให้เกิดผลดีต่อการปกครองและความมั่นคงภายในมาโดยตลอด

ความหนักแน่น ไม่หูเบา มีสติและความรอบคอบ

พฤติกรรมที่แสดงถึงความหนักแน่นรอบคอบ มีสติ ไม่หูเบานั้น เห็นได้ตั้งแต่ต้นเรื่อง เช่น ตอนที่กำลังเดินป่านั้น พระลักษมณ์เมื่อเห็นพระพรตติดตามมาก็ทูลพระรามว่าพระพรตจะตามมาฆ่า พระรามก็ไม่ทรงเชื่อ แต่มองเหตุการณ์อย่างมีเหตุผล เช่น เห็นว่าพระอาจารย์ก็ตามมา พระพรตกับพระสัตรุดนุ่งห่มแบบผู้ถือศีล ทั้งยังเดินร้องไห้มา และไม่ได้ถืออาวุธ จึงเชื่อแน่ว่าไม่ได้ตามมาฆ่า

เมื่อทศกัณฐ์แปลงเป็นฤาษีมาสั่งสอนพระราม ให้พระรามยกทัพกลับเมืองอโยธยา โดยฤาษีแปลงหลอกว่านางสีดาเป็นมเหสีของทศกัณฐ์แล้ว และทศกัณฐ์ก็มีฤทธิ์มากและเก่งกล้า พระรามไม่สามารถจะรบชนะทศกัณฐ์ได้ แต่พระรามก็ไม่เชื่อ ดังความว่า

เมื่อนั้น พระทรงภพลบโลกนาถา
ได้ฟังจึ่งมีบัญชา ว่าไยฉะนี้พระนักธรรม์
อันนางสีดายุพาพักตร์ คือพระลักษมีสาวสวรรค์
ถึงจะตกน้ำไฟบรรลัยกัลป์ อย่าสำคัญว่าจะเป็นราคี
มาตรแม้นใช่องค์กัลยา จะต่ำศักดิ์ลงมาจนทาสี
มิตามไปมล้างอสุรี ก็จะมีความอัปยศนัก
จะว่าข้ากลัวกุมภัณฑ์ จะเย้ยหยันไยไพทั้งไตรจักร
ทำไมแก่อ้ายทศพักตร์ กับพวกพลยักษ์ในลงกา
อุประมาเหมือนหมู่มฤคี ฤาจะต่อราชสีห์ตัวกล้า
จะผลาญเสียด้วยศรศักดา ให้สิ้นโคตรยักษาอาธรรม์

(**รามเกียรติ์** 2507, 162)

นอกจากนั้นฤาษีแปลงยังสั่งสอนพระรามไม่ให้คบกับพิเภก เพราะเป็นพวกเดียวกับศัตรู และไม่ให้ไว้ใจสุครีพเพราะเป็นน้องพาลี ย่อมจะเกลียดพระรามผู้ฆ่าพี่ของเขา แต่พระรามไม่ทรงเชื่อ เพราะตระหนักดีว่าทั้งพิเภกและสุครีพเป็นผู้มีสัจจะ กตัญญูและรักความยุติธรรม ดังความว่า

ถึงว่าพิเภกนี้เป็นน้อง ร่วมท้องทศพักตร์โมหันธ์
เพื่อนกับพี่ชายก็ผิดกัน กุมภัณฑ์จึ่งบากหน้ามา
พึ่งข้าผู้ใช่ญาติวงศ์ ด้วยความซื่อตรงของยักษา
อันพระยาสุครีพผู้ศักดา ซึ่งเป็นอนุชาพาลี
ก็อยู่ในสัจจาสถาวร สุริยวงศ์วานรเรืองศรี
ทั้งสองล้วนกษัตริยธิบดี ไม่มีซึ่งสิ่งทรยศ
ครองยุติธรรม์กตัญญู รอบรู้ผิดชอบด้วยกันหมด
มิได้ทรชนเป็นคนคด เหมือนคำดาบสเจรจา
(**รามเกียรติ์** 2507, 164-165)

อีกตัวอย่างหนึ่งที่สำคัญมากคือ เมื่อหนุมานทำทีไปสวามิภักดิ์ต่อทศกัณฐ์ โดยหนุมานถวายตัวเป็นบุตรบุญธรรมของทศกัณฐ์ และอาสาออกรบกับฝ่ายพระราม พระรามก็ไม่เชื่อว่าหนุมานทรยศ เพราะมั่นใจในคำพูดของหนุมานที่ให้ไว้ก่อนอาสาไปลักกล่องดวงใจ ดังความว่า

อันการครั้งนี้เห็นยากนัก จักได้ดวงใจยักษา
จะอุบายถ่ายเทด้วยมารยา แม้นใครมาว่าประการใด
จงไว้แต่ในพระทัยก่อน ภูธรอย่าคิดสงสัย
(**รามเกียรติ์** 2507, 303)

ดังนั้นเมื่อพระลักษมณ์ให้สุครีพและนิลนนท์ไปทูลว่า หนุมานทรยศ พระรามก็ยังมีใจหนักแน่นไม่กริ้วโกรธ ดังความว่า

ชะรอยโอรสพระพาย ทำอุบายล่อลวงยักษา
อันจะไปเข้าอสุรา เหมือนคำสุครีพว่านั้นผิดที
พระลักษมณ์ไม่รู้จึ่งกริ้วโกรธ แค้นเคืองยกโทษกระบี่ศรี
(**รามเกียรติ์** 2507, 18)

พฤติกรรมของพระรามดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นถึงความหนักแน่น ไม่หูเบา ไม่หวาดระแวง แต่ให้เกียรติให้โอกาสในการปฏิบัติงานแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นคุณสมบัติของเจ้านายที่จะปกครองคนและบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง

บทบาทด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ

รัฐต่างๆในโลกนี้จะต้องมีการติดต่อสมาคม ซึ่งผลของการติดต่อนี้ทำให้เกิดสังคมนานารัฐขึ้น เมื่อรัฐมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันแล้ว จึงต้องมีการหาวิธีแสดงความประสงค์ของตนให้อีกรัฐหนึ่งทราบ โดยแสดงจากสัญลักษณ์ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของรัฐ คือ ประมุขของรัฐ ซึ่งพระมหากษัตริย์มีฐานะและความเชื่อถือเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป เนื่องจากพระองค์มีชาติตระกูล พระบารมีที่ดีและวางตนเป็นกลางทางการเมือง จึงทำให้พระองค์เป็นผู้ตัดสินใจในนโยบายต่างๆให้กับสังคม และพระองค์ยังถูกปลูกฝังให้เป็นนักรบ เป็นจักรพรรดิราช จึงทำให้พระองค์มีแนวนโยบายในการรุกมากกว่าตั้งรับ และถึงแม้ว่าจะมีการตั้งรับก็จะพยายามตอบโต้แก้แค้นกลับคืน การสงครามจึงเกิดขึ้นเสมอๆ

ในรามเกียรติ์ นโยบายในการรุกรานนั้นอาจจะเป็นนโยบายที่ชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรมก็ได้ ซึ่งจะทำให้เกิดมิตรและศัตรู ทำให้มีการแบ่งออกเป็น 2 ขั้ว คือ อยู่ฝ่ายพระรามหรือฝ่ายทศกัณฐ์ ในด้านมิตรของพระรามนั้นประกอบด้วยวานรและสวรรค์ ซึ่งเป็นสัมพันธมิตรที่เกิดขึ้นมาจากเชื้อสายทางสวรรค์

ในสมัยการปกครองของพระรามนั้น เมืองอโยธยาสามารถขยายและแผ่อำนาจได้มากที่สุด ซึ่งเป็นผลมาจากการสงครามระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ ทำให้อำนาจของกรุงอโยธยาแผ่ไปครอบคลุมเมืองต่างๆทั้งเมืองมนุษย์ เมืองยักษ์และเมืองวานร ซึ่ง

ในการขยายอำนาจนั้นไม่ได้ หมายถึงเฉพาะการขยายดินแดนเพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงการมีอำนาจเหนือกษัตริย์เมืองอื่นๆด้วย การขยายอำนาจเกิดขึ้นหลายวิธีด้วยกัน คือ

1. ผู้อื่นยอมอ่อนน้อมเอง เช่น การที่กษัตริย์ต่างๆยอมส่งบรรณาการให้กษัตริย์อโยธยา คือ พระราม

2. การแต่งงานระหว่างเมือง เช่น พระรามแต่งงานกับนางสีดา เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเมืองมิถิลาและเมืองอโยธยา

3. การทำสงคราม เช่นพระรามทำสงครามกับทศกัณฐ์ แม้ว่าการทำสงครามเหล่านี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการขยายอำนาจ แต่ก็ทำให้ผู้ชนะมีอำนาจเหนือกษัตริย์เมืองนั้นๆ

4. การเรียกร้องความอ่อนน้อม ปรากฏในการปล่อยม้าอุปการ เพื่อพิสูจน์ความอ่อนน้อมของกษัตริย์เมืองอื่นและจะนำมาซึ่งการขยายอำนาจเพิ่มขึ้น โดยการปราบผู้ที่ไม่ยอมอ่อนน้อมหากพบว่ามี ดังปรากฏในสารที่ติดไปกับม้าดังความว่า

แม้นว่าผู้ใดไม่ขบถ	คิดคดต่อนารายณ์นาถา
ธูปเทียนดอกไม้จงบูชา	แก่พระยาสินธพอุปการ
ถ้าใครขับขี่ร่วมอาสน์	จะพิฆาตชีวิตสังขาร
ให้สิ้นศัตรูหมู่พาล	ผ่านฟ้าจะบำรุงปัถพี
	(**รามเกียรติ์** 2507, 248)

เมื่อกรุงอโยธยาได้ดินแดนต่างๆและพระรามมีอำนาจเหนือกษัตริย์เมืองต่างๆแล้ว ในการปกครองเมืองต่างๆจะเป็นไปในลักษณะ 3 รูปแบบ คือ

1) มอบให้กษัตริย์องค์เดิมปกครองต่อไป ได้แก่ เมืองที่มายอมอ่อนน้อมแต่โดยดี เช่น ให้ท้าวไกยเกษปกครองไกยเกษต่อไป ท้าวชนกปกครองเมืองมิถิลาต่อไป

2) มอบให้ผู้ที่สืบเชื้อสายจากกษัตริย์องค์เดิมปกครองต่อไป ได้แก่ เมืองที่ว่างกษัตริย์เพราะสงคราม แต่มีผู้สืบเชื้อสายจากกษัตริย์องค์เดิมที่มีความชอบ พระรามจะพิจารณาให้บุคคลเหล่านั้นได้ครองเมือง เช่น พิเภกครองกรุงลงกา สุครีพครองเมืองขีดขิน ไวยวิกครองกรุงบาดาล เป็นต้น

3) ส่งขุนนางไปปกครอง ได้แก่ เมืองต่างๆที่ว่างกษัตริย์เพราะสงคราม พระรามจะพิจารณามอบตำแหน่งกษัตริย์ให้ทหารที่มีความชอบในสงครามไปปกครอง เช่น ให้ชมพูพานครองเมืองปางตาล เป็นต้น

การขยายอำนาจหรือขยายดินแดนนี้ถือเป็นการใช้นโยบายแบบทฤษฎีมณฑล กล่าวคือ เมื่อพระรามชนะศึกในที่ใดก็จะสถาปนาเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าประเทศราช โดยผู้ปกครองเหล่านั้นจะต้องอ่อนน้อมต่อพระราม ซึ่งเป็นราชาผู้ที่ชนะศึก โดยอาณานิคมเหล่านั้นก็จะเป็นเหมือนมณฑลหนึ่งของเมืองแม่ ในฐานะที่กรุงอโยธยาเป็นเมืองศูนย์กลางแห่งอำนาจ พระรามได้ให้ความเอาใจใส่ ห่วงใยและช่วยเหลือบรรดารัฐในอารักขา โดยไม่มีการใช้อำนาจข่มขู่ ดังในตอนที่พระรามแต่งตั้งให้พิเภกครองกรุงลงกา เนื่องจากพระองค์เห็นว่าพิเภกนั้นไม่ชำนาญการรบ จึงมีความห่วงใย เกรงจะเกิดภัยจากข้าศึกภายหน้า พระรามได้กำหนดข้อตกลงกับพิเภกเพื่อป้องกันเหตุดังกล่าว โดยใช้วิธียิงศรไปสื่อความไปเมืองลงกาเดือนละครั้ง ดังความว่า

อันพระยาพิเภกอสุรา จะไปครองลงการาชฐาน
การณรงค์ยงยุทธไม่ชำนาญ ฤทธิ์เดชของท่านก็ไม่มี
ถึงเดือนเราจักใช้ศร ไปเยี่ยมเยียนนครยักษี
แม้นมีอริราชไพรี จงเขียนสารแขวนที่ศรมา
(**รามเกียรติ์** 2507, 279)

นอกจากนี้พระรามยังส่งพระพรตมารบชิงเมืองคืนให้พิเภกที่ถูกถอดถอนออกจากตำแหน่งกษัตริย์ และส่งพระมงกุฎมารบชิงเมืองไกยเกษคืนจากท้าวคนธรรม์ที่ยกทัพมาตีเมืองจนท้าวไกยเกษต้องหนีออกจากเมือง

โดยสรุปแล้วทฤษฎีมณฑลจะมีราชาธิราชเป็นศูนย์ของรัฐอาณานิคมอื่นๆที่ล้อมรอบเมืองแม่อยู่ ความสำเร็จในการขยายดินแดนของพระรามแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนจากการสร้างอาณานิคมตามทฤษฎีมณฑล เช่น การแต่งตั้งพระยา (พญา) และทหารเอกไปครอบครองเมืองในอารักขา เช่น เมืองจักรวาล มลิวัน ตรีกูฎ อัสดงค์ ปางตาล หรือแม้กระทั่งไกยเกษและขีดขิน (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร 2526, 148)

ในการปกครองที่มีเมืองศูนย์กลางและเมืองบริวารนี้ พระรามเป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจเหนือกษัตริย์เมืองต่างๆ โดยกษัตริย์เหล่านั้นคือข้าในพระองค์หรือผู้ที่ยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์ และพร้อมจะเป็นกำลังของพระรามในการปราบผู้ที่คิดกบฏต่อพระราม พระรามไม่ได้เข้าไปแทรกแซงกิจการภายในของเมืองนั้น การปกครองเมืองจึงเป็นอำนาจของกษัตริย์ผู้ปกครองเต็มที่ เพียงแต่จะให้ความช่วยเหลือเมื่อกษัตริย์เหล่านั้นร้องขอ (เสาวณิต จุลวงศ์ 2536, 236-237)

แม้กษัตริย์เหล่านั้นจะเป็นใหญ่ในเมืองของตน แต่ก็ยินยอมอ่อนน้อมและเกรงกลัวพระรามซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด โดยพระรามไม่ได้เรียกร้องความจงรักภักดีหรือความอ่อนน้อม ซึ่งกษัตริย์เหล่านี้เกรงว่าจะมีความผิด หากไม่แสดงความอ่อนน้อม

เมืองต่างๆที่ปกครองโดยกษัตริย์เหล่านี้ แต่เดิมมีรูปแบบการปกครองเป็นลักษณะนครรัฐ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยมีลักษณะการปกครองในรูปของอาณาจักรที่มีการกระจายอำนาจการปกครองให้แก่ท้องถิ่น ให้อิสระในการปกครองตนเอง รัฐศูนย์กลางทำหน้าที่เพียงดูแลความสงบเรียบร้อยและให้ความช่วยเหลือเท่านั้น ซึ่งการปกครองในลักษณะนี้มีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับระบบการปกครองหัวเมืองท้องถิ่นของไทยสมัยอยุธยา

ภายหลังจากเสร็จสงครามต่างๆแล้ว พระรามก็ได้เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่เหนือกษัตริย์อื่นๆ ดังปรากฏความในท้ายเรื่องว่า

พระบารมีเป็นที่เฉลิมภพ เลิศลบกษัตรามหาศาล
เป็นจรรโลงโลกสุธาธาร ทุกสถานน้อมเกล้าประนมกร
บ้างแต่งบุปผามาลาศ ดอกไม้มาศเงินงามประภัสสร
บุตรีนัดดาอรชร อัสดรคชลักษณ์ตัวดี
บรรณาการแก้วเก้าเนาวรัตน์ ทั้งกาสิกพัสตร์ต่างสี
มาถวายเบื้องบาทไม่ขาดปี เอาเดชพระจักรีปกไป

(**รามเกียรติ์** 2507, 305, 307)

การใช้ทฤษฎีมณฑลของพระรามถือเป็นนโยบายที่ช่วยผ่อนปรนภาระทางการเมืองแก่ผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างเมืองให้มั่นคงยิ่งขึ้น ตรงกับหลักจักรวรรดิวัตรข้อที่ 2 ที่กล่าวถึงการผูกมิตรไมตรีกับประเทศอื่นๆ นอกจากนี้พระรามยังสั่งสอนผู้ครองเมืองต่างๆ ให้ปกครองบ้านเมืองของตน ด้วยความยุติธรรมและมีทศพิธราชธรรม ดังที่กล่าวกับท้าวมหาชมพูความว่า

จงคืนไปผ่านพระนคร ให้ถาวรเป็นสุขเกษมสันต์
ดำรงคงทางทศธรรม์ โดยมหันตยศสืบไป
(**รามเกียรติ์** 2507, 164)

การขยายดินแดน การมีมิตรและศัตรูของพระรามมีการใช้นโยบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในลักษณะ 2 รูปแบบด้วยกันคือ

1) ประมุขรัฐที่อ่อนแอกว่าหรือประมุขรัฐที่มีความเข้มแข็งเท่ากัน จะมีลักษณะ "ยอมให้" ต่อผู้รุกราน เช่นกรณีรามสูรและพระราม ความจริงรามสูรเป็นอสุรเทพบุตรผู้มีฤทธิ์เดช เคยชนะพระอรชุน และเป็นปางหนึ่งของพระนารายณ์ ความทัดเทียมต่อพระรามมีค่อนข้างมาก เมื่อรบกับพระรามและได้เห็นภาพพระรามกลายเป็น 4 กรก็ยอมอ่อนฝีมือให้ กล่าวคือ ไม่รบต่อไปพร้อมกับถวายศรปราบยักษ์ ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกับตน ซึ่งในสมัยนั้นเป็นยุคศักดินา ทำให้ได้ให้ความสำคัญต่อศาสนามากกว่าเชื้อชาติที่มีความหลากหลาย เนื่องมาจากระบบกินเมืองและการกวาดต้อนเชลย

2) รัฐที่เข้มแข็งกว่า หรือมีพันธมิตรที่สามารถในปริมาณที่มากกว่า จะใช้นโยบายรุกรานต่อรัฐที่ตนคิดว่าอ่อนแอกว่า การรุกรานรวมถึงการเคลื่อนทัพ เช่น เมื่อพระรามได้พลวานรจากขีดขินและชมพูนครพร้อมแล้ว ก็เคลื่อนทัพเข้าประชิดลงกาทันที นโยบายก้าวร้าวมักจะเกิดจากความพร้อมในกองทัพที่คิดว่าตนเหนือกว่าศัตรู

ในสภาวะสงคราม นโยบายการผูกมิตรก็เพื่อหวังผลในทางการรบ ปริมาณและคุณภาพเป็นเครื่องตัดสินว่าจะดำเนินนโยบายไปทางใด อย่างไร ตามนโยบายดังกล่าวมักมีแผนการณ์บางอย่างที่ส่งเสริมนโยบายอยู่ด้วย เช่น การประนีประนอม จารกรรม ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของการรบ เป็นต้น

การประนีประนอม หมายถึง การหาทางออกที่หลีกเลี่ยงการสู้รบ การประนีประนอมในรามเกียรติ์ไม่ได้หมายถึง การสร้างภาวะที่ต่างฝ่ายต่างยอมความกัน เนื่องจากรัฐทั้งสองได้ผลลัพธ์หรือสิ่งตอบแทนใกล้เคียงกันอย่างเช่นในปัจจุบัน แต่ต้องการยุติสงครามโดยให้ฝ่ายหนึ่งยอมความ พระรามใช้กลวิธีการนี้บ่อยโดยคำแนะนำของสุครีพ การประนีประนอมไม่ใช่เกิดจากความคิดที่ว่าอ่อนแอกว่าศัตรู แต่เกิดจากชาติที่เข้มแข็งกว่าเห็นว่า การสู้รบกับผู้ที่อ่อนแอกว่าไม่ใช่พฤติกรรมของราชา เพราะเป็นพฤติกรรมของโจร การให้อภัยผู้ท้าทายโดยการประนีประนอมให้ฝ่ายหนึ่งยอมความ เป็นเกียรติยศมากกว่า เพราะเป็นธรรมของราชา ในแง่ที่ว่าได้ให้ศัตรูมีเวลาไตร่ตรอง ทบทวนความผิดโดยเฉพาะการมีโมหจริต การประนีประนอมจึงคล้ายกับการให้อภัยของผู้มีอาวุโสสูงต่อการขอขมาของผู้อ่อนอาวุโสในระดับบุคคลนั่นเอง และเครื่องมือในการประนีประนอมก็คือ การเจรจาทางการทูต (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร 2526, 150-153)

การเจรจาทางการทูตนั้น พระรามได้ใช้องคตไปเป็นทูตสื่อสาร ดังเช่น ในตอนองคตสื่อสาร นอกจากนั้นแล้วพระรามยังได้ขอความช่วยเหลือจากมิตรประเทศในตอนหนุมานไปเชิญท้าวมหาชมพู เพื่อจะเกณฑ์ไพร่พลวานรจากเมืองชมพูไปรวมกับไพร่พลเมืองขีดขิน และยกทัพไปต่อสู้กับกองทัพของทศกัณฐ์

ด้านยุทธศาสตร์ของการรบและการหายุทธวิธีในการต่อสู้ของกองทัพพระรามนั้น จะมีการหลอกล่อและการลวงอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งถือว่าการลวงไม่ใช่สิ่งที่เลวทรามสำหรับสงคราม ถึงแม้ว่าการลวงนั้นจะแสดงถึงความอกตัญญูและการทรยศก็ตาม ดังคำอ้างของหนุมานที่ว่า

ประเวณีผู้ทำการยุทธ์ สุดแต่เอาชัยให้จงได้
จะว่าเราลวงด้วยอันใด เป็นวิสัยกลศึกบูราณมา
(**รามเกียรติ์** 2507, 36)

ยุทธวิธีของกองทัพฝ่ายพระราม ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการตัดกำลังฝ่ายทศกัณฐ์ก่อน กล่าวคือ เมื่อทัพฝ่ายทศกัณฐ์วางแผนการรบอย่างใด พระรามจะส่งหน่วยจารกรรมเข้าไปทำลายแผนการณ์นั้นก่อน ทำให้แผนการณ์ของลงกาดำเนินโดยสมบูรณ์ไม่ได้ เช่น เมื่อ

กุมภกรรณทำพิธีชุบหอกโมกศักดิ์ พระรามก็ส่งองคตกับหนุมานไปทำลายพิธี โดยแปลงเป็นกาจิกหมาเน่าจนกุมภกรรณทนกลิ่นไม่ได้ทำมนตร์พิธีไม่สำเร็จ จึงทำให้หอกโมกศักดิ์ไม่มีอิทธิฤทธิ์เต็มสมบูรณ์ เพียงทำให้ผู้ต้องหอกสลบไปเท่านั้น และกรณีที่ทศกัณฐ์ทำพิธีอุโมงค์ ชุบกายเพชร ถ้าทำสำเร็จก็จะคงกระพันเป็นอมตะ แต่ตลอดพิธีนั้นจะมีโทสะไม่ได้ หนุมาน สุครีพและนิลนนท์เลยลวนลามนางมณโฑต่อหน้าทศกัณฐ์ จนทศกัณฐ์โกรธต้องล้มเลิกพิธีไป นอกจากนี้ในตอนศึกแสงอาทิตย์ พิเภกแนะพระรามให้ใช้องคตไปลวงเอาแว่นแก้วของแสงอาทิตย์ที่ฝากไว้กับพระพรหมมาให้ได้ ก่อนที่แสงอาทิตย์จะใช้จิตรไพรีไปเอา โดยให้องคตแปลงเป็นจิตรไพรีก่อน ยิ่งกว่านั้นหนุมานได้ทำกลคราวลวงควงใจทศกัณฐ์ว่าพระรามไม่ได้เอาใจใส่ แม้ว่าจะได้ช่วยงานมามากแล้วก็ตาม จนฤาษีโคบุตรนำตัวเข้าถวายทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ก็หลงเชื่อ ให้ตำแหน่งเทียบเท่าอินทรชิต จนสามารถลวงเอาควงใจทศกัณฐ์ได้

ถึงแม้ว่าทศกัณฐ์จะมีกำลังที่เข้มแข็งมากกว่าทัพพระราม แต่เป็นเพราะ “แต่ละคนล้วนมีฤทธา ศรสิทธิ์วิทยาก็รู้จบ” ในขณะที่พลลิงในทัพพระรามไม่มีวิชาอาคม เหาะและเดินสมุทรไม่ได้ และการใช้นโยบายการรบแบบรุกของทศกัณฐ์ในดินแดนของตนมิได้ทำให้ทศกัณฐ์รับชัยชนะในศึกลงกา ทั้งนี้เป็นเพราะนโบายตัดกำลังและโอบล้อมของทัพพระรามได้ทำลายกองทัพพันธมิตรของทศกัณฐ์ลงไปเรื่อยๆ ทำให้กองทัพของทศกัณฐ์โดดเดี่ยวจนพ่ายแพ้ไปในที่สุด โดยแผนการรบของพระรามมีการใช้ควบคู่กับกลลวง ซึ่งทำให้การสงครามประสบความสำเร็จ (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร 2526, 156-157)

นอกจากนี้แล้วยุทธวิธีในการทำสงครามของฝ่ายพระรามนั้น จะใช้วิธีทำสงครามแบบประจันหน้ากับข้าศึก จะไม่ใช่วิธีการลอบฆ่า หรืออาจกล่าวเป็นสำนวนไทยว่า “ตัดไฟเสียแต่ต้นลม” ซึ่งการทำสงครามแบบประจันหน้านั้น พระรามจะเลือกใช้บริวารของพระองค์อย่างเหมาะสม เช่น การใช้บริวารออกไปสืบราชการลับต่างๆ แม้จะมีโอกาสฆ่าฝ่ายศัตรูได้ก็ไม่ฆ่า เพราะถือว่าไม่มีเกียรติยศ และเกรงว่าพระรามจะโกธรมากหากทำเช่นนั้น ตัวอย่างเช่น ตอนที่พระรามให้องคตสื่อสารกับทศกัณฐ์ ทั้งสองตอบโต้กันด้วยเหตุผล ทศกัณฐ์บันดาลโทสะสั่งให้เสนายักษ์ทั้งสี่จับตัวองคต แต่องคตต่อสู้และฆ่าเสนายักษ์ทั้งสี่ตายและจะเข้าต่อสู้กับทศกัณฐ์ แต่ก็ไม่ทำเพราะกลัวจะทำเกินคำสั่งพระราม ดังความว่า

แล้วตบมือร้องเย้ยหยัน ว่าเหวยทศกัณฐ์ยักษี
กูจะใคร่ตัดเศียรของมึงนี้ ไปเสียบไว้ที่พลับพลา
เกรงจะเกินราชบรรหาร องค์พระอวตารนาถา
จึ่งไว้ชีวิตอสุรา ว่าแล้วก็เหาะขึ้นอัมพร
(**รามเกียรติ์** 2507, 142)

หรือในตอนที่พระรามใช้ให้หนุมานไปนำหินบดยาที่ทศกัณฐ์ใช้หนุนนอนเพื่อนำมาบดยาแก้หอกกบิลพัทให้พระลักษมณ์ หนุมานพบทศกัณฐ์นอนหลับอยู่กับนางมณโฑ หนุมานจะฆ่าทศกัณฐ์ก็ได้ แต่ก็ไม่ฆ่า เพราะเกรงจะเกินคำสั่งพระราม ดังความว่า

ฉวยชักตรีเพชรจักราญรอน แล้ววานรกลับคิดขึ้นมาได้
จักเกินบัญชาพระองค์ไป ถึงฆ่าบรรลัยก็ไม่ดี
อย่าเลยจะทำประจาน ให้อัประมาณเทวาทุกราศี
ทั้งเวทมนตร์ของมันบรรดามี ก็จะอัปรีย์ไปทุกสิ่งอัน
(**รามเกียรติ์** 2507, 356)

หนุมานไม่ฆ่าทศกัณฐ์เพราะเกรงจะเกินคำสั่งพระราม และเป็นการทำสงครามที่ไม่มีเกียรติ แต่หนุมานก็แกล้งให้ได้อายและเพื่อให้ทราบว่าศัตรูมาจนประชิดตัว โดยการจับผมนางมณโฑผูกติดกับศีรษะทศกัณฐ์ แล้วสาปช้าจะแก้อย่างไรก็ไม่ออก ต้องให้นางมณโฑตบศีรษะทศกัณฐ์จึงจะแก้ออกเป็นเหตุให้ทศกัณฐ์อับอายและเวทมนตร์เสื่อมอีกด้วย (กุลวัชรีย์ ธีระกุล 2540, 63-64)

นอกจากนี้ในการทำสงครามพระรามจะไม่ออกรบด้วยพระองค์เองทุกครั้ง เนื่องจากพระรามเป็นแม่ทัพใหญ่ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะออกศึกเฉพาะครั้งสำคัญๆ และจะบัญชาการอยู่เบื้องหลังในศึกครั้งอื่นๆ หน้าที่ที่สำคัญของแม่ทัพใหญ่คือเป็นหลักและผู้วางแผนการทำสงคราม ซึ่งพระรามทำหน้าที่นี้ได้โดยไม่บกพร่อง เพราะรู้จักปรึกษาคนดีคือพิเภกนั่นเอง